

SISAČKA GOSPOŠTIJA U PRVOJ PÓLOVICI XIX STOLJEĆA

Dr. Josip Buturac

Predgovor

Na pisanje prikaza o Sisačkoj gospoštiji u I. pol. XIX st. potakle su me dvije činjenice: jedna je opći interes za našu ekonomsku povijest kojoj ne dostaju monografije, a druga je navala studenata početnika u arhive da u njima rade na izučavanju ekonomske povijesti, a bez dobrih pomagala. Htio sam pokazati da se u našim arhivima, osobito u Kaptolskom arhivu u Zagrebu, nalazi vrlo dragocjena građa za izučavanje ekonomske povijesti, tek je potrebno snaći se u toj građi i što bolje iskoristiti sačuvane podatke.

Odabrao sam upravo Sisačku gospoštiju Prvostolnoga kaptola u Zagrebu, jer je ona nekada bila povezana sa sisačkom tvrđom, važnom za obranu sjeverozapadne Hrvatske od Turaka, a u XIX st. s trgovištem odn. gradom Siskom. Ograničio sam se na prvu polovicu XIX st., jer je to posljednje razdoblje feudalnog sustava kod nas i zato posebno zanimljivo. Početak je XIX st. zanimljiv, jer se tada bivša habzburška monarhija zaplela u rat s Napoleonom, što je imalo odjeka i u Sisačkoj gospoštiji, a u sredini toga stoljeća ukinut je formalno feudalni sustav u Hrvatskoj, pa je tako i Sisačka gospoštija prestala djelovati kao feudalna ustanova i postala je obični crkveni veleposjed.

Želim najprije prikazati sastav stanovništva i njegove ekonomske prilike, zatim imovinu, prihode i izdatke gospoštije. Prihodi gospoštije u jedno kazuju obveze podložnika i predijalaca prema gospoštiji kao feudalnom gospodaru. Na kraju donosim razne tabele o godišnjim приходима i izdacima. U Dodatak sam stavio suvremene mjere i vage, indeks cijena i kratki ekonomski latinsko-hrvatski rječnik, da olakšam posao onima koji će se poslije mene baviti sličnim poslom. Napominjem da se pojedine latinske riječi — ekonomski termini ne nalaze čak ni u suvremenim latinskim rječnicima, kao što je Belostenčev i Jambrešićev, pa zato čitanje i razumijevanje dokumenata za ekonomsku povijest zadaje dosta teškoća.

Nisam se ni mogao ni htio potanje baviti opisivanjem društvenih prilika, koje se dobro zrcale u sudskim zapisnicima, kao ni opisivanjem inventara u raznim gospoštijским zgradama, marofu i lađama. Posve sam

mimoišao trgovce i obrtnike u Sisku i borbu za njihove povlastice, jer je to pitanje za sebe i zahtijeva poseban studij.

Za pisanje ovog prikaza poslužio sam se građom Kaptolskog arhiva koja se nalazi u četiri skupine: Protokoli, Acta Domini Sisak—Sela, Acta Sessionum Capituli i Extractus Dominiorum. Arhivska je građa upravo preobilna, oko 30 velikih protokola, 200 svežanja spisa, odn. nekoliko tisuća pojedinačnih dokumenata. To je obilje građe svakako tražilo veliki napor, jer je trebalo odabrati ono što je bitno i važno.

Ovaj prikaz po svojoj obradbi i svrsi nije ni znanstvena ni stručna povijesno-ekonomska radnja, nego građa priređena na poseban način i s posebnom svrhom, a ta je, kao što smo već rekli, da historičare ekonomiste što konkretnije informira o velikom obilju dragocjenih podataka za izučavanje ekonomske historije sisačkoga kraja u prvoj polovici prošloga stoljeća, a zatim da početnicima, u prvome redu studentima, pomogne pri čitanju i proučavanju arhivske građe.

Objavljena je građa iznesena zbijeno i kratko, samo ono što je bitno i važno, da bi se prištedjelo na prostoru i da bi se oslobodili stručnjaci ekonomisti od gubljenja vremena na čitanju preopširnih, nevažnih tekstova u arhivskim dokumentima. Što je ovdje dano na pedesetak strana, to u izvornoj građi iznosi i nekoliko tisuća strana u stotini omašnih svežanja. Posao što ga arhivist historičar radi za ekonomista historičara ima svagdje u svijetu svoje mjesto i cijenu.

Ostaje jedno teže pitanje: da li je potrebno odn. da li je moguće sve iznesene podatke potkrijepiti odgovarajućim signaturama arhivske građe? Najveći dio upotrijebljene arhivske građe »Acta domini Sisak—Sela« jest doduše dosta dobro kronološki sreden, ali do sada nije signiran. Zato signature nisu mogle biti naznačene. Međutim iz samoga teksta prikaza dobar će arhivist lako pronaći odgovarajuću arhivsku građu, a to je za samu stvar posve dosta.

Prikazujući stanje Sisačke gospoštije u prvoj polovici XIX st. držao sam se sistema odn. rasporeda kojim se uprava gospoštije godinama služila pri sastavljanju godišnjega inventara. Učinio sam to zato da studentima i drugim početnicima što više olakšam snalaženje i čitanje dokumenata. Jasno je da ondašnja kancelarijska i knjigovodstvena šablona ne odgovara današnjoj i da nije dovoljno sistematska.

U pogledu terminologije držao sam se suvremenoga hrvatskoga prijevoda, uglavnom iz vremena 1845—1860.

Pojmovi, kao što su »urbarijske daće«, »desetina« i sl. uzeti su tačno iz inventara i drugih dokumenata, a i inače odgovaraju stvarnosti. Možda su ti pojmovi u nekim »urbarima« i »naredbama« nejasno izraženi, a sigurno je da su ih naši publicisti često puta loše objasnili.

U ovom se prikazu nalazi i podataka koji su za ekonomista nevažni, ali su dragocjeni za etnografa i historika političke povijesti. Trebalo je svakako i njih podsjetiti da razna arhivska »Oeconomica« nije uvijek samo čista oeconomica, nego u njoj ima dokumenata i širega značenja.

Upotrijebljeni izvori

- Inventarium Inclyti Domini Sziszek pro anno 1803—1806 confectum.
Inventarium Rerum mobilium Inclyti Domini Sziszek pro anno 1808, 1809, 1816, 1822, 1824.
Inventarium Naturalium et paratae pecuniae Inclyti Domini Sziszek pro anno 1816, 1817, 1821, 1822.
Inventarium cunctorum proventuum tam in aere parato quam et naturalibus in Inclyto Dominio Sziszek pro anno 1827—1847.
Corpus rationum (rationes) Inclyti Domini Sziszek anni 1803—1809, 1817, 1820.
Liber Rationum (Cassae aeris parati et naturalium Inclyti Domini Sziszek 1822, 1823, 1824, 1825, 1830, 1839, 1847.
Liber Naturalium Inclyti Domini Sziszek pro anno 1824, 1829—1831.
Protocollum (liber) proventuum Inclyti Domini Sisek pro anno 1836—1848 (Protokoli Kaptolskog arhiva br. 784—788, 790, 792—793, 795—799).
Protocollum (Diarium) rabothale (laboris, laborum) domini Sziszek anno 1816, 1817, 1822—1826, 1829—1832, 1840—1842, 1844—1848, (Protokoli Kaptolskog arhiva br. 773—780, 789, 791)
Prothocollum fundorum venditorum domini Sziszek 1831—1846. (Protokoli Kaptolskog arhiva br. 782, 783)
Processus urbarialis colonorum domini Sisek contra dominium terrestre 1845—1847. (Prot. Kpt. arhiva br. 794).
Computus Urbarialis cum colonis, praedialibus et contractualistis Inclyti Domini Sziszek an. 1816, 1818, 1820.
Computus Urbarialis laboratorum I. D. Sziszek pro anno 1827.
Computus Rabottae et Liquidatio aeris parati in I. D. Sziszek pro a. 1841. confectum.
Conscriptio individuorum et animalium in I. D. Sziszek 1806. (Acta Sess. f 3, n 186)
Extractus Frugum distributarum Banaticarum inter subditos I. D. Sziszek ad creditum 1816.
Projectum Tabellae conventionalisticae generalis officialium et servitorum V. Capituli M. E. Zagrabienensis pro anno 1809 .. 1850.
Reflexiones quoad efformandum oppidum Sziszek dato 29 aprilis 1816.
Inventari i ostali nesignirani dokumenti nalaze se vremenski poredani u Kaptolskom arhivu u Zagrebu, u skupini Acta Domini Sisak—Sela. Kako je ta skupina vremenski dobro poredana, traženje dokumenata ne zadaje teškoća.
Osim toga, upotrijebljeni su iz Kaptolskog arhiva još pojedini dokumenti u serijama: Protokoli nr. 773—799, 835—836.
Acta Sessionum Capituli 1802—1850.

Upotrijebljena literatura

- Laszowski E., Hrvatske povjesne gradevine, Zagreb 1902.
Ivančan Lj., Zagrebački kaptol, Croatia sacra II, Zagreb 1932.
Zaključci Hrvatskog sabora, II knjiga, Zagreb—Varaždin 1958.
Stanojević, Narodna enciklopedija SHS, IV knj., »Sisak«.
Ivančan Lj., Kaptolska tvrđa Sisak, Bogoslovska smotra, Zagreb 1928.
Calendarium Zagrabienae an. 1818, 1830, 1839, 1848.
Szabo Gj., Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920.

Uvodne napomene

Sisak se zbog zgodnoga prirodnog položaja na sastavu dviju većih, plovnih rijeka, Save i Kupe, već u starom vijeku razvio u veliko strateško i ekonomsko-trgovačko naselje. Osnovani su ga keltski Skordisci, a Rimljani učinili glavnim gradom pokrajine Panonia Savia.¹ U srednjem je vijeku on malo naselje. Na početku novoga vijeka, 1544—1550., sagrađena je velika i znamenita tvrđava za obranu sjeverozapadne Hrvatske od Turaka, pa je tako značenje Siska opet poraslo.² Poslije Karlovačkoga mira 1699. nastaje malo po malo trgovačko mjesto s riječnom lukom za lađe koje su od Banata plovile Tisom, Dunavom, Savom i Kupom do Karlovca.

Sisak, i kao tvrđa i kao trgovačko naselje, u uskoj je vezi sa zagrebačkim Prvostolnim kaptolom koji sve od XII³ st. do sredine XIX st. črži Sisak s okolišnjim selima u svojoj vlasti kao svoju feudalnu gospoštiju.³ Oko 1787. uređeni su urbari s popisom podložničkih obveza prema zemaljskom gospodaru.

Na početku XIX st. u Sisku i tamošnjoj gospoštiji prouzročili su mnogo nemira napoleonski ratovi. Francuska je vojska zauzela Sisak 2. prosinca 1809. i zadržala se u njemu do 15. siječnja 1810. Troškovi uzdržavanja vojske iznosili su 4529 for. na štetu gospoštije. Više je štete nanijela kasnije francuska građanska uprava koja je formalno ukinula gospoštijske daće, ali ih je stvarno sama ubirala. Od 1811—1813. uzeo je Sisačku gospoštiju u najam Ludovik Adamić koji je pustio da se haraće gospoštijske šume ne samo za gradnju francuskih ratnih lađa nego i za privatne potrebe seljaka. Prema mirovnom ugovoru od 30. svibnja 1814. Francuska je bila dužna nadoknaditi Kaptolu kao zemaljskom gospodaru svu štetu, počinjenu u Sisku. Međutim, nakon prestanka francuske vlasti, Austrija je zavela u Sisku, kao i u svim hrvatskim krajevima od Save do mora, svoju vlast. Sa Sisačkom je gospoštijom tada upravljao Gubernij za Ilirsko-civilnu Hrvatsku sa sjedištem u Karlovcu. 1816. gospoštija je vraćena Kaptolu kao vlasniku. U upravno-političkom pogledu ona je ostala i dalje pod karlovačkim gubernijem odn. pod austrijskom vlasti. Istom 1822. zbog mnogog zauzimanja biskupa Vrhovca gubernij je ukinut, pa je Sisak, kao i drugi krajevi preko Save i Kupe, povraćen Zagrebačkoj županiji i Banskoj Hrvatskoj. Poradi takvih prilika, Sisačka gospoštija od 1810. do 1815. nije Kaptolu dala nikakvih prihoda, a nije ni sačuvala spisa koji bi te prilike pobliže osvijetlili.⁴

Najvažniji problem Sisačke gospoštije u prvoj polovici XIX st. jest uređenje trgovišta (oppidum) u Sisku. Trgovišni statut Siska u srednjem

¹ Stanojević, Narodna enciklopedija SHS, IV knj. »Sisak«.

² Ivančan Lj., Kaptolska tvrđa Sisak, Bogoslovska smotra, 1928.

³ Tkalčić, Iv., Povjestni spomenici Zagrebačke biskupije I, 14, 36, 42, II, 59-62.

⁴ Kaptolski arhiv Zagreb, Acta Sessionum Capituli f. 12, n. 7, 11; f. 13, n. 9, 42, 47; f. 14, n. 30; f. 19, n. 95.

vijeku otišao je u zaborav poradi dugotrajnih i krvavih borbi protiv Turaka. U XVI i XVII st. spominje se često u dokumentima oppidum Sisek, ali je to bila prazna riječ bez sadržaja. U XVIII st. Sisak ima tri godišnja sajma, nekoliko trgovaca i obrtnika, pristanište brodova i skladišta za robu, dovezenu lađama, kirurga i apotekara, ali većina stanovnika su seljaci. Zato gospoštija smatra Sisak svojim običnim selom (pagus, possessio). Konačno na početku XIX st. odlučuje Kaptol podići Sisak na trgovište i podijeliti mu statut. Već je 1807. sastavljen projekt o budućem trgovištu, ali zbog napoleonskih ratova i drugih teškoća tek je 1822. izrađen regulacioni plan Siska koji je 1828. stupio u život. Prema regulacionom planu trgovište je imalo dobiti nekoliko ulica i oko 250 gradilišta (tenuta intravillana) na prostoru između mosta na rijeci Odri i trgovačke ceste kod tvrde i između Kupe i starog rimskog zida. Kako su seljačke kuće u starom Sisku stajale na obali Kupe, gdje je trebalo rezervirati mjesto za gradnju trgovačkih skladišta, donesena je odluka da se seljačke kuće presele. Sreća je bila što su te kuće bile uglavnom drvene, pa ih je bilo lako razložiti i opet složiti. Koji su od seljaka podložnika htjeli postati građani trgovišta, premjestili su svoje kuće iz jedne ulice Sisku u drugu, iz ulice uz Kupu u ulicu dalje od Kupe, iz tzv. I ulice u tzv. II, III i IV ulicu. Međutim su mnogi od seljaka željeli ostati i dalje podložnici gospoštije pa su iz Siska odselili u susjedna sela. Tako Logomerec 4 kuće, Komarec 2 kuće, Jagetić, Gregec i Cvetnić, Ključec, Marčec, Čuk 3 kuće, Brigljević i Pavlaković u Galdovo, Berek, Curić, Rogan i Lacković predijalci u Pračno, Lovas i Sopić 2 kuće u Odru, Hatić, Čuk 2 kuće, Ključec, Lovrić, Dušić u Vurot, Lovas u Žabno, Berek, Brigljević, Lovas i Marec, Pavlaković, Čuk, Ključec i Hrušković 2 kuće u Jazvenik, Jošić, Stojanović, Čuk i Lončar u Stupno. Dakako, nije sve to bilo bez teškoća i troškova. Gospoštija je svakoj obitelji morala u novom selu od napuštene i alodijske zemlje dati toliko koliko je ona ostavila u Sisku. Osim toga, iz svoga skladišta građevnog materijala gospoštija je dala željezne čavle da bi se kuće i druge zgrade mogle nakon preseljenja staviti u prvašnje stanje.

Prema regulacionoj osnovi gospoštija je nastojala osigurati svakome građaninu ne samo gradilište i bašću nego također po koju oranicu i livadu (tenuta extravillana). Zato je mjernik Zelenka imao doista mnogo posla, a posao je i godinama trajao. Građani su zemljište uzimali na otplatu, ali tek na koncu 1838. bilo ih je toliko da je Kaptol mogao izdati povelju o osnivanju trgovišta. S kupljenim zemljištem mogli su građani slobodno raspolagati, ali su poput cenзуalista morali plaćati svake godine svotu u gotovom novcu tzv. census terragialis dominialis razmjerno veličini zemljišta. Gradeći kuće građani su se morali strogo držati regulacione osnove, da bi trgovište imalo što ljepši vanjski izgled. Za gradnju su mogli upotrebiti iskopane rimske cigle, ali dragocjene predmete trebalo je predati Kaptolu jer se za njih zanimao Narodni muzej u Budimpešti i sebi ih svojatao. Građani su bili isključeni od regalnih prava i prava na dr-

varinu i pašarinu: nisu imali podaničkih dužnosti pa nisu mogli imati ni njihovih prava.

Da bi Šišćani došli do zemlje, trebalo je seljacima iz susjednih sela oduzeti zemlju koja se nalazila u sisačkom hataru, a za odštetu dati im alodijsku zemlju u njihovu selu. Tako je 51 podložnik i predijalac zemlju u Sisku zamijenio za gospoštijšku alodijsku zemlju u Galdovu, Boku, Odri i Žabnu. Hatar je sisački bio dosta prostran, ali i podvodan, pa je kanallima trebalo zaštititi Sisak u doba poplave i vodu odvesti podalje od naselja na oranice i livade.⁵

Statut poveljnog trgovišta Sisak (commerciale privilegiatum oppidum) izgrađen je već 1835., ali Šišćani nisu bili s njim zadovoljni, a ni Kr. ugarsko namjesničko vijeće nije ga nikada potvrdilo. Razlog je tome što su Šišćani htjeli biti slobodno trgovište, izjednačeno s gradovima, a gospoštija je željela sačuvati svoja feudalna prava neokrnjena. Ipak je 31. prosinca 1838. statut u Sisku proglašen, a od početka 1839. po njemu djeluje magistrat sa sucem, bilježnikom, konzulom, 2 senatora i drugim službenicima. O magistratu ovisi politička uprava, sigurnost i trgovina. Pred njim se i sudi u prvoj instanciji, a u drugoj sudi kaptolski comes curialis, u trećoj kraljevski stol, jer je zagrebački kaptol na temelju posebnog privilegija izuzet od županijskog suda (sedes iudiciaria). Pred magistratom se sastavljaju kupoprodajni ugovori koje potvrđuje kaptolski comes curialis. O gospoštijškim službenicima u Sisku magistrat je neovisan. Međutim, trgovište ima tek 2% od takse pri sklapanju kupoprodajnog ugovora, jednu trećinu od sajмова, građani imaju pravo točenja samo od Miholja do Božića (29. IX — 25. XII), jer je Kaptol zadržao sebi sva regalna prava. Trgovište je dobilo i svoj posebni grb u kojem se nalaze tri rijeke: Sava, Kupa i Odra.⁶

⁵ Kaptolski arhiv, Acta Domini Sisak-Sela f. 55.: Projectum qualiter commercium in pago Sisek... ad majorem quam viget florem poni posset. Sig. prope arcem Sisek anno 1807. — Additamenta reflexionum quoad efformandum oppidum Sisek dato 29 aprilis 1816. — Ichnographia oppidi Vetero-Sisek... delin. per L. Zelenka geometram 1824. — Connotatio et classificatio fundorum juxta planum regulationis... in tres classes divisorum. — Privilegium oppidi Sisek. — Relatio comitis curialis Thad. Ferrich in merito privilegii incolis oppidi Sisek dandi 14 jan. 1838. — Relatio comitis curialis pro expediendo purisato privilegio pro oppido Sisek de 6 oct. 1838. — Projectum privilegii pro oppido Sisek anno 1838. factum. — Ondje, f. 24.: Relatio a 12 jun. 1828 circa occurrentes in regulatione oppidi Sisek difficultates (prenošenje kuća!). — Ondje, f. 34.: Deductio materialium in infrascriptas necessitates regulationem oppidi Sisek concernentes a 1831 erogatorum. — Ondje, f. 41.: Tabella fundorum remanentium anno 1833. — Consignatio tenentorum per colonos et praediales in territorio neoregulati oppidi Sisek possessorum... in cambium ex allodialibus tenentis datorum (preseljavanje stanovnika kmetova iz Siska u okolišnja sela). — Acta Sessionum f. 11, 38; f. 13, n. 12, 196-211; f. 37, n. 527. — Protokoli n. 782-783, Prothocollum fundorum venditorum domini Sisak a. 1831-1846.

⁶ Kao gore. — Acta Sessionum f. 25, 161, 166; f. 35, n. 314, 315; f. 36, n. 14, 28, 199, 206, 490, 491, 672, 673, 1061, 1236; f. 37, n. 264, 721, 1093, 1114, 1153; f. 38, n. 224, 225, 874, 1064; f. 39, n. 17, 496; f. 40, n. 87, 185; f. 41, n. 284; f. 42, n. 110, 215; f. 43, n. 298-300, 323, 1217, 1299, 1322; f. 44, n. 260, 283, 295, 312, 315; f. 45, n. 198.

Škola je u Sisku osnovana već na koncu XVII st., čim su prestali turski ratovi. U prvoj polovici XIX st. djeluju dvije škole: jedna u Sisku, a druga u Selima. Za uzdržavanje škole brinu se u prvome redu stanovnici, a gospoštija daje učiteljima godišnju potporu. Dok škola u Sisku radi bez većih teškoća, škola u Selima teško životari, tu učitelj mora prihvatiti i dužnost bilježnika u mjesnoj sućiji da bi se mogao uzdržavati.⁷

Pojedini sisački podložnici često se žale protiv gospoštije odn. njezinih službenika, pa čak i predijalci plemići, osobito Lackovići. Većinu žalba rješava gospoštijski sud u Sisku ili ih rješava comes curialis u Kaptolu u Zagrebu. Pred Kraljevskim stolom vodila se parnica podložnika sisačke gospoštije od 1845—1847. protiv Kaptola. Parnica postaje brzo bezpredmetna, jer 1848. dolazi do ukinuća kmetstva. Ono je imalo više odjeka među građanima nego li među seljacima, jer seljaci i dalje rade na gospoštijскоj zemlji, i to kao nadničari, a građani nastoje prigrabiti regalna prava i zemlju koju još nisu otplatili, ali im to ne uspijeva, barem ne trajno. Tek 1874. Sisak postaje slobodni kraljevski grad, pa se njegova kompetencija znatno povećava u cjelokupnom javnom životu.⁸

Tvrđa je sisačka nakon ukinuća kmetstva postala za Kaptol nerenabilna jer je njezino uzdržavanje tražilo velika materijalna sredstva, a glavni gospoštijски posjed nalazio se u Sisačkim Selima, 6 i po km daleko od Siska. Zato je 1872. tvrđa prodana obitelji Pajanović. Od nje je prešla u ruke najprije trgovcu Planeru u Sisku, zatim trgovcu Majeru u Zagrebu. Danas je vlasnik tvrđe Narodni odbor grada Siska koji je ondje uredio muzej.

Od sedamdesetih godina XIX st. do 1945. Sisačka je gospoštija (zapravo veleposjed) imala svoje sjedište i upravu u Sisačkim Selima. Njezini su posjedi 1945. postali općenarodna imovina.

STANOVNIŠTVO

Sisačka je gospoštija svake godine sastavljala popis stanovnika — svojih podložnika i predijalaca s oznakom njihovih obveza i podavanja.⁹ Iz tih se popisa može ustanoviti koje obitelji žive na području gospoštije od pamtivijeka tj. od XVI st., a koje su se doselile kasnije i nastanile se u pojedinim selima. Ako te stare popise ispodredimo s najnovijim državnim popisima, možemo lako i to utvrditi: koje od nekadašnjih podložničkih

⁷ Kapt. arhiv, A. Sess. f. 35, n. 133, 272, 903; f. 37, n. 243; f. 39, n. 18; f. 44, n. 547, 599.

⁸ Kpt. arhiv, A. Sess. f. 38, n. 226, 228, 847; f. 39, n. 4; f. 40, n. 47, 117, 494; f. 43 n. 341, 342, 344, 345, 1134, 1204, 1216; f. 45, n. 193, 194, 204, 205. — Prot. n. 794, Processus urbarialis colonorum domini Sisak a. 1845-1847.

⁹ Computus robotae et liquidatio aeris parati in inclyto dominio Sziszek pro anno ... Diarium rabothalle ... Diarium laboris ... Prothocollum rabothalle ... u skupini Acta Domini Sisak-Sela i zbirci Protokoli Kapt. arhiva. — Posebno je zanimljiva Conscriptio Domini Sziszek iz g. 1796. (Prot. n. 671) s potankim prikazom granica i sela Sisačke gospoštije, jer se tadašnje stanje uglavnom održalo i u prvoj pol. XIX st.

i predijalskih obitelji još i danas borave na svojoj djedovini, a koje su u posljednjih stotinu godina izumrle ili odselile.

U prvoj polovici XIX st. nalazilo se na području Sisačke gospoštije oko 260 kuća podložnika, oko 38 kuća predijalaca neplemića, 15 kuća predijalaca plemića. Dok je Sisak bio selo, nalazilo se u njemu oko 40 u glavnom podložničkih kuća, a kad je 1838. postao trgovište, broj se stanovnika povećava. Godine 1848. ima 100 građanskih kuća maloposjednika i 42 kuće željara (inkvilina) i stranaca.

Predijalci stanuju ponajviše u Gredi (8 kuća), a ima ih i u Sisku i u selima bliže Siska. Svoje su povelje dobili od Kaptola još u doba turskih ratova, a rjeđe kasnije. Predijalci neplemići daju doduše težake, ali manji broj od podložnika, i to samo za službu stražara i poštara. Zato se i u XIX st. pojedini okretiniji i bogatiji podložnici preporučuju Kaptolu za predijalsku službu nudeći drage volje propisanu taksu od 1000 for.

Kad se oko g. 1800. počeo Sisak sve više razvijati kao trgovački centar i preko njega išle lađe od Zemuna prema Karlovcu, a trgovina iz južne Ugarske prema Kranjskoj, Rijeci i Istri, Sisačka je gospoštija htjela sa svoje strane poduprijeti tu trgovinu i iskoristiti je za sebe. Na početku XIX st. grade trgovci u Sisku velika skladišta za robu, pa zato i gospoštija želi u staroj tvrdi urediti slična skladišta.

Iako su sukobi dosta česti između trgovišnog magistrata i gospoštije, koja želi još uvijek sačuvati neokrnjena svoja feudalna prava, Sisak se malo po malo, kroz razne teškoće, diže i napreduje, od sela postaje gradsko naselje, pa se i broj njegovih stanovnika malo po malo povećava.

Kao što je Sisak kao trgovište bio i dalje ovisan o gospoštiji, tako su, i još više, bile o njoj ovisne seoske sučije (iudicatus). One su, osnovane, po carskom nalogu od kraja XVIII st., u selima Greda (za Gredu, Petrovce i Sela), Drenčina (za Drenčinu, Vurot, Jazvenik), Bok (za Bok, Strelečko i Tišinu), Sisak (za Sisak s Galdovom i Novo selo), Odra (za Odru, Stupno, Žabno i Pračno). Na čelu se sučije nalazio seoski sudac s bilježnikom, 3 prisežnika i 2—3 pandura. Stanovništvo u selima u prvoj polovici XIX st. uglavnom stagnira.

G. 1806. živi na području Sisačke gospoštije 3291 stanovnik; od toga ima sposobnih za rad 946 muškaraca i 1039 žena, 143 su starci, 160 starice, a 1003 djeca. Ti brojevi, ukoliko se tiču i sela izvan Siska, ostaju u prvoj polovici XIX st. skoro nepromijenjeni. Djeca se računaju do uključivo 15. g., a sposobni za rad sa 16 g. i dalje.

Za svako naselje donosimo, evo, dva popisa obitelji.¹⁰ U prvom su popisu nabrojene one obitelji koje su tu živjele 1806., a u drugom koje su se kasnije doselile i održale se do 1848. Ako je koja obitelj bila razgranjena u više kuća, iza imena obitelji stavljamo broj kuća. Iza izumrlih ili odseljenih obitelji mećemo znak x.

¹⁰ Broj stanovnika za pojedino naselje uzet je iz *Calendarium Zagradiense* an. 1818, 1830, 1839, 1848.; god. 1806. iz A. Sess. f. 3, n. 186.

Sisak

Obitelji 1806: Berek 3 kuće, Curić x, Lončar, Lovas 2 x, Čuk 5, Lovrić 2, Dušić x, Hatić 2, Marčec x, Brigljević x, Pavlaković x, Hrušković 2 x, Ključec 3, Ivšić, Miletić x, Sidak x, Zečić, Blažeković x, Periček, Maleković x, Ogulinec x, Kraina x, Šimić x, Tomaško x, Veselović x, Dudić x, Radičević x. Ubrojeno je 8 obitelji željara ili bezemljaša iz Novoga Sela koje je kasnije pripojeno Sisku.

Od 1806—1816. doselila se u Sisak samo jedna željarska obitelj — Byff

Od 1817—1827. doselile su se ove obitelji u Sisak odn. Novo Selo: Zorec ili Zorić x, Milčinić x, Lerš x, Miketić x, Sopić 3, Lacković x, Stojanić x, Liebenfeld x, Juda x, Černić x, Skavrin x, Hergešić, Kireta x, Brkić x, Jakopović x. Među njima su i dvije udovice, a svi su oprostani 1827. od podavanja gospoštiji, jer su valjda samo stanari.

Od 1828—1848. doselile su se u Sisak ove obitelji: Veldenreiter x, Vrbanić, Fulja 2, Gliha x, Zidar x, Novaković 2 x, Sigur x, Hirš x, Kotur x, Božurić x, Poldrugač x, Čaić x, Teklić x, Sajovec, Praunsperger x, Khern x, Šafarić x, Janušić 2, Haler, Vužanić x, Rogan 2 x, Pukčec x, Augustin, Klobučar x, Stojnić x, Šipuš, Dubričić x, Jerebić x, Špišić x, Grahovec, Kuštreba, Pavletić x, Grüner x, Smidt x, Bešenić x, Klasnić x, Pužak x, Abel x, Horak x, Vaihard x, Berghofer x, Ledinski x, Gregec, Đurak x, Lovričkovac x, Jakšić, Dudić-Bormeta x, Opec x, Roksa, Janeković, Rupan x, Haić x, Tomašević x, Blazina, Čavrak, Horvat, Mlinarić, Sternburg, Trpin x, Bukovački, Kun x, Čilić-Dirih x, Fabec x, Liberman x, Brožović x, Ivanović x, Kosek x, Markun x, Hefner, Plavić x, Sremec ili Sremić x, Kos, Franić x, Vodošček x, Suntić x, Vugrinić x, Drenbaher x, Vukas x, Vularić x, Blagaj, Ivanuš x, Sebek x.

Iz ovoga se popisa jasno vidi kako je najstarije stanovništvo novoosnovanoga poveljnog trgovišta u Sisku uglavnom izumrlo. Možda se još koje od tih imena nalazi na grobnom spomeniku, ali iz sjećanja ljudi njih je nestalo. Koji je tome zapravo razlog, ne može se tako lako reći bez pitanja izučavanja toga pitanja. Svatko bi lako mogao pomisliti na vlažno područje kod sastava dviju većih rijeka, ali je istina i to, da jednako tako izumire i nestaje naše gradsko stanovništvo i podalje od rijeka i vlage, kao npr. u Požegi.

1806. imao je Sisak 384 stanovnika, od toga za posao sposobnih 105 muškaraca i 110 žena, 15 staraca, 17 starica i 137 djece. Kuća je tada bilo 39.

1818. ima Sisak 620 st., 1830 — 709 st., 1839 — 683 st., 1848 — 742 st. katolika, 16 pravoslavnih i 48 židova. 1827. ima 59 domaćinstava, a 1848 — 142.

Galdovo (Kaptolsko)

Obitelji 1806: Logomerec 3, Cvetnić, Pavlinić, Komarec 2, dakle svega 6 kuća.

Od 1807—1816. doselile su se obitelji: Gregec, Jagetić i Lovas. One s prije spomenutim obiteljima 1816. čine 12 kuća.

Od 1817—1827. nije se doselila nijedna nova obitelj.

Od 1828—1841. doselile su se obitelji: Ključec, Brigljević x, Marčec, Čuk 3, Pavlaković, Tomaško, Brušković x.

Od 1842—1848. doselila se obitelj Kramarić. 1841—848. ima 21 kuća.

1806. ima u Galdovu 58 stanovnika, od toga sposobnih za rad 16 muškaraca i 17 žena, 1 starac, 3 starice i 21 dijete.

1818. ima 119 stanovnika, 1830—1839. — 238 st. (Galdovo Desno i Lijevo), 1848 — 174 st.

Ovo se Galdovo nalazi na desnoj obali Save i zove se Kaptolsko Galdovo jer pripada kaptolskoj Sisačkoj gospoštiji, za razliku od drugoga Galdova na lijevoj obali Save koje se zove Erdödsko Galdovo jer spada pod moslavačku gospoštiju grofova Erdödjia.

Bok

Obitelji 1806.: Domitrović 4, Jezdec 4, Ivšić 3, Kovačić, Črnko, Matačić x, Mader 2 x, Jakopović x 3, Malović 2, Kranjec x, Šoštarić x, Hubelić.

Od 187—1816. doselile su se obitelji: Baljak i Bradica.

Od 1817—1848. nije se doselila nijedna nova obitelj u Bok.

1806. ima 469 stanovnika, od toga sposobnih za rad muškaraca 120 i žena 148, 37 starca i 33 starice, a djece 123.

1818. ima 376 stanovnika, 1830 — 391, 1839 — 372, 1848 — 421.

Tišina (Kaptolska)

Obitelji 1806.: Bezuh, Mikoč 2 x, Galovec x, Benčić 2, Panek x, Mader x.

Kasnije doseljene obitelji: Filipić (1827) i Jagodić (1841).

1806. ima 113 stanovnika, od toga sposobnih za rad 36 muškaraca i 41 žena, 3 starca i 1 starica, 32 djece.

1818. ima 188 stanovnika, 1830. — 170, 1839. — 170, 1848. — 168.

Strelečko

Obitelji 1806.: Pašica 2 x, Kleić x, Đuračić, Čuk 2 x, Brlečić x, Čipor x, Šestek, Tomsa x, Janković x.

Kasnije doseljena obitelj: Paša 2 (1841).

1806. ima 162 stanovnika, od toga sposobnih za rad 39 muškaraca i 50 žena, staraca 6 i starica 1, a djece 68.

1818. ima 185 stanovnika, 1830. — 180, 1839. — 180, 1848. — 180.

Odra

Obitelji 1806.: Lukačević, Sajtušić x, Fekić, Tuškanec, Vrabec x, Gašparić x, Brodarec 3, Logomerec x, Gredlić x, Selanec, Štefec 2 x, Samec x, Tumpić 2.

Kasnije doseljene obitelji: Gorup (1816), Bradić 1827), Kolenić x (1841) i Šimec čizmar željar (1848).

1806. ima 241 stanovnik podložnik, od toga sposobnih za rad 67 muškaraca i 65 žena, 7 staraca i 10 starica, 80 djece.

1818. ima 432 stanovnika, 1830. — 404 st., 1839. — 402 st., 1848. — 405 st. Ovdje su uračunati i podložnici i predijalci, zato je velika razlika u broju stanovnika 1806. i 1818.

Pračno

Obitelji 1806.: Vražić x, Brodarec, Šantić, Gruica, Benčić, Gorup x.

Kasnije doseljene obitelji: Goršeta (1827) Željar x, Curić (1841), Berek (1848) x. 1806. ima 71 stanovnik, od toga sposobnih za rad muškaraca 18 i žena 21, staraca 6 i starica 4, a djece 24.

1818. ima 60 st., 1830. — 59 st., 1839., 59 st., 1848. — 59 st.

Žabno

Obitelji 1806.: Luketić x, Sever x, Tuškanec 3, Kolenić x, (H)relec 3 x, Gerzum x, Štefec x, Kosić, Jakšić 2 x, Brižić, Lušćan.

Obitelji 1806.: Luketić, Sever, Tuškanec 3, Kolendić, (H)relec 3, Gerzum, Štefec, Kosić, Jakšić 2, Brižić, Lušćan.

Kasnije doseljene obitelji: (V)lasić 2 i Mintaković 1816.

1806. ima 193 stanovnika, od toga sposobnih za rad 56 muškaraca i 58 žena, staraca 3 i starica 7, a djece 55.

1818. ima 210 st., 1830. — 201 st., 1839. — 196 st., 1848. — 220 st.

Broj kuća iznosi tokom prve pol. XIX st. 17—21.

Stupno

Obitelji 1806.: Janeković 3, Marović 2, Dernić 3, Čulig 3, Đureković x, Hergešić 3, Cerjan x, Kockar.

Kasnije doseljene obitelji: Marekin i Simunjer 1816., a Lončar 1841.
1806. ima 209 stanovnika, od toga sposobnih za rad 66 muškaraca i 63 žene,
4 starca i 8 starica, a djece 69.
1818. ima 226 st., 1830. — 248 st., 1839. — 227 st., 1848. — 240 st.
Kuća ima u to doba 18—19.

Sela (kod Siska)

Obitelji 1806.: Kelović-Beneković, Ječić x, Šiprag, Vučić, Vušić x, Sekulić, Čag-
lić x, Galinović, Krčelić, Drnić 2, Janeković x, Ivanković, Selanec x, Domitrović 3,
Bencić x.

Kasnije doseljene obitelji: Gregurinić 1816., Palčić 1841.
1806. ima 241 stanovnik, od toga sposobnih za rad 75 muškaraca i 76 žena, sta-
raca 9 i starica 4, a djece 72.
1818. ima 322 st., 1830. — 329 st., 1839. — 312 st., 1848. — 362 st.
Kuća ima u to doba 20—21.

Jazvenik

Obitelji 1806.: Buković, Selanec x, Piškorić 2 x, Šiprak 3, Okunec x, Krčelić x,
Drnić 2 (kovač), Samec x, Beneković x, Južak x, Cerjan.

Kasnije doseljena obitelj: Domitrović 1848.

1806. ima 158 stanovnika, od toga sposobnih za rad 47 muškaraca i 55 žena, 8
staraca i 9 starica, a 40 djece.
1818. ima 175 st., 1830. — 172 st., 1839. — 179 st., 1848. — 147 st.
Broj kuća kreće se oko 14—16.

Greda

Obitelji 1806.: Šaraga 2, Keleković, Fratrić x, Folnožić 2, Grudenić 2, Đurić x,
Čeh, Režić, Mikočević, Pirjak, Cetrić 3, Pavuković 3, Cvetnić 3, Berečić x, Car, Čes-
nik x, Cicak x, Skofač x, Cetin, Periček 2, Zrinski x, Kukolić, Terzov, Mikočević,
Tomašević, Hubelić x, Petreković 2, Petrak x, Holnik x, Pavleković 2, Domenuš x,
Balak x, Boc, Hajenić, Vinček.

Kasnije doseljena obitelj: Slovak 1816 x.

(Obitelji predijalaca neplemića u Gredi 1848.: Domenuš x, Tominić x, Šaraga,
Bezuh, Lovras x, Fratrić 2x.)

1806. ima 547 stanovnika podložnika, od toga sposobnih za rad 179 muškaraca
i 173 žene, 26 staraca i 31 starica, a 161 dijete.
1818. ima 839 st., 1830. — 805 st., 1839. — 851 st., 1848. — 853 st. Uračunati su
i podložnici i predijalci.

Broj se kuća kreće u prvoj pol. XIX st. oko 48—51.

Petrovci

Obitelji 1806.: Pastorčić, Mikočević, Domitrović, Bogović x.

U prvoj polovici XIX st. nije se doselila nijedna obitelj.

1806. ima 39 stanovnika, od toga sposobnih za rad 7 muškaraca i 8 žena, starca
su 2 i starice 2, a djece 14.

1818—1848. broj se stanovnika kreće od 59 do 62 u 4 kuće. Zanimljivo je što
1866. ima 7 kuća, ali samo 27 st., dok 1931. ima 168 st.

Drenčina

Obitelji 1806.: Grabić 3, Berleković, Marović, Robović x, Vidušić, Posavec, Kom-
pes, Hanzić x, Kockar, Doleneč, Stoić x, Horvatinović x, Blagaić 2, Tuškanec x, Kop-
res, Lovreković, Kos, Kosić x, Mader, Krznar x.

Kasnije su doseljene obitelji: Čipor i Novak 1841.

1806. ima 370 stanovnika, od toga sposobnih za rad 108 muškaraca i 133 žene,
15 staraca i 26 starica, a 89 djece.

1830. ima 462 st., 1839. — 483 st., 1848. — 488 st,
Broj se kuća u to doba kretao od 23—29.

Vurot

Obitelji 1806.: Cezarić x, Čipor, Kušeković x, Pelinek x, Pendelić, Dolenc, Brižić.

U prvoj pol. XIX st. nije se doselila nijedna nova obitelj.

1806. ima 56 stanovnika, od toga sposobnih za rad 17 muškaraca i 19 žena, 2 su starca i 4 starice, a djece 13.

1818. ima 69 st., 1830. — 85 st., 1839. — 91 st. 1848. — 85 st.¹⁰

Broj je kuća 6—7.

Obitelji predijalaca plemića i neplemića

Obitelji predijalaca plemića: Krajačić 6 i Ivšić u Boku, Šiprak 2 i Mader u Drenčini, Srebrinić i Kovačić 2 u Odri, Lacković i Kovačić u Pračnom i Lacković u Sisku. Plemićkih je kuća bilo u svemu 15.

Obitelji predijalaca neplemića: Sopić 4 u Sisku i Odri; Trohar 3 u Odri; Klarić 2 (lugar); Rogan u Pračnom; Culinović 4 u Stupnom; Čičerek 2 u Selima; Domenuš 2 u Gredi; Tominić 2, Šaraga, Bezuh, Četin, Lovras, Fratrić u Gredi; Posavec 2 u Petrovcima; Rujević u Vurotu; Vranić 3 u Strelečkom; Ivanušić 3 u Tišini; Rogan 3 u Sisku; Benčak 2, Lacković i Kovačić u Sisku. Predijalica neplemića bilo je u 31—41 kući.

Još u prvoj polovici XIX st. postojale su u Sisku i okolici velike zadruge s 20 i više članova. Takvih je zadruga malo bilo u Sisku, jer tu uglavnom stanuju obrtnici, trgovci i drugi bezemljaši, a manje seljaci. Međutim, zna se da je 1806. bilo u Sisku 5 kuća s preko 20 osoba, u 2 kuće bilo je 26 čeljadi, u jednoj 29, u jednoj 30, a u jednoj čak 42 čeljadeta. U isto vrijeme bilo je u 9 kuća 1-3 čeljadeta, u 25 kuća 4-8 osoba, prema tome u većini kuća stanovalo je razmjerno malo osoba.

U selu Boku 1806. ima 24 kuće: u 9 živi 20 i više osoba, a ni u jednoj manje od 10. Štaviše, u jednoj ima 30 osoba, u jednoj 34 i u jednoj 37.

U Odri, koja je sa Siskom oduvijek bila usko vezana u svakom pogledu, ima 1806. 19 kuća, a samo u 3 živi preko 20 osoba, dok u 5 kuća stanuje manje od 10 osoba. Većina kuća su dakle srednje zadruge s 10-20 članova.

Preko 20 čeljadi imaju u Selima 2 kuće, u Gredi 2, u Drenčini 8 kuća, a ima i cijelih sela bez ijedne kuće s 20 i više stanovnika.

Na području Sisačke gospoštije u prvoj polovici XIX st. u većini kuća živi 10-20 osoba.

Velike su zadruge bile od koristi i gospoštiji i podložnicima jer su one lakše davale tlaku ili težake. Takve su zadruge raspolagale poprečno s 15 osoba sposobnih za rad, pa su u roku od deset dana mogle podmiriti tlaku na alodijalnom zemljištu, odnosno, ako bi po dvije osobe i stotinu dana radile gospoštiji, najveći je dio radne snage uvijek bio zaposlen kod kuće. Naprotiv, srednje i male zadružne kuće s urbarijskim posjedom od 24 jutra i radnom snagom od 4-6 osoba osjećale su tlaku kao vrlo veliki teret.

Pa ipak su se veće zadruge često, svake godine po koja, raspadale zbog nesloge u njima. Gospoštiji su podnošene molbe za dijeljenje zadruge u manje dijelove ili za istup pojedinaca iz zadruge, a kao razlog spominjali su se slučajevi nesloge do kojih je dolazilo — to je opća pojava u Hrvatskoj — jer je jedva bilo moguće uskladiti prihode zadruge s potrebama pojedinih zadrugara (odjeća, obuća itd.). Tom je prigodom popisana sva zadružna imovina. Iz popisa se vidi da je zadruga raspolagala velikom imovinom, s deset i više komada krupne stoke, tako da je pri diobi svakoj strani moglo dosta toga zapasti.

Zbog raspadanja zadruga neke kuće nisu imale dosta radne snage pa nisu mogle obrađivati urbarijsko zemljište ni gospoštiji davati razna podavanja. Najteže je bilo baš s davanjem tlake. Tako su nastale mnoge pustoseline ili deserta tj. zemljišta, koja su podanici napustili i stavili na raspolaganje gospoštiji. Ona je ta zemljišta ili iznajmljivala svake godine putem javne licitacije ili ih je davala podanicima koji su trebali i željeli i tražili više urbarijskog zemljišta. No samo time nije cijeli problem bio riješen, jer se koji put radilo o nemoćnim starcima ili udovicama koji nisu mogli raditi, a morali su živjeti. Oni su se posredovanjem gospoštije priključivali srednjoj ili velikoj zadruzi. U njoj su dobivali uzdržavanje sve do smrti s time da joj oporukom ostave svu pokretnu imovinu. Zadruga se time redovito zadovoljila, ali je koji put tražila od gospoštije i nepokretnu imovinu tj. kuću i zemlju starca ili udovice bez zakonskih nasljednika. Gospoštija je takvu kuću i zemlju smatrala svojom fiskalnom imovinom i prodavala je u svoju korist odn. izručivala novonaseljenim podložnicima. Ima međutim slučajeva da gospoštija odobrava zahtjev zadruge te joj predaje i kuću i zemlju staraca i udovica koji su u tuđoj kući našli sklonište u posljednjim danima života.¹¹

EKONOMSKE PRILIKE STANOVNIŠTVA

Obradive površine

Iz dokumenata o prihodima gospoštije vidi se ne samo to koliko su pojedina sela davala nego i koliko su imala odn. s kojom su imovinom raspolagala. Štaviše, ostale su nam zabilježene obveze pojedine kuće prema gospoštiji. Iz toga se daje zaključiti u kakvim je ekonomskim pri-

¹¹ Kpt. arhiv. A. Sess. f. 1, n 257 (popis sisačkih iseljenika koji su svoju zemlju ostavili gospoštiji); f. 2, n. 41 (Red o protjerivanju podložnika sa selišta ako je škodljiv ili nemaran; o tome odlučuje varmedijski ili županijski sudac; međutim je potrebno da se pronađe drugi zemaljski gospodar koji ima primiti protjeranoga podložnika). — Acta Dom. Sisak-Sela f. 15 (a. 1824), Popis stanovnika koji se u pojedinim kućama smatraju suvišni pa je potrebno da odsede u kuće s premalo stanovnika. — Ondje, f. 41 (a. 1833), Popis napuštenih selišta u Vurotu (osam kućnih starješina napušta 1833. g. svega 3 i pol sesije tj. 84 jutra zemlje). — U skupini Acta Dom Sisak-Sela, koja za sada nije signirana, manje-više u svakoj godini odn. svežnju ima spisa o podložnicima koji napuštaju djelomično ili posve svoju urbarsku zemlju ili preuzimaju tuđu urbarsku zemlju.

likama živjela pojedina kuća. To se još bolje vidi iz diobenih zapisnika i oporuka kojih se u arhivu dosta sačuvalo.¹²

Najprije treba da ustanovimo koliko je koja kuća imala poprečno zemljišta, odn. koliko je jutara otpadalo na jednu osobu. Urbarijskog je zemljišta na području cijele gospoštije bilo oko 320 sesija, i to 273 sesije u rukama podložnika i 47 sesija u predijalaca neplemića. Kako cijela sesija iznosi 24 jutra, na području je gospoštije bilo urbarijskog zemljišta 7680 jutara. Nemamo podataka o tome koliko su zemlje uživali predijalci plemići, ali možemo pretpostaviti da je te zemlje na 15 plemićkih kuća bilo oko 320 jutara. Prema tome, ukupno stanovništvo od circa 4000 osoba imalo je circa 8000 jutara zemlje. Iz toga slijedi da su na jednu osobu otpadala 2 (dva) jutra. Kako je za normalni život seljačke obitelji dosta da ima jedno jutro srednje plodnog zemljišta po jednoj glavi zaključujemo da je stanovništvo Siska i okolice u prvoj polovici XIX st. moglo imati dovoljno zemlje za uzdržavanje života.

To dakako vrijedi za dobre, plodne godine, bez veće poplave. Sisačka je okolica nekada, u XVII st., bila na dobru glasu poradi svoje plodnosti zvali su je: žitnica Hrvatske — *Horreum Croatiae*.¹³ Bilo je međutim i u XVII i u XVIII i u prvoj polovici XIX st. loših, oskudnih godina. No najviše je nevolja dolazilo od poplava dviju velikih rijeka Save i Kupe i treće manje rijeke Odre koje se sve u Sisku sastaju. Poplava je koji put uništila skoro sav prirod u polju, pa je u starije doba trebalo ići u Slavoniju kupovati pšenicu i kukuruz, a u XIX st. u Banat. Sreća je što je Sisak vodenim putem povezan ne samo sa Slavonijom nego i s Banatom, i to rijekama Savom, Dunavom, Tisom i Tamišom. No još je veća sreća što je zagrebački Kaptol kao zemaljski gospodar imao svoju gospoštiju u Banatu — Modoš. Odanle se ionako sva hrana preko Siska prevozila za Zagreb i Karlovac, pa su u doba oskudice iskorišteni sisački magacini i za potrebe tamošnjeg stanovništva.

Ni gospoštija ni njezini podložnici nisu mogli biti ravnodušni prema poplavama i velikoj šteti koja od njih dolazi. Uništeni su često puta bili ne samo usjevi nego i livade, pa je premalo bilo krme za stoku. A ukoliko je ostalo nešto sijena, ono je bilo blatno, pa bi se stoka od njega razboljela i ugibala. Zato je gospoštija najmila mjernike, pravila planove o regulaciji rijeka i podizanju nasipa te nešto i činila da ukroti opasne vode te zaštititi sebe i svoje podložnike. Međutim, sve ono što je tokom prve polovice XIX st. učinjeno u Sisku i okolici išlo je vrlo sporim tempom

¹² *Inventarium cunctorum proventuum tam in aere parato quam et naturalibus in I. Dominio Sziszek pro anno 1827-1847*, u *Acta Dom. Sisak-Sela*, vremenski su poredani uza spise i račune. — *Liber naturalium I. Domini Sziszek pro anno 1824, 1829-1831*, kao gore. — *Protocollum (Liber) proventuum I. Domini Sisek pro anno 1836-1848*, u zbirci Protokoli Kapt. arhiva, n. 784-788, 790, 792, 793, 795-799.

¹³ Zaključci Hrvatskog sabora II, str. 533.

i nije bilo dosta uspješno. Stanovništvo je u to doba imalo dosta zemlje, ali često puta nije od nje imalo velike koristi.

Rekli smo da poprečno dolaze dva jutra urbarijskog zemljišta na jednu osobu. Ako međutim pogledamo konkretno ekonomsko stanje pojedinih kuća, vidimo da u nekim kućama na jedno čeljade dolaze i po tri jutra. To znači da je ondje čeljad bila marljivija i okretnija. Naprotiv, ima kuća gdje na jednu osobu dolaze manje od dva jutra. U velikom selu Gredi 1806. kuća Josipa Šarge ima 17 čeljadi, a 48 jutara, ali 14 osoba sposobnih za rad. U istom selu i vremenu Keleković ima 30 jut. na 3 osobe, Fratrić 42 jut. na 24 osobe, Folnošić 54 jut. na 11 osoba, Gruđenić 24 jut. na 8 osoba, Đurić 24 jut. na 6 osoba itd.

Neka sela s obzirom na broj stanovnika očito obiluju više zemljom, a druga manje. Selo Odra ima oko 400 st. i 20 sesija, a Greda oko 850 st. i 67 sesija. No treba uzeti u obzir i to da su neke zemlje bolje, a druge su lošije, pa je zato i nemoguće tražiti neki točan omjer između broja stanovnika i površine zemljišta. Začudo, čini se, kao da se je baš u Sisačkoj gosposadini pazilo na taj omjer. Eto, Petrovci imaju 5 sesija na 70 st., Vurot 6 ses. na 85 st., Tišina 8 ses. na 170 st., Galdovo 10 ses. na 170 st., Strelečko 10 ses. na 180 st. itd.

Ratarstvo

Stanovnici su Sisačke gosposadije na obradivim površinama sijali pšenicu, raž, ječam, zob, proso, hajdinu ili heljdu, kukuruz, sirak, repu, kupus, lan. Zna se da su pšenica, raž, ječam i zob često puta bili uništeni djelomično ili posve od poplave, pa je zato narod više uzgajao kukuruz, proso i hajdinu jer to mu je bila sigurna hrana.

Koliko je koja kuća privrijedila godišnje žitarica, na žalost, o tome imamo tek jedan izvještaj iz g. 1806., i taj je nepotpun (A. Sess. f. 3, n. 186). Te godine, zbog nerodice ili poplave, samo je dvadesetak kuća, najviše u Drenčini, raspolagalo s nešto malo pšenice, raži, ječma i zobi pa je trebalo nabaviti iz Mодоša u Banatu 141 mjerov žitarica i dati narodu.

Iz spomenutog se izvještaja vidi koliko je koja kuća 1806., imala kukuruza, prosa i sirka pa graha, krumpira i kupusa. Najvažnija je svakako hrana tada bila kukuruz i proso. Kuća Josipa Šarge u Gredi za 17 čeljadi ima 21 mjerov kukuruza, 70 mjerova prosa i 10 mjerova kupusa, Keleković za 3 čeljadeta 2 mjerova prosa, Fratrić za 24 čeljadeta 50 mjerova kukuruza, 100 mjerova prosa i 7 mjerova kupusa. Samo je 8 kuća imalo više mjerova (kukuruz i proso zajedno) nego li čeljadi, a sve druge kuće u Gredi — njih 43 — imale su poprečno 4 mjerova na 10 ukućana (neke baš ni zrna). Slične su prilike tada i u drugim selima Sisačke gosposadije. Malo koja kuća ima krumpira, a graha poprečno dolazi na jednu kuću tek jedna četvrtina mjerova. Kupusa svi imaju u razmjerno velikim količinama. To valjda znači da je dobro uspjevao i

da su ga mnogo trošili. Na žalost, izvještaj prikazuje izuzetno stanje velike nerodice, pa nam ne može poslužiti kao opća slika ekonomskog stanja u Sisačkoj gosposhtiji u prvoj polovici XIX st.

Točniju nam ekonomsku sliku za pojedinu kuću daju izvještaji o podavanju desetine u žitaricama g. 1836., 1837. i 1838. Brojevi međutim u desetinskim izvještajima kazuju samo deseti dio od stvarnoga uroda, zato ih moramo uzeti deseterostruko da ustanovimo stvarni urod. Kako se u velikim brojevima snopova i krstaka nije lako snaći (21 snop čini jedan krstak ili križ), mi ćemo ih preračunati u mjerove ili vagane. To je preračunavanje svake godine ispadalo drugačije, čak na svakoj njivi drugačije, pa se zato moramo držati prosjeka koji je ustanovila gosposhtijska kancelarija.

Pšenice 1836. stanovništvo Sisačke gosposhtije nije uopće proizvelo poradi velikih poplava, 1837. je proizvelo 600 mjerova ili vagana, 1838 — 300 vagana. Zanimljivo je, kako to saznajemo iz inventara, da je 1835. bilo 321 vag., 1839. — 325 vag., 1840. — 682 vag., 1841. — 324 vagana. Prema tome je poprečni godišnji urod pšenice tih godina bio 320 vagana, a izvanredni se urod kretao oko 600 vagana. Prema poprečnom godišnjem urodu pšenice na pojedinu osobu otpada tek desetina vagana tj. oko 5 kg. Ako međutim konkretno pogledamo urod pšenice u pojedinoj kući 1837. i 1838. vidimo dvoje: prvo, da jedna trećina kuća, čak one sa 48 jutara zemlje, nije uopće sijala pšenice, pa prema tome na pojedinu osobu ne dolazi ništa; i drugo, da se u nekim kućama proizvodi pšenice mnogo više od poprečnoga uroda. Napr. u Selu Boku 1837. Ivo Domitrović za 18 čeljadi ima 12 vagana pšenice, Ivan Jezdeš za 29 čeljadi — 10 vagana, Ivan Črnko za 16 čeljadi — 9 vagana, Ivan Hubelić za 11 čeljadi — 25 vagana itd. Stavije, vidimo i to da u jednome selu u istoj godini jedna kuća proizvodi razmjerno više, a druga manje. Prema tome proizvodnja pšenice ovisi o sretnijem geografskom položaju pojedinog sela (Galdovo je i 1838. zbog stalne poplave ostalo bez pšenice kad su je sva druga sela imala), o vremenskim prilikama pojedine godine i o marljivosti i okretnosti ukućana u pojedinim kućama. Nemamo potanjih podataka o tome da li su i koliko su pojedine kuće proizvodile pšenicu i ostale žitarice za domaće ili strano tržište.

Raži u padanika Sisačke gosposhtije 1836. i 1837. nije uopće bilo, a 1838. samo 40 vagana. To znači 1 vagan na 100 stanovnika. Zanimljivo je da je 1835. bilo 400 vagana raži, dakle deset puta više. Inače se zna da je općenito sijalo malo, a neka je sela (Galdovo, Bok, Strelečko, Tišina, Žabno, Pračno, i Sela) nisu sijala ni onda kad je dobro uspjevala.

Ječam se sijao više u jeseni, manje u proljeću. Ako je međutim u jeseni bilo nepovoljno vrijeme za sjetvu, onda se sijao samo u proljeću. U selima Sisačke gosposhtije urodilo je 1836. — 340 vagana ječma, 1837. — 510 vagana, 1838. — 370 vagana. Inače je urod ječma veoma varirao; tako 1835. ima ga 1570 vagana, 1839. samo 170 vagana, 1840. — 750

vagana. Čini se da je urod ječma ovisio ne samo o povoljnom vremenu nego i o većem zalaganju seljaka, ako se predviđalo da će druge žitarice podbaciti. Začudo, da Vurot i Jazvenik 1837. i 1838. ne siju ječma, a 1837. ni Pračno ni Petrovci, iako su te godine bile povoljne za njegovu sjetvu i urod. Malo se ječam uzgajao također u selima Galdovu, Odri, Žabnom, a više u Gredi, Boku i Stupom, valjda zbog hrane za velika krda svinja. Dok se općenito u selima sije dva puta više pšenice nego li ječma, u Gredi većina kuća ima više ječma nego pšenice. Tako Stjepan Petreković iz Grede ima 1837. u kući 8 čeljadi i 10 vagana ječma, Đuro Petreković 13 čeljadi i 12 vagana, Ivan Pavleković 9 čeljadi i 3 vagana, Hajetić 11 čeljadi i 9 vagana, Vincek 17 čeljadi i 4 vagana. Ako isporidimo broj vagana ječma i broj prasadi u pojedinoj kući, vidimo da na jedan vagan dolaze poprečno po dva praseta.

Zobi je na urbarijskom zemljištu bilo 1836. — 180 vagana, 1837. — vag., 1838. — 210 vagana. To je i inače prosječni godišnji urod zobi. Međutim, zna ona koji put i podbaciti (1827. ima 140 vag., 1839. — 100 vag.), a koji put i dobro urodi (1840. — 430 vag., 1841. — 410 vag.). Jedan vagan zobi dolazi poprečno na 20 osoba. U nekim selima zob više siju, tako u Boku, Strelečkom i Drenčini, a u drugima malo ili ništa, tako u Galdovu, Tišini, Stupnom i Selima. Ako je godina srednje ponijela, selo Odra ima 25 vagona zobi, a ako je loša, onda nema baš ništa. Prema tome, čini se, urod zobi ovisi u prvome redu o vremenskim prilikama, a zatim o položaju pojedinih sela. Najimućnije kuće u Drnčini s 15-20 čeljadi imaju 1837. po 8 vagana zobi, a to je mnogo više od poprečnoga broja.¹⁴

Prosa je urodilo 1836. — 820 vag., 1837. — 510 vag., 1838. — 990 vagana. Međutim, znalo je njega koji put biti i više; tako 1827. — 3120 vag., 1830. — 3190 vag., 1841. — 1080 vagana. Poprečno ga je dakle bilo skoro 1000 vagana godišnje, a to je jedan vagan na četvero čeljadi. Proso je u močvarnom sisačkom kraju najotpornija prehrambena biljka pa zato i najsigurnija hrana. Njega ima svake godine u svakom selu i skoro u svakoj kući. Jedino u selu Galdovu za najvećih proslava, kad je i inače sva poljoprivreda uništena, ostaje polovica kuća bez prosa. U selu Gredi kuća Keleković s 3 čeljadeta ima 1838. — 7 vagana prosa. Folnošić s 11 čeljadi 3 vagana, Pirjak s 14 čeljadi 9 vagana, Cetrić s 9 čeljadi 6 vagana, Škofač s 15 čeljadi 12 vagana, Tomašević s 11 čeljadi 18 vagana, itd. Iz popisa žitarica pojedinih kuća jasno se vidi da one kuće koje manje siju pješnicu i ječam više imaju prosa i obratno, koje se više hrane pšenicom i ječmom, manje jedu proso.

¹⁴ Da li je još koji faktor, osim poplave, utjecao na sisanje odn. nesisanje pojedinih žitarica u Sisku i okolici, ne možemo za sada ništa sigurno kazati, jer dokumenti Kaptoleskoga arhiva o tome šute, a dokumenti drugih arhiva nisu nam lako pristupačni. Uostalom, ostavljamo ekonomistima historičarima da tu stvar bolje osvijetle.

Heljda ili hajdina se uzgajala u manjoj količini. Na području cijele gospoštije bilo je godišnje 20—160 vagana. Događalo se, skoro svake godine, da u dva do tri sela nije uopće bilo heljde, a u pojedinom selu tek se svaka deseta kuća bavila privređivanjem te žitarice. Pojedina je kuća dobivala godišnje 3-30 snopova odn. 1,5-15 kilograma heljde.

Sirak (*sorgo*) proizvodio se svake godine u drugoj količini, od 300 do 2600 vagana. Zašto je bilo tako, nismo mogli istražiti. Proizvodnja je u Galdovu bila neznatna, u Odri, Žabnu i Selima u polovici kuća, a u drugim selima skoro u svim kućama. Pojedine su kuće imale 5-25 snopova sirka.

Kukuruz se računao samo u klipovima, a ne u zrnu. Bilo ga je bolje i lošije, i to obično u omjeru 10:1. 1836. ima ga 12440 vagana, 1837. — 17390 vagana, 1838. — 2188 vagana. Drugih godina kreće se godišnja proizvodnja od 8000 do 20000 vagana. Prema tome bi prosječna godišnja proizvodnja kukuruza bila 15000 vagana. Prema računanju nekih, omjer između kukuruza u klipu i kukuruza u zrnu jest 2:1, pa bi zrna bilo 7500 vagana. Iz toga dalje slijedi da na jedno čeljade u Sisačkoj gospoštiji otpada skoro dva vagana kukuruza koji je, dakle, glavna hrana u tom kraju. On jednako dobro uspijeva u svim selima i ima ga svaka kuća, i to od 40 do 400 vagana u klipu. U Boku kuća Ivšić s 14 čeljadi ima 140 vagana, Šošćarić s 10 čeljadi 100 vagana, Hubelić s 11 čeljadi 90 vagana, Kranjec s 21 čeljadetom 200 vagana itd. (g. 1837).

Seljaci su također proizvodili: grah, kupus, krumpir i repu, ali u kojoj količini, ne znamo, jer od toga nisu davali gospoštiji desetine.

Od *sijena* je, čini se, desetinu davao samo maleni broj podložnika, pa zato iz sačuvanih računskih podataka ne znamo koliko su jutara iznosile livade, koliki je bio opći urod sijena, koliko su pojedine kuće imale sijena. Iz podataka se vidi jedino to koliko su *neke* kuće 1836—1838 dobile sijena i da urod u pojedinim godinama veoma varira. Poplava je naravno u isti čas uništavala ne samo usjeve nego i livade, ali je međutim bilo i takvih godina kad je prirod žitarica zbog nepovoljnih klimatskih prilika posve podbacio, a prirod je sijena bio izvrstan.

Stočarstvo

Podložnici i predijalci Sisačke gospoštije uzgajali su konje, volove, krave, telad i svinje. Kako se jedino od svinja davala desetina, jedino o njima imamo za svaku godinu tačne podatke, a o ostaloj stoci samo za godinu 1806.

Konje je 1806. imala skoro svaka seljačka kuća u Sisku i okolici. U Sisku polovica kuća nema konja, jer u toliko kuća žive obrtnici i bezemljaši, u Boku i Drenčini imaju konje sve kuće bez izuzetka, u Gredi od 51 kuće u 43 uzgajaju konje, u Selima od 20 kuća u 17 itd. Rijetka je kuća samo s jednim konjem, najviše ih ima po 4 konja, više ih je sa 6

konja, a u nekima se uzgaja 7 do 8 konja. Kuća Kelović u Selima na 18 jutara i 6 čeljadi ima 2 konja, 3 vola, 4 krave i 6 prasaca, kuća Ječić na 32 jutra i 9 čeljadi 2 konja, 2 vola, 2 krave, 2 teleta i 7 prasaca, kuća Sekulić na 24 jutra i 13 čeljadi 6 konja, 2 vola, 3 krave, 3 teladi i 10 prasaca, itd.

Volovi su na području Sisačke gospoštije jednako potrebni kao i konji. Ima ih skoro svaka kuća, po dva do četiri grla, a neke i šest. Upotrebljavali su se za oranje, a nakon deset godina života tovali su se i prodavali mesaru. Vol, dakle, za razliku od konja, ne gubi godinama vrijednost, nego je u kući najsigurnija vrijednost, najbolja valuta.

Kravu ima svaka seljačka kuća, a ako je nema, to je valjda samo na kratki čas — kakva privremena nevolja. Veći broj krava uzgaja se u Boku gdje od 24 kuće u 7 kuća imaju po šest krava, u jednoj 8, u dvije 5, u četiri kuće 4 krave, itd. U ostalim selima poprečno uzgajaju po 2-3 krave u jednoj kući. I telad uzgajaju najviše u Boku, 3-4 grla u pojedinoj kući. U ostalim selima dolazi na jednu kuću 1-2 teleta.

Koliko je *svinja* imala pojedina kuća i svi podložnici zajedno, o tome ne postoje podaci. Kao desetina dolazili su u obzir samo prasci, pa zato jedino o njima imamo podatke. 1839., 1840. i 1845. na području cijele gospoštije bilo je preko 1800 prasaca, 1843. skoro toliko, 1836. preko 2600, a 1846. preko 2100 prasaca. Više su se uzgajale svinje u Boku i Drenčini: tu je na tri osobe dolazilo dvoje prasaca, a vjerojatno troje svinja uopće, dok je u drugim selima 4, 5 i 6 osoba raspolagalo s dvoje prasaca. U Galdovu, Odri i Žabnu skoro polovica kuća 1838. nema uopće prasaca. U Boku u 8 kuća ima 14-39 prasaca, u Tišini jedna kuća ima 29 prasaca, a ostale 1-3 praseta, u Vurotu 3 kuće imaju 14-15 prasaca, a 3 ništa. Prema tome, čini se, polovica podložnika Sisačke gospoštije bavila se u velikoj mjeri uzgajanjem svinja za domaću potrošnju i prodaju, a druga je polovica valjda jedva imala za sebe ili je bila prisiljena kupovati svinje za tov.

Vinogradarstvo

Podložnici i predijalci Sisačke gospoštije imali su vinograde u rudinama: Brestovski Vrh 37 kuća, Vurot 28 kuća, Strmi Potok 18 kuća, Jazvenik 87 kuća, Petrovci 50. Ti su podložnici i predijalci inače živjeli u manje ili više udaljenim selima odakle su prema potrebi dolazili u svoje vinograde u proljeću i jeseni. Iako je sisački kraj inače ravan i podvodan, skoro polovica stanovništva bavila se uz druge ratarske poslove i vinogradarstvom. Nemamo podataka o veličini pojedinog vinograda, ali znamo koliko je koji vinogradar dobio u jeseni vina. I urod

vina, kao i poljoprivreda, ovisi o klimatskim prilikama pa ga jedne godine ima više, a druge godine manje.

1836. bilo je u svemu 1450 urni ili vedri vina, 1837. — 1350 vedri, 1838. — 840 vedri. I druge godine znatno variraju: 1839. — 1790 v., 1840. — 2490 v., 1843. — 1970 v., 1845. — 390 v., 1846. — 2420 v., 1848. — 670 vedri. Prema tome, na jednu vinogradarsku kuću otpada poprečno 8 vedri vina na godinu, a na jednu osobu iz takve kuće $\frac{3}{4}$ vedra.

Ako međutim pogledamo urod vina u nešto boljoj g. 1836. i nešto lošijoj 1838., vidimo da u boljoj godini u Brestovskom Vrh^u dvije kuće imaju 40 vedri, dvije 30 vedri, devet kuća 20 vedri, a sve ostale skoro po 10 vedri. U lošijoj godini na istom mjestu tri kuće imaju po 20 vedri, trinaest po 10 vedri, a ostalih 19 kuća po 20-150 pinti. Iz svega ovoga izlazi da je većina vinogradara sisačke okolice imala vina samo za domaću potrebu, pogotovo za loših godina, a prodajom vina moglo se baviti tek dvadesetak vinogradara.

Važno je napomenuti da su od svih vinogradara Sisačke gospoštije samo 18 montanisti, i to iz raznih sela (5 iz Odre, 3 iz Stupa, 3 iz Žabna, itd).

Ostala privreda

Na Savi je 1837—1838. bilo u svemu 11 *mlinova*, od toga 7 u Strelečkom i 4 u Hrastelnici. 1845. ima 8 mlinova u Strelečkom, a 3 Hrastelnici. Mlinovi nisu stajali na desnoj obali Save nego u sredini rijeke, zato je i sisačka i moslavačka gospoštija uzimala od njih census u ime regalnih prava. Vlasnik mlina nije jedna kuća, nego bi se tri do pet kuća složile, mlin izgradile i prihod dijelile. Na rijeci se Kupi nalazilo 6 mlinova, a na Odri jedan. Bilo je međutim i posve malih, kućnih mlinova za vlastitu potrebu. Njihovi su vlasnici od gospoštije tražili da budu oslobođeni od plaćanja regalne takse. Jedan veći »suhi« mlin stajao je u Sisku 1845. s velikim kapacitetom. Vlasnici su mlinova na Kupi bili iz Drenčine i Grede.

Rijeka Sava, Kupa i Odra toliko su u prvoj polovici XIX st. obilovale ribom da se hvatanjem ribe bavila ne samo gospoštija, koja ju je prodavala u Zagrebu, nego i njezini podložnici i predijalci uz naplatu censusa u ime regalnih prava. U Galdovu su bila 2 takva ribara (Logomerc i Tomaško), u Boku 2 (Krošić i Malović), u Strelečkom 3, u Tišini 4, u Odri 7, u Žabnu 13 (skoro sve kuće), u Stupnom 5, u Pračnom 3, u Drenčini 9, u Vurotu 4, u Selima 5, u Gredi 15, u Sisku 8 ribara, dakle svega 80 kuća. Riba se jela svjež^a i sušila, a vjerovatno i prodavala. — Malo koje godine, i malo se uopće ljudi bavilo hvatanjem r a k o v a.

Pčelarstvom se bavilo 50 kuća, dakle razmjerno malo. Opširnije o pčelama govorimo u poglavlju o prihodima gospoštije.

Lan je vjerojatno uzgajala svaka kuća, ali je desetinu od lana davalo samo 15 kuća. Zato potanjih podataka o lanu nemamo.

Da se je *rakije* u selima Sisačke gospoštije dosta proizvodilo, vidi se po broju rakijskih kazana ili kotlova. U Galdovu ih ima 9, u Boku 15, u Odri 12, u Žabnu 17, u Stupnom 14, u Pračnom 6, u Drenčini 23, u Vurotu 5, u Jazveniku 13, u Selima 8, u Gredi 25, u Petrovcu 3. Predijalci neplemići imaju 21, a predijalci plemići 10 kotlova, dakle preko 180 kotlova. Rakija se pekla od šljiva i vinskoga koma, a koliko je bilo pojedine godine ispečeno, ne zna se.

Prihod pojedine kuće i njezine obaveze prema gospoštiji

Na koncu je potrebno da utvrdimo kakav je bio prihod pojedine kuće i kolike su bile njezine obaveze prema gospoštiji, odnosno, kakav je bio standard života u Sisku i okolici u prvoj polovici XIX st. Istina je, mi bismo to mogli utvrditi manje-više za svaku kuću, ali zbog jednostavnosti računa uzet ćemo samo nekoliko kuća s jednom sesijom ili 24 jutra zemlje. Sve takve kuće daju godišnje gospoštiji: 22 x u ime censa dominialis, 1 pijetla (vrijedi 8 x), 2 pileta (vrijede 8 x), jednu petinu dalekoga podvoza (vrijedi 1 for. 38 x), težake za izradbu i dovoz iz šume u Sisak drva nešto manje od jednoga hvata, 92 težaka za različne poslove (vrijede 15. for. i 2 x). Sve te stalne urbarijske obveze iznosile su oko 18 for., ali su se zbog nestašice novca i drugih razloga rijetko i samo djelomično otkupljivale. Desetinske obveze nisu stalne jer se svake godine daju prema stvarnom urodu odn. prihodu, i to od pšenice, raži, ječma, zob, prosa, hajdine, sirka, kukuruza, od prasaca, pčela, vina, sijena; jedino se u ime desetine za rakijski kotao plaća stalna svota od 2 for. godišnje ako podložnik ima kotao, a desetinu od lana ako je za sijanje lana dobio od gospoštije prikladno zemljište.

Grudenić Đuro iz Grede uživa 1 sesiju zemljišta i prema tome ima odgovarajuće urbarijske obveze. 1816. ima 3 osobe sposobne za rad, i 5 djece, dakle svega 8 ukućana. Te inače nerodne godine on ima 4 vagana kukuruza u zrnu, 1 vagan prosa, 3 vagana sirka, 1 vagan kupusa, nešto malo krumpira, graha i povrća, 3 vedra vina, 2 konja, 2 vola, 2 krave, 1 tele, 6 prasaca. Đurin nasljednik Josip uzео je u najam gospoštijску liavadu uz godišnju najamninu od 6 for., najamnine valjda nije plaćao pa je 1819—1821. bio gospoštiji dužan 26 for. Da bi sebi olakšao podavanje daća gospoštiji, postao je njezin volar, ali čini se bez uspjeha. 1837. on ima 20 snopova pšenice, 100 snopova raži, 100 snopova ječma, 600 snopova prosa, 50 vagana kukuruza u klipovima, 14 prasaca, ne bavi se ni vinogradarstvom ni ribarenjem. 1838. u istoj se kući spajaju dvije obitelji Grudenić i Peleš, pa se ekonomsko stanje poboljšava: kuća ima 40 snopova pšenice, 20 snopova raži, 190 snopova ječma, 250 snopova prosa, 50 snopova sirka, 80 vagana kukuruza u klipovima, 18 prasaca, rakijski kazan. 1841. kuća Grudenić-Peleš dugovala je gospoštiji u ime najamnine 9 for. i taj je dug isplatila. Tako na koncu godine nije dugovala ništa. 1845.

ta kuća slabo stoji: nema zrna pšenice, raži, zobi ni prosa već samo 120 snopova ječma, 70 snopova sirka i 50 vagana kukuruza u klipovima, 5 prasaca, ali i rakijski kazan!

Prvi susjed Đure Grudenića u Gredi bio je Lovro Đurić koji je također uživao samo 24 jutra zemlje. On ima 1806. 4 čeljadeta sposobna za rad i dvoje djece, u svemu 6 osoba. Zbog nerodice i on je tada imao samo 1 vagan kukuruza u zrnu, 2 vagana prosa, 1 vagan sirka, 2 vagana kupusa, $1/4$ vagana graha, 2 konja, 2 vola, 1 kravu, 1 tele, 4 prasaca. Smatrao je, kao i susjed Grudenić, da je to za prehranu obitelji dosta i nije tražio od gospoštije nikakve pripomoći u žitaricama. Lovrin nasljednik Blaž Đurić dužan je 1820. u ime starog duga 9 for., za neodrađeni dugi podvoz 2 for. 24 x, otplatio je u toku godine tek nešto više od 1 for. i zato ostaje na koncu godine dužan 10 for. i 28 x. 1837. ima Blaž 180 snopova pšenice, 120 snopova ječma, 180 snopova prosa, 20 vagana kukuruza u klipovima, 2 prasaca, a kasnije je nabavio i rakijski kotao!

Sekulić Stjepan iz Sela ima 1806. 8 čeljadi sposobnih za rad, a svega 13, 1 vagan kupusa, 4 konja, 1 kravu, 1 tele, 8 prasaca. Kako je ostao bez žitarica, traži od gospoštije 4 vagana. Njegov je nasljednik Mato iznajmio od gospoštije livadu uz godišnju najamninu od 7 for., najaminu je slabo otplaćivao pa tako ima na koncu 1820. 20 for. duga. Dalji nasljednik Sekulić Bonek ima 1838. 30 snopova pšenice, 40 snopova ječma, 300 snopova prosa, 210 snopova sirka, 40 vagana kukuruza u klipovima, 1 prase, ali i kazan za pečenje rakije! 1845. nema ni pšenice ni ječma ni raži ni zobi već samo 90 snopova prosa, 100 snopova sirka i 40 vagana kukuruza u klipovima, a to znači u zrnu: 1 vagan prosa, 3 vagana sirka i 20 vagana kukuruza.

Itd. Mogli bismo nizati i dalje kuću za kućom i selo za selom. Končno bismo se uvjerali da se opća ekonomska slika podložnika Sisačke gospoštije uglavnom podudara sa stanjem pojedinih kuća. Neke su se kuće, zapravo malo njih, doista ekonomski uzdigle nad ostale, ali u većini kuća godišnji je prihod jedva toliki da podmiruje domaće potrebe. Razlog slabom prirodu nisu samo poplave, već valjda i to što svijet nije bio zainteresiran da više proizvodi. Baš u podvodnim krajevima treba misliti na budućnost pa stvarati viškove, ali u Sisku je stvarala viškove gospoštija,¹⁵ pa se valjda činilo kao suvišno da to čine i podložnici. Inače su se u Sisku kao prometnom trgovačkom mjestu viškovi žitarica dali uvijek unovčiti, pa je doista nerazumljivo zašto ljudi nisu više proizvodili bar proljetnog ječma i zobi¹⁶

¹⁵ Kpt. arhiv, A. Sess. f. 1, n. 320 (1804. primili su podložnici Siska od svoje gospoštije 1-7 mjerova pšenice po domaćinstvu i za to su platili ukupno 11120 for. 10 x). — A. Sess. f. 13, n. 73 (1816. dala je gospoštija podložnicima na kredit 431 mjerov banatske pšenice i prosa). — A. Dom. Sisak-Sela, f. 4, Extractus frugum distributarum Banaticarum inter sudbitos I. D. Sziszek ad creditum.

¹⁶ Naša je zadaća da ustanovimo činjenicu, a ekonomistima historičarima ostavljamo da je objasne.

Neobično je da je u jednoj godini 150 čestica oranica napušteno od podložnika i stavljeno na raspolaganje gospoštiji ali je značajno da se odmah našlo drugih 150 podložnika koji tu zemlju uzimaju u zakup da bi tako povećali svoj prirod sa zemljišta. Gospoštija je nudila u zakup i svoje livade za koje su se zakupnici još više jagmili, jer je prihod od stoke bio mnogo sigurniji nego od žitarica. Zakupnine su gospoštiji mnogo nosile, ali su se često plaćale sa zakašnjenjem. Upravo su one uzrok mnogim i velikim seljačkim dugovima.

Ako tačnije razgledamo iskaze dugova podložnika prema gospoštiji, opažamo da rijetko tko duguje nešto na urbarijskim daćama. Plaćanje »zemljarine« podmirivalo se s cca 30 x, a ostalo se davalo u naravi. Davanje običnih težaka čini se da nije zadavalo većih teškoća, jer su oni svake godine na vrijeme podmireni s 99⁰/_o. Neizvršeni daleki podvoz dolazi češće kao dug. Pijetli i pilići nisu bili velika daća i lako su se otkupljivali u gotovom novcu. Sječa drva dolazi koji put kao dug, ali su podložnici od te sječe imali polovicu, pa su i sami bili zainteresirani da sječu na vrijeme obave. Desetina od žitarica i lana ubirala se za žetve i branja na njivi, pa zato nema nikada zaostataka. Kod ubiranja desetinskog vina ostale bi 3—4 kuće dužne.

1820. iznosili su dugovi podložnika prema gospoštiji oko 13000 for. Najveći se dio tih dugova vukao iz prijašnjih godina i slabo otplaćivao. Za daleki podvoz dugovala je u nekim selima oko polovica kuća, čak više godina, tako da je Sisak bio dužan 21 for., Žabno 28 for., Odra 13 for., Tišina 23 for., Drenčina 41 for., Vurot 15 for., Jazvenik 30 for., Sela 23 for., Greda 110 for., Petrovci 12 for. Pojedine su kuće dugovale 2—5 for. Za iznajmljene livade dugovala je četvrtina kuća; pojedina kuća 7 do 34 for. Ukupni je dug pojedinih kuća iznosio poprečno 50 for., a bilo je i takvih koje su dugovale preko 100 for.

Mnogo je povoljnije stanje dugova bilo 1841. Svi su dugovi iznosili zajedno 5587 for., od toga je na podložnike otadalo samo 857 for., na strance (extranei) u Sisku 1917 for., a ostali dugovi ticali su se sisačkih građana, predijalaca i željara. U Galdovu nije bilo tada ni jednog dužnika, u Drenčini je bio jedan s dugom većim od jedne for., u Vurotu jedan sa 117 for., u Selima jedan sa 74 for. i jedan sa 172 for. Svi su drugi dužnici — ni polovica kuća — dugovali poprečno 2 for. Dugovi su nastali zbog neodrađenog dugog podvoza i zbog neisplaćene najamnine za livade.¹⁷

Plaćanje taksa u ime regalnih prava osjećali su podložnici kao pretežak teret, iako je te takse određivala Zagrebačka županija. Prema njezinoj odredbi od 7. VIII 1806. plaća se u ime mostarine za prijelaz preko

¹⁷ Corpus rationum I. Domini Sziszek anni 1803-1809, 1817, 1820: Liber rationum (Cassae) aeris parati et naturalium I. Domini Sziszek a. 1822-1825, 1830, 1839, 1847: Computus Urbialis an. 1816, 1818, 1820, u Acta Domini Sisak-Sela vremenski poredano. — Isto tako, Computus Rabotae et Liquidatio aeris parati in I. D. Sziszek pro a. 1841 confectum; Computus urbialis laboratorum I. D. Sziszek pro anno 1827. — Ovome treba još nadodati inventare i popise prihoda kao gore pod 12!

mosta na Odri kod sela Odre: 1) za puna kola s 4—6 životinja i 2—3 osobe — 15 x, 2) za prazna kola s istim brojem ljudi i životinja — 8 x, 3) za puna kola 2—3 životinje i 1—2 osobe, 12 x, 4) za prazna kola s istim brojem životinja i ljudi — 6 x, 5) za konja s teretom — 3 x, 6) za pješaka s teretom — 2 x, 7) za pješaka bez tereta — 1 x, 8) za veliku životinju — 2 x, 9) za malu životinju (tele, ovca, prase) 1 x. Slične su takse vrijedile i za prijelaz skelom preko Kupe i Save. Jedino je Kaptol nedjelom i blagdanom od takse opraštao one koji su polazili u crkvu, a svećenika uvijek u službenom poslu.¹⁸

IMOVINA SISAČKE GOSPOŠTIJE

Imovina se Sisačke gospoštije sastoji od zgrada, pokućstva, gospodarskog oruđa i drugih stvari u njima, zatim od gospoštijских ili alodijских oranica, vrtova, livada, pašnjaka, vinograda i šuma, onda od žitarica, vina i rakije, stoke i peradi pa, konačno, od urbarijskih daća, desetina i regalnih prava.¹⁹

Zgrade

Najvažnija i središnja gospoštijска zgrada jest grad ili tvrđa (arx, castellum) kod utoka Kupe u Savu, nadomak selu Capragu, od koga je dijeli jedino rijeka Kupa. U selu odn. trgovištu Sisku nalazi se nekoliko krčmi i podruma i veliki zidani magazin. Na marofu u Selima kod Siska sagrađena je zgrada za upravu i nekoliko gospodarskih zgrada.

Tvrđa ili grad

Narod tu zgradu zove grad, jer se tako u nas još u ono doba zove svaka tvrđa, a pisani latinski dokumenti — arx, a to danas znači tvrđa, pa ćemo je i mi u našem prikazivanju tako zvati. Ta je zgrada građena 1544. i služila je sve do Karlovačkog mira 1699. kao vrlo važan branik Turopolja, Zagreba i sjeverozapadne Hrvatske od Turaka. Tokom XVIII i XIX st. u njoj se nalazi gospoštijска uprava s kancelarijom i arhivom.

¹⁸ Acta Dominiі Sisak-Sela f. 3. Slične su se županijske naredbe i kasnije češće ponavljale, a takse su se tek neznatno smanjivale.

¹⁹ Inventarium I. Dominiі Sziszek a. 1803-1806; Inventarium Rerum mobilium I. D. Sziszek 1808, 1809, 1816, 1822, 1824; Inventarium Naturalium et paratae pecuniae I. D. Sziszek 1816, 1817, 1821, 1822; Inventarium cunctorum proventuum tam in aere parato quam et naturalibus in I. D. Sziszek pro. a. 1827-1847, u Acta Dominiі Sisak-Sela vremenski poredano uza spise i račune. — Najpotpuniji su inventari koje spominjemo na četvrtom mjestu, izrađivani po stalnom obrascu koji je bio tada upotrebljavan ne samo u sisačkoj gospoštijсkoj kancelariji nego u svim gospoštijсkim upravama zagrebačkoga Kaptola (Sesvetski Kraljevac, Varaždinske Toplice i Modoš u Banatu). Mi smo se u opisivanju sisačke gospoštijсke imovine držali spomenutoga obrasca ne zato što je on bio u upotrebi u sisačkoj i drugim kaptolskim gospoštijama i što je s njima u vezi stvoreno preko pola milijuna spisa u Kaptolskom arhivu u Zagrebu. Za čitatelje kojima smo u prvome redu namijenili ovaj prikaz Sisačke gospoštije, posebno je važno da ga dobiju u takvom obliku koji će im što više omogućiti snalaženje u samoj arhivskoj građi.

Zagrebački kanonik koji u toj gospoštiji vrši službu inspektora ili prefekta ima tu posebnu sobu za odsjedanje zajedno s kapelom.

Tvrđa ima trougaoni oblik. Na svakome se uglu nalazi po jedna kula. Zgrada je zidana na sprat. Prizemlje služi kao spremište za žitarice i drva. Na spratu ima 10 soba, 4 komore i 1 kuhinja.²⁰

Najljepša je soba tzv. palača (palatium, dvorana). Tu se nalazi željezni sat, četverouglasti veliki sto od meka drva, pokriven zelenim stolnjakom, 7 stolica, presvučenih 1838. zeleno obojenom kožom, krevet s pokrivačem, ormar s raznim priborom za jelo. Tu je bilo 36 tanjura, napravljenih u Zagrebu (e massa Zagrabiensi), 22 noža, 15 mjedjenih svjećnjaka, 4 solnjače, kupljene u Pragu (e massa Pragensi), raznoga posuđa od porculana i čaša od stakla. Svi su predmeti svake godine u inventaru popisani s naznakom cijene. Veliki je stol najprije procjenjivan s 18, a kasnije s 6 for.

Prva je soba služila kao kancelarija blagajnika. Tu se nalazila blagajna, ormar, divan, krevet, 2 stolca, 16 kugli od slonove kosti za igranje biljara. Druga je soba bila blagovaonica sa stolom i 6 stolica i stolom za igranje biljara. Zatim su sobe slijedile ovako: soba kanceliste, srednja soba, stara kancelarija, kapela, soba za kastelana, kancelarija, kuhinja, soba za kuharicu, kula »Zeughaus«, soba za stražu sa 6 pušaka, zatvor s 5 okova, stari zatvor sa zemljanom peći. Kapela je imala oltarnu sliku sv. Ladislava, drveni tabernakul, 2 mjedena i 2 drvena svijećnjaka, 5 kazula, 3 albe, kalež, 3 misala, banderijsku zastavu iz g. 1779. U kastelanskoj sobi čuvala su se dva laka topa (Kreutzweiss), a u skladištu 120 topovskih kugli.

Inače je u skladištu, u prizemlju, bilo raznoga poljodjeljskog oruđa i stvari, tako teška i laka kola, sjekire, lanci, škafovi, kalupi za pravljene cigle, orna za konje itd.

Prema procjeni u inventaru, pokućstvo je i oruđe vrijedilo oko 550-600 for., a razne lanene tkanine (stolnjaci, ručnici, ubrusi, pokrivači, plahte, strošci, vreće) oko 130 for.

Od lanene je tkanine bilo oko 24-60 ručnika, 10 stolnjaka, 48 novih i 20 starih ubrusa, 50 plahta, 5 pokrivača za krevet i 5 pokrivača tegumentum Gozypio, 5 madraca i 5 jastuka, 12 jastučnica, 2 gunja za konje i 4 stroška.

Gospodarske zgrade kod tvrđe

U dvorištu tvrđe nalazi se zdenac, zidan, natkrovljen i ograđen drvenom ogradom. Tu je i drveni podrum (cellarium ligneum), zatim šupa za kola i šupa za pšenicu, zatim kula (turris) koju zovu Bela kula. 1815, stanju, a Bela kula bez stropa i krova. Kasnije je stanje popravljeno tako nakon napoleonskih ratova, drveni podrum i šupa za kola bili su u lošem

²⁰ Laszowski E., Hrvatske povjesne građevine, 181-186. — Szabo Gj., Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, 63. — O stanju sisačke tvrđe u prvoj pol. XIX st. vidi napose još ove dokumente u Acta Sess. f. 12, n. 11, 132; f. 13, n. 16, n. 30, 31, 204.

stanju, a Bela kula bez stropa i krova. Kasnije je stanje popravljeno tako da je u tvrđi sagrađen novi podrum, a Bela je kula obnovljena, pa je u svaku od tih prostorija stalo po 5-10 bačava s vinom i rakijom.

Izvan tvrđe stajao je sjenik u koji se moglo spremati 80 vozova sijena. Dalje prema Capragu na utoku Kupe u Savu bila je kućica za lađare i mala krčma.

U raznim skladištima sisačke tvrđe, osim žitarica, vina i rakije, oruđa i oružja, nalazilo se i drugoga materijala koji u inventaru dolazi pod imenom »Castellanalia« i »Materialia aedilia«.

Castellanalia jesu samo ovi predmeti tvrđavskog skladišta: sol kamena i morska, svijeće, smola, predivo tanko i debelo, kućine, konac fini, srednji i debeli, platno tanko, srednje i debelo, dvobojno platno za stolnjake i druge potrebe, vreće, drvo hrastovo i meko.

Gospoštija je kupovala godišnje 600-1000 libara kamene soli u Ugarskoj za svoje službenike i stoku. Morsku je sol nabavljala rijetko kada. Na skladištu je ostajalo na koncu godine 200-800 libara soli, kućina oko 200 libri, prediva oko 100 libri, konca oko 20 libri, platna (tkanja) 200-300 ulni, dvobojnog platna 50-200 ulni, vreća oko 50 komada, hrastova drveta 100-700 hvati, a mekog tek nekoliko hvati.

Materialia aedilia tj. aedificialia jest građevni materijal, djelomično uskladišten u tvrđi, a djelomično na drugim mjestima. To su grede (*trabes*), letve (*asserres*), šindra (*scandulae*), daske (*lattaes*), cigle (*lateres*), crijep, žljebnjaci, živo i gašeno vapno, željezo, veći i manji čavli, hrastovina za bačve, željezni i drveni obruči za bačve. Hrastovu su građu sjekli u gospoštijским šumama stručni radnici iz Kranjske (Slovenija), a jelovu je trebalo kupiti. Cigla se u velikim količinama iskopavala iz zemlje na području stare rimske Siscije ili se proizvodila u vlastitoj ciglani (*antiqua foruna*). Tako je 1831. iskopano preko 6000 kom. rimske cigle, a u ciglani ispečeno 188,400 komada. Iz zemlje se iskopavalo i staro kamenje, okruglog i četvorinskog oblika. 1805. iskopano je 14 komada četvorinskog kamena i 66 komada okruglog. Ciglu su i kamenje iskopavali ne samo težaci za potrebe gospoštije nego i stanovnici Siska u vlastitu korist. Gospoštija se tome nekada protivila, ali je kasnije popustila i jedino tražila da joj se izruče dragocjeni predmeti. To je međutim tražio također Mađarski nacionalni muzej za sebe.

Skladište je građevnog materijala bilo snabdjevno čas više čas manje, prema građevnim potrebama gospoštije. 1828. bilo je na skladištu 146 greda hrastovih, 70 greda borovih, 359 hrastovih stupova, 464 borovih dasaka 755 hrastovih letava, 1940 kom. hrastove šindre, 444 hrastova obruča za bačve itd.

Zgrade u Sisku²¹

U selu odn. trgovištu Sisku bile su ove zgrade: 1. Drvena krčma (*diversorium*) s 5 soba, kuhinjom, podrumom, stajom za 20 konja, šu-

²¹ Poseban opis iz 1815. vidi u Acta Sess. f. 12, n. 11.

pom za kola i kućom za biljar. 2. Zidana mala krčma na sprat; u prizemlju su 3 sobe s kuhinjom, na spratu 4 sobe; ima podrum i staju za 2 krave. 3. Veliki zidani magazin s kapacitetom od 16.000 mjerova žitarica. 4. Stara ili Rimski pivnica ima prostrani podrum koji potječe još od rimskih vremena, zatim drvenu krčmu i uličnu zgradu gdje ordinira kirurg. 5. Drvena mesnica, sagrađena 1811. 6. Zgradica u vrtu kraj crkve. 7. Kasnije je još sagrađena: Velika zidana krčma (diversorium muratum maius).

Stara drvena krčma uz Kupu kraj skele stajala je do g. 1839. Ona je godinama služila kao svratište putnicima koji su tu imali priliku igrati biljar. U inventaru se spominje 26 kugli od slonove kosti. Od njih je 10 predano Kukuljeviću, budućem kurijalnom komesu.

U Rimskoj pivnici nalazio se 1839. samo stari hrastov stol s četiri hrastove klupe.

Kod mosta u Odri sagrađena je oko 1815. nova krčma. Tu se nalazio službenik koji je ubirao mostarinu.

Mala je zidana krčma sagrađena oko 1803. To je današnji »Mali Kaptol« U njoj je gospoštija imala samo jedan hrastov stol, 2 peći i 8 šaluzina, a sve je ostalo pokušstvo bilo najamnikovo.

Velika je krčma zidana oko 1839. Tu se nalazio jedan veliki biljarski stol, presvučen zelenim platnom, s 12 štapova i 25 kugli za igranje biljara, zatim 3 manja igrača stola, 9 kreveta, 9 ormara, 20 željeznih peći, drveni pozlaćeni lustar in palatio, 10 drvenih zidnih svjetiljaka, 54 šaluzine itd. Zgrada je bila jednokatna i vrijedila je za ono doba kao dobro uređeni hotel. 20 novih željeznih peći stajalo je 1839. 400 for., a 54 šaluzine 216 for. To je današnji »Veliki Kaptol« koji je imao nadoknaditi drvenu krčmu kraj Kupe.

Marof u Selima

Na marofu (allodium) u Selima stajala je zgrada u kojoj se nalazila upravna kancelarija, stan upravitelja marofa, podrum i kuhinja i dr., zatim razne gospodarske zgrade (žitnica, kukurušnjak, staja, šupa za kola, pčelnjak). Od raznoga inventara spominjemo ovo: 1 kola za upravitelja, vrijedna 25 for.; 6 dobro uščuvanih kola za volove i 2 loša kola za volove, vrijede 80 for.; 12 mađarskih plugova (aratra Hungarica) vrijede 45 for.; 2 manja pluga ili »ralice« za sisanje proša, vrijede 2 for.; stroj (machina) za rezanje repe, vrijedi 12 for.; 2 veće i 2 manje brane sa 60 zubaca, vrijede 20 for. Osim toga, tu je bila maslenjača za pravljenje maslaca, kante za mlijeko i vodu, sjekire, jarmovi za volove, lanci itd.

Klijet u vinogradu Vurotu

Tu su se nalazila 2 stola, 10 stolica i 1 ormar, a sve je zajedno vrijedilo 2 for. i 20 x.

Lađe i skele

Gospoštija je posjedovala dvije lađe, »Sveti Stjepan« i »Sveti Ladislav« za prijevoz žitarica iz Modoša u Banatu Tisom, Dunavom i Savom do Siska. Lađe je napravio 1818. Mikula Kozjak iz Kostajnice, »ladyh dela maisor«, za 550 for. Gospoštija je dala ne samo drvo nego i 4711 težaka i 2158 for, u ime otkupa prekorednih težaka. Prema ugovoru sklopljenom 3. XII 1817. u Selima,²² svaka je lađa imala biti velika »od pet jezer vaganov« (tj. u svaku je trebalo stati 5000 vagona žitarica), »20 i pol klafta duga, 3 i pol klaftova široka, do skelje sedam prednjov gliboka« Osim toga, majstor je imao napraviti 2 dereglije, 2 čamca, 1 lađu ribaricu 3 klafta dugu a pola klafta široku te uz nju mali čamac. Za sve vrijeme rada majstor je dobivao od gospoštije hranu i 3 holbe vina (desetinskog) na dan. Prema inventaru od 1828., same lađe vrijede 2800 for., a zajedno s opremom vrijede 7446 for. 55 x. U opremu lađa spadaju: vesla, stol, krevet, ormar, 6 pušaka, peć, sjekira itd. Inače se oprema za lađe čuvala također u tvrđavskoj kuli. Tako dizalica (vulgo ili pučki Vinda), kladivo željezno (malleus ferreus), bravarska pila (lima), strugalo (dolabrum, hoblič) i dr. Do 1833. g. obje su lađe dotrajale, pa je sagrađena nova lađa »Sv. Marija«.

Skele (brodovi, u lat. spisima dereglia) su bile tri: jedna u Sisku, druga u Capragu, a treća u Galdovu. Sve su bile opskrbljene ladicama ili čunjevima. Skela u Sisku bila je lancem svezana za sidro. Skele su 1839. vrijedile 500 for., a svi drugi predmeti (navalia), vezani za prijevoz na vodi, 125 for.²³

Alodijsko zemljište

Iz velikoga mnoštva raznih dokumenata Sisačke gospoštije iz prve polovice XIX st. ne možemo nikako zaključiti koliko je prostora obuhvaćala ta gospoštija, tj. koliko je imala jutara ili rali oranice, livade, šume i vinograda. Ukoliko postoje oskudni podaci o zasijanom zemljištu različnim žitaricama, iskazana su jutra s veličinom od 1200 kv. hvati po jednom jutru. Zato smo se morali poslužiti s »Popisom svih allodialskih i pustoselskih zemljištah« iz g. 1866. da bismo mogli utvrditi koliko je gospoštija posjedovala jutara oranica, livada i šuma u prvoj polovici XIX st. U tom su popisu jutra iskazana s veličinom od 1600 kv. hvati, a to odgovara i današnjem našem računanju. To smo bez štete za istinu mogli učiniti, jer 1866. ima na području Sisačke gospoštije 452 jutra

²² Acta Dom. Sisak-Sela f. 4, Contractus respectu duarum navium 500 metretas singullative capientium noviter construendarum die 3 dec. 1817 stipulatus.

²³ U Acta Dom. Sisak-Sela i Acta Sess. ima velik broj dokumenata o prijevozu hrane lađama iz Modoša u Banatu do Siska. Iz dokumenata se vidi nosivost lađa, troškovi prijevoza i način brodarenja po Tisi, Dunavu, Savi i Kupi. Sve to zasluhuje da bude posebno istraženo i obrađeno.

pustoselskog zemljišta: oranica — na 683 jut. alodijske oranice. To sve znači da se zemlja napuštala, a ne kupovala, pa prema tome stanje alodijskog zemljišta uglavnom odgovara stanju toga zemljišta iz prve polovice XIX stoljeća.

Oranice

Alodijskih je oranica, kao što smo čas prije rekli, na području cijele Sisačke gospoštije bilo 683 jutra i 1035 kvadr. hvati. Od toga je u području ili hataru Odra ležalo oko 70 jutara. Glavno se zemljište nalazilo u rudini Mostna Greda s 32 jutra i u rudini Rakov Bok s 15 jutara.

U Drenčini je gospoštija imala oko 25 jutara, u Jazveniku 8 jut., u Žažini podrug jutra, a u Gredi oko 208 jutara. Važnije su rudine u hataru Greda: Petrovac s 46 jut., Pečina s 20 jut., Dužica s 38., Bikovica s 51 jut.

U hataru Selima, gdje je stajao gospoštijski marof, prostirala su se 163 jutra. Neposredno uz marof bilo je 5 jutara. Na velikoj oranici u rudini Topolje, koja je imala 81 jut., zasađena je 1866. mlada šuma, valjda zbog neplodnog terena.

Na užem području Siska ležale su tzv. nutarnje ili intravilane oranice koje su prema regulacionoj osnovi trgovišta Siska određene za davanje Siščanima. Davanje je išlo dosta sporo, pa je tu gospoštija još u sredini XIX st. posjedovala 40 jut. oranice.

Na širem području Siska, u rudinama Četertek, Skradnjak i dr., prostirale su se tzv. vanjske ili ekstravilane oranice. Bilo ih je 171 jutro. U drugoj pol. XIX st. Siščani su te oranice uzurpirali sebi za pašnjak, a gospoštija je i dalje plaćala porez. Zbog toga je dolazilo do spora.

Livade

Gospoštijskih je livada bilo u svemu 802 jutra. Od toga su ležala u hataru Odra 42 jutra, u hataru Drenčina 505 jut., u hataru Jazvenik podrug jutra, u hataru Sela 13 i po jut., u hataru Greda 160 jut., u hataru Bok 18 jut., u hataru Stupno 35 jut., u hataru Sisak 27 jutara. Veći su kompleksi livada bili: rudina Rakovo Brestovec u Odri s 20 jut., rudina Razlovec u Drenčini s 236 jut., rudina Brestovska Greda u Gredi s 57 jut., rudina Berušina u Stupnom s 34 jut., rudina Strmec u Sisku s 23 jut.

Vinogradi, vrtovi i šljivici

Vinograd Mladina u Drenčini, kasnije zapušten, imao je oko 4 jut., vrt kod marofa u Selima imao je 1 jut., a kod tvrđe u Sisku tek 600 kv. hvati, šljivik Buckovec u Drenčini 3 jut., šljivik kraj marofa u Selima 363 kv. hvati, šljivik Pašinec u Sisku 9 i po jutara. O veličini vinograda u Vurotu začudo nema podataka.

Pašnjaci i šume

Prema dokumentu koji je 1863. sastavio mjernik Fr. Romanić, a 1866. potvrdio Sudbeni stol Zagrebačke županije, imala je Sisačka gospoštija prije segregacije 2107 jut. i 1290 kv. hvati pašnjaka, a 3422 jut. i 1518 kv. hvati šume.

U poreznoj općini Greda bilo je 804 jut. pašnjaka i 1200 jut. šume, a pravo na drvarinu i pašovinu imala su sela: Greda, Sela, Jazvenik, Petrovac.

U poreznoj općini Sela bilo je 809 jut. pašnjaka i 932 jut. šume, a pravo na drvarinu i pašovinu imala su sela: Tišina, Strelečko, Bok, Žabno, Galdovo, Pračno, Odra, Stupno, Drenčina i Vorut. To su pravo ta sela imala i na području općine Bok gdje je bilo 323 jut. pašnjaka i 866 jut. šume, kao na području por. općine Stupno gdje se nalazilo 170 jut. pašnjaka i 225 jut. šume.

(Nakon segregacije ostalo je gospoštiji 1077 jut. pašnjaka i 2112 jut. šume.)

Žitarice i krma za stoku

Gospoštija je nastojala da joj žitnice budu pune raznih žitarica, jer je uz trgovinu trebalo računati s neplodnom godinom, gladi i drugim nevoljama. Zato je ne samo čuvala višak hrane iz prošlih rodnih godina nego je i kupovala banatsku pšenicu od kaptolske gospoštije u Modošu kod današnjeg Zrenjanina. Dajemo ovdje pregled stanja pojedinih žitarica u vaganima na koncu godine 1823., 1829., 1838. i 1841 :

Pšenica alodijska	213	118	138	297
Pšenica desetinska	226	94	—	10
Raž alod. i des.	19	23	8	42
Ječam	59	73	109	55
Zob	298	68	209	205
Proso	320	314	209	409
Hajdina	5	20	16	199
Sirak	40	115	98	112
Kukuruz	33	174	93	47
Grah	37	43	34	70
Svinjska repa	20	40	51	141
Obična repa	—	100	141	360
Pljeva	262	13	179	—

Bačve, vino i rakija

Gospoštiji je trebalo za spremanje, čuvanje i točenje vina i rakije velik broj bačava razne veličine. Bačve raznih veličina zovu se ovim hrvatskim imenima: medvenjak, banja, sud, stertinjak, okovanac, sudić, polovnjak. Medvenjak sadrži s vedara, a stoji 1818.4 for., dok se za banju tada plaća 45 x.

U razdoblju od 1820.—1830. ima gospoštija 24 velike bačve za vino s kapacitetom od 1027 urni (vedara), 19 srednjih bačava s kapacitetom od 264 urne i 25 malih bačava s kapacitetom od 283 urne. Velike bačve imaju po 8 željeznih obruča, a pojedina od njih sadrži 27-75 urni. Srednje bačve imaju po 6 željeznih obruča, a sadrže (pojedina 13-20 urni, dok one male imaju drvene obruče i sadrže ispod 13 urni.

Za spremanje šljiva postoji 11 kaca s ukupnim kapacitetom od 415 urni. Rakija se peče u dva bakrena kazana ili kotla, velika 6 urna, a čuva u 10 većih bačava s ukupnim kapacitetom od 128 urni i u 12 manjih bačava s kapacitetom od 14 urni.

Za spremanje kupusa ima 15 kaca s ukupnim kapacitetom od 193 urne. Za vodu služe 4 kace s kapacitetom od 61 urne.

Bačve su bile prema potrebi smještene u raznim gospoštijским podrumima. Najviše ih je bilo — 25 — u Rimskoj pivnici, 4 u maloj zidanoj krčmi, 2 u drvenoj krčmi kod Kupe, 19 u podrumu ispod zidanog magazina, u Beloj kuli kod tvrđe 11, u novom drvenom podrumu kod tvrđe 16, kod raznih krčmara 6, u pecari za pečenje rakije u tvrđi 8 itd. Ovako je stanje bilo prema inventaru od g. 1820. To stanje manje više odgovara i stanju u drugim godinama prve polovice XIX st.

Iz gospoštijских se inventara vidi koliko je tokom pojedine godine priskrbljeno vina i rakije, koliko je potrošeno i koliko je ostalo na koncu godine.

Stanje vina g. 1830. bilo je ovako:
iz prošle godine ostalo je 158 urna alodijskog vina, od čega 1830. nije ništa potrošeno;
starog kupljenog i desetinskog vina ostalo je iz prošle godine 489 urna, nabavljeno je 1830. još 297 urna što zajedno čini 787 urna, a od te količine potrošeno je tokom 1830. svega 377 urna;
novog kupljenog i desetinskog vina preostalo je iz prošle godine 252 urne, tokom godine 1830. priskrbljeno je još 1558 urni što čini 1810 urni, međutim od toga nije ništa potrošeno.

Rakije je preostalo iz prošle godine 1829.55 urni, priskrbljeno 1830. još 102 urne, a od toga potrošene 53 urne.

Deset godina kasnije, 1840. bilo je stanje vina ovakvo:
staro vino iz g. 1831, kupljeno 1839, ostalo ga 32 urne, sve je potrošeno 1840;

staro vino iz g. 1834, kupljeno 1839, ostalo ga je 23 urne, ali je toga vina 1840. kupljeno još 39 urni i potrošeno 53 urne pa ga je tako na koncu 1840. ostalo još 10 urni;

2 urne vina iz 1836, preostale na koncu 1839, potrošene su tokom 1840; vina iz 1837-8. preostala je 381 urna, nabavljeno još 14 urna, a potrošeno je 365 urni;

novog kupljenog vina iz 1839. preostalo je na koncu 1839. 181 urna, kupljeno ga je 1840. još 325 urni, a potrošeno 424 urne, tako da ga je na koncu 1840, ostalo 85 urni;

novog alodijskog vina ostalo je na koncu 1839. 180 urni, u 1840. priskrbnjeno ga je 294 urne, a potrošeno 1890 urni, tako da ga je na koncu 1840. ostalo 294 urne tj. cijeli novi urod;

novog desetinskog vina ostalo je na koncu 1839. 82 urne, pribavljeno ga je 1840. 266 urna, a potrošeno 117 urna, tako ga je na koncu 1840. ostalo 349 urna.

Rakije je preostalo 78 urni, 1840. priskrbljena 101 urna, potrošeno 119 urni, na koncu 1840. ostalo je 60 urni.

Iz rečenoga izlazi da je 1830. potrošeno gosposhtijskog vina samo 377 urna, a 1840. 1171. urna, rakije 1830. 53 urne, a 1840. 119 urna. Razlika je dosta velika, a za to može biti više razloga, napr. bolji ili slabiji urod vinograda pa i bolja ili slabija godina uopće.

Stoka

Gospoštija je imala veliki broj razne stoke, najviše zbog obrađivanja alodijskog zemljišta i gnojenja tog zemljišta, zatim zbog mesa, mlijeka, sira, masla i unovčavanja. U inventaru je svake godine zabilježeno svako pojedino grlo, kako se zove i koliko ima godina. Imena su volova napr. Šironja čadi, Rumen členi, Plavonja plavi, Krilovna ridi, Jelen beli, Stojan beli, Zekonja beli, Šironja beli, Rogina beli, Cakojnja beli, Dragojnja beli, Sivonja, Srnota, Ljugen, Perga, Vilas, Rosina, Čakan, Plavec. Bikovi se zovu: Ridan, Miško i Galojna. Krave nazivaju: Širovna, Vida, Milava, Kunava, Plavana, Ljugava, Črlenka, Borava, Ridava, Lozava, Čikava, Rogava, Radava. Konji se zovu Bogar i Bečar. Imena imadu i junad, a slična su imenima volova i krava. Konji su imali 9 godina, volovi 4-12, krave 4-12, a junad 1-4 godine.

Konja je gospoštija držala 2 do 3 grla za vožnju kola.

Volovi su bili pdijeljeni u tri vrste: jedni su bili ujarmljeni (boves iugales), drugi određeni za tovljenje (in sagina), a treći, još mladi, hranili su se u stadu (in grege). Ujarmljenih je volova bilo 24-32 grla, a upotrebljavali su se za vožnju i oranje na alodijskom zemljištu. Začudo, gospoštija je malo takvih volova uzgajala na marofu u Selima, većinom ih je kupovala; tako 1830. 10 grla, 1829. 8 grla, a 1841. 8 grla čak na sajmu u Bjelovaru. Tovljeni su se volovi prodavali mesarima, a i klali za domaće potrebe. Mladi volovi iz stada, kad bi dosta ojačali, bili bi upregnuti u jaram. Volova u tovljenju bilo je svake godine oko 8-10 grla, a u stadu oko 2 grla. Gospoštija je u svemu držala 30 do 50 grla volova.

Krava je bilo 15 do 45 grla, ponajviše muzara, a oko 5 jalovih. One su se godinu-dvije hranile na paši u stadu i zatim klale.

Junadi je gospoštija imala 6-24 grla, od toga su trećina bili junci, a dvije trećine junice.

Teladi se otelilo godišnje do 20 grla, od čega je oko 5 ostavljeno za uzgajanje, a sve je ostalo prodavano mesaru ili klanu za domaće potrebe.

Od mlijeka na marofu proizvedena je tokom svake godine dosta velika količina suhog sira i masla, ali kako je to potrošna hrana, prema

podacima u inventaru ostalo je na koncu godine jednoga i drugoga oko 30-40 libara. I koža je od zaklane stoke vrlo brzo upotrebljena tako da je na skladištu skoro nije bilo.

Kratko je vrijeme imala gospoštija i oko 6 grla ovaca.

Perad

Gospoštija je raspolagala s velikim brojem peradi urbarijske (pijetlovi i pilići) i alodijske (pijetlovi, kokoši, pilići, guske i patke) i s jajima. U toku godine prodano je i poklano kod kuće oko 1000 komada peradi, a na koncu godine ostalo bi u inventaru još oko 500 komada.

Pčele

Na koncu pojedine godine bilo je oko 15 pčelaca i do 70 praznih košnica. Izvrcani se med brzo potrošio tako da ga do konca godine nije ništa preostajalo.

GOSPOŠTIJSKA UPRAVA

Svakako je važno tko je upravljao gospoštijom i kako je njome upravljao. Prihodi gospoštije ne ovise samo o vremenskim i općim ekonomskim prilikama kraja i zemlje nego jednako tako o znanju i zalaganju te o primjenjivanju dobrih i prokušanih metoda rada od strane onih kojima je povjereno upravljanje.

Prije svega treba napomenuti da je Prvostolni kaptol kao vlasnik zadržao sebi pravo odlučivanja ne samo u svim krupnijim pitanjima upravljanja nego se često puta bavio i zbilja sitnim stvarima. Imajući loše iskustvo s raznim svojim službenicima nije imao ni u koga povjerenja, nego je tražio da o svemu bude na vrijeme obaviješten i da sve tačno provjeri.

Zbog toga je razloga postojalo živo dopisivanje između gospoštijske uprave u Sisku i Kaptola u Zagrebu. Uprava je u Sisku izvješćivala vlasnika o svakom izvanrednom poslu i tražila upute za rad, slala je stalne mjesečne, tromjesečne i godišnje izvještaje. Od njih su najvažniji inventari za pojedinu godinu. U njima je opširno prikazan приход gospoštije u gotovom novcu i prirodinama te stanje gospoštijske pokretne i nepokretne imovine. Upravo iz tih inventara prikupili smo najveći dio podataka za ovaj naš prikaz. Svi su ti izvještaji, kao i obični dopisi, bili kod Kaptola u Zagrebu pomno proučeni i često puta vraćeni s cijelim nizom raznih primjedbi i prigovora.

U starije vrijeme svaka je kaptolska gospoštija, pa tako i sisačka, imala svog posebnog prefekta ili špana. To je bio jedan od zagrebačkih kanonika, biran za tu službu na godinu dana. Od 1770. kanonik inspector bonorum nadzire sve kaptolske gospoštije pa i sisačku. On proučava eko-

nomske izvještaje, stavlja prigovore, putuje često osobno u Sisak, zadržava se tamo po nekoliko dana, u zamršenijim stvarima savjetnik mu je comes curialis, a ako zbog većih neurednosti treba povesti istragu protiv gospoštijških službenika u Sisku, dolazi komisija, sastavljena od više kanonika i računskih stručnjaka. Svakom se neurednom službeniku daje prilika da se najprije pismeno opravda, a ako to ne uzmogne, dolazi stvar pred cenzuralni gospoštijški sud koji konačno ustanovljuje računski manjak ili štetu. Neuredni službenik obično prihvaća rješenje toga suda i plaća gospoštiji odštetu. Tako je u godišnjim računima nastala rubrika ili pozicija »Ex convictis censuralibus vigore Iudicii censuralis«. Iz nje se vidi koliko je gospoštija koje godine primila u ime odštete od svojih neurednih službenika.²⁴

Sisačka je gospoštija imala razne službenike. Jedni su bili stalni njezini namještenici, radili su samo za nju i živjeli jedino od plaće koju su od nje dobivali. Drugi su tek neke povremene usluge činili gospoštiji, ona im je zato davala neku manju plaću ili honorar. Treći su bili gospoštijški podložnici i predijalci, inače bistriji i okretniji ljudi, koji su uz svoje poslove kod kuće činili gospoštiji neke određene usluge, pa su zato bili oprošteni od svih ili samo nekih urbarijskih i desetinskih podavanja, a koji put dobivali su i manju plaću u gotovom novcu, o čemu govorimo na drugom mjestu. Narod je sve te službenike zvao »oficieri« prema lat. riječi: officiales.²⁵

Prvi je i najodgovorniji gospoštijški službenik u Sisku bio provizor ili providnik. On je nadzirao rad ostalih službenika, sklapao u ime Kaptola s najamnicima ugovore, određivao (u sporazumu s drugim službenicima) težacima poslove te se brinuo, da poslovi budu na vrijeme i valjano izvršeni. Ukratko: njegova je dužnost bila unaprijediti u svakom pogledu prihode gospoštije. Službu su provizora u prvoj polovici XIX st. vršili: Ivan Bradica, Đuro Tučkorić, Ivan Canjuga, Mirko Varjačić, Josip Teklić, Ferdinand Cuderman.

Provizorova kancelarija nalazila se u tvrđi. Tu je uz provizora radio najprije samo jedan pomoćni službenik frumentarius (žitnik), a kasnije dva: rationista (blagajnik) i cancelista (pisar). Njihova je dužnost bila voditi knjigovodstvo gospoštije te za nju primati i izdavati novac. Tu su svake godine sastavljani dopisi svih podložnika i predijalaca s oznakom njihovih obveza prema gospoštiji, zatim s podacima o »određenim težacima« i primljenim podavanjima u gotovom novcu i naravi i konačno s podacima o dugovima. Ti su popisi danas izvrsna arhivska građa. Njome smo se i mi poslužili za pisanje ovoga prikaza. Iz te se građe vidi što

²⁴ Ivančin Lj., Zagrebački kaptol, Croatia sacra II, 223.

²⁵ Projectum Tabellae conventionalisticae generalis officialium et servitorum... an. 1809... 1850, vremenski poredano u seriji Extractus generalis dominiorum i Acta Sessionum.

su sve radili i kako su radili mnogobrojni gospoštijski težaci, i to ne samo u jednoj godini nego svakoga dana u godini.²⁶

Da vidimo napr. popis težaka iz g. 1840! U mjesecu siječnju radilo ih je 165 : 49 na sječi i dovozu drva, 42 na prijevozu vina, a 76 je radilo sa stokom.

U veljači je bilo iskorišteno 725 težaka: 341 je pravio drvene obruče za bačve, 190 ih je radilo u šumi oko ogrevnih drva, 62 su prevozila vino, a 66 je radilo sa stokom.

U ožujku su radila već 1302: 261 je sjekao i tesao kolce za vinograd, 21 je sjekao vrbe, 66 je sjeklo i vozilo ogrevno i građevno drvo, 532 su radila u vinogradu i u podrumu, 22 su prevozila vino, 102 su čistila šljivike, 5 ih je radilo u vrtu, 12 orača oralo je s volovima zemlju za kukuruz, a 134 za zob, 145 je radilo sa stokom. (Zob je tada i zasijana.)

U travnju je radilo 2389 težaka: 2 su vozila drvo na prodaju, 419 je radilo u vinogradu, 158 je prevozilo i pretakalo vino, 91 je čistio šljivike, 144 su prevozila banatsku pšenicu iz Siska u Zagreb zbog prodaje trgovcima, 1066 je radilo oko kukuruza (runjenje, vožnja u Zagreb zbog razdiobe među kanonike, oranje), 6 je oralo zemlju za proso, 8 je sadilo repu, 32 su razgrtala krtine na livadama, 461 je sa stokom radio.

U svibnju je radilo 1367 težaka: 398 je vozilo drva iz šume u tvrđu, na marof i u krčmu, 217 je pravilo liko za vinograd i ondje vršilo drugo kopanje, 84 su vozila vino u krčme, 95 je banatsku pšenicu vozilo iz Siska u Zagreb na prodaju, a domaću pšenicu u polju plijevilo, 90 je oralo za raž, 302 su orala za kukuruz, sadila ga i prvi put ga kopala, 102 su orala i brnala za proso, 4 su orala zemlju za kupus, 10 ih je prvi put kopalo repu, 46 je krčilo šikaru zbog sijanja raži, 18 ih je sa stokom radilo.

U lipnju je radilo 2447 težaka: 80 je kopalo drugi put vinograd i vezlo ga, 43 su vozila vino i rakiju u Zagreb i u krčme Siska i okolice, 131 je orao za pšenicu, 76 je želo i vozilo ječam, 1688 je kopalo kukuruz prvi i drugi put, 91 je orao zemlju za heljdu i sijao, 229 je oralo i sijalo proso, 4 su se bavila kupusom, 16 je drugi put kopalo repu, 72 su kosila i sušila travu na livadi, 14 je sa stokom radilo.

U srpnju su radila 2093 težaka: 1 je vozio drva na prodaju, 97 je drugi put kopalo vinograd, 108 je vozilo vino i rakiju u krčme, 805 je pšenicu želo i vozilo, vršilo (mlatilo) i vijalo, 52 su žela i vozila raž, 121 je žeo i vršio ječam, 244 su drugi put kopala kukuruz, 80 je želo zob, 20 je kopalo prvi i drugi put kupus, 24 su orala svinjsku repu, 18 je pravilo kanal protiv poplave, 430 je kosilo, sušilo i vozilo travu u livadi, 91 je radio sa stokom.

²⁶ Conscriptio (Protocollum) laborum colonialium an. 1839-1842. effectuatorum, Acta Dom. Sisak-Sela f. 103. Izvještaji za ostale godine nalaze se djelomično u Acta Sess., djelomično vremenski poredani u A. Dom. Sisak-Sela.

U kolovozu su bila 2032 težaka: 2 su vozila drva, 158 je treći put kopalo u vinogradu i ondje plijevalo, 28 vozilo vino u krčme, 516* je vršilo i vijalo pšenicu te oralo zemlju za novu sjetvu pšenice, 226 je vršilo i vijalo raž, pravilo snopove te oralo zemlju za novu sjetvu raži, 122 su vršila i vijala alodijski i desetinski ječam, 81 je orao za sjetvu kukuruza u budućoj godini, 27 je želo proso, 65 je kopalo svinjsku repu, 41 je krčio trnje zbog sijanja raži, 602 su kosila, sušila i vozila travu na livadama, 93 su se bavila stokom kao volari.

U rujnu su radila 2662 težaka: 2 su vozila drva u Sisak na prodaju, 259 je bralo vinograd, 111 je vozilo mošt i vino, 199 je sudjelovalo u novoj sjetvi pšenice, a 125 u sjetvi raži, 187 je bralo kukuruz i oralo zemlju za kukuruz u slijedećoj godini, 24 su orala zemlju za zob u budućoj godini, 403 su žela, vezala, mlatila i vijala proso, 268 je bralo, sušilo i mlatilo grah, 252 su kosila, sušila i vozila sijeno(!), a 662 otavu, 33 su kosila, sušila i vozila djetelinu, 134 su se bavila stokom kao volari.

U listopadu je radilo 1690 težaka: 1 je vozio u Sisak drva na prodaju, 105 je vozilo desetinski mošt u podrum, 20 je vozilo pšenicu s marofa u tvrđu, 116 sudjelovalo u sjetvi ječma, 965 je bralo i vozilo kukuruz te sjeklo kukuruzovinu, 24 su orala zemlju za buduću sjetvu zobi, 139 je želo, mlatilo i vijalo heljdu, 20 je mlatilo i vijalo proso, 56 je mlatilo i vijalo sirak, 8 je spremalo kupus u tvrđi, 16 je bralo i mlatilo grah, 218 je radilo sa stokom kao volari.

U studenome radila su 384 težaka: 6 ih je vozilo žir iz Kraljevca u Sisak, 6 vozilo drva, 23 su vozila vino i rakiju u krčme, 9 je peklo rakiju, 4 su čistila kanale u ječmu, 6 spremalo kupus, 73 su iskopavala repu i vozila na marof, 131 je vadio i vozio na marof svinjsku repu, 75 je radilo sa stokom kao volari.

U prosincu su jedino 40-orica radila s volovima kao volari.

Ovome treba nadodati: 1) predijalce koji su držali stražu u sisačkoj tvrđi i u Zagrebu na Kaptolu (mjesečno 120-150 ljudi); 2) brodare koji su na skeli kod Capraga prevozili putnike (mjesečno oko 100 ljudi); 3) 10 radnika godišnje u bašči; 4) graditelje plotova (oko 200 ljudi godišnje); 5) oko 100 ljudi godišnje na popravcima zgrada; oko 1000 ljudi godišnje na gosposkijskim novogradnjama (dovoz građevnog drveta, pečenje nove i vađenje iz rimskih ruševina stare cigle, paljenje kreča itd.); 6) oko 500 ljudi uz dugi ili daleki podvoz; 7) oko 1000 prodanih težaka.

Svakako je zanimljiv i nadasve važan odnos između broja težaka, sjetve i žetve tj. zasijane površine, posijanog i dobivenog sjemena. Uzet ćemo opet podatke iz 1840. godine. Jedno se jutro računa tada kao površina s 1200 kvadratnih hvati.

Pšenice je posijano 67 vagana na 53 jutra, a dobiveno 683 vagana radom 1069 težaka.

Raži je posijano 9 vagana na 6 jutara, a dobiven je 71 vagan radom 132 težaka.

Ječma je posijano 15 vagana na 222 jutara, a dobivena su 203 vagana radom 222 težaka.

Zobi je posijano 28 vagana na 20 jutara, a dobiveno je 118 vagana radom 272 težaka.

Prosa je posijano 20 vagana na 39 jutara, a dobiveno 113 vagana radom 704 težaka.

Heljde je posijano 9 vagana na 19 jutara, a dobiveno je 95 vagana radom 230 težaka.

Kukuruza je posijano 37 vagana na 111 jutara, a dobiveno je 4105 vagana u klipovima radom 3911 težaka.

Godina 1840. bila je u pogledu poljoprivrede općenito dobra, pa je zato omjer između zasijanih žitarica i dobivenih žitarica dosta povoljan, tj. 1:10. Desetorostruki urod na području Sisačke gospoštije u prvoj polovici XIX st. dosta je rijedak. Napr. već iduće godine 1841. od 65 zasijanih vagana pšenice dobivena su samo 324 vagana, od 27 zasijanih vagana raži dobiven je samo 101 vagan, od 14 vagana zasijana ječma dobiveno je 78 vagana, od 32 vagana zasijane zobi dobivena su 132 vagana. Međutim, proso, heljda i kukuruz »spasavaju situaciju«: od 18 vagana prosa dobiveno je 250, od 9 vagana heljde dobivena su 134, od 35 vagana kukuruza dobiveno je 2510 vagana u klipovima.

Neke su ekonomske godine bile tako loše da je odnos između posijanog i dobivenog sjemena bio 1:3, 1:2, 1:1 ili još nepovoljniji. U jednoj istoj godini koji put ustanovljen je nepovoljan prirod samo za jednu vrstu žitarica, a za ostale je bio povoljan. Napr. 1839. od 27 vagana raži dobiveno je samo 9, ali od 38 vagana pšenice dobiveno je 325 vagana. 1845. od 6 vagana pšenice nije dobiveno ništa, a od 7 vagana zobi samo 9 vagana. Zato je gospoštija nužno morala stvarati i čuvati veće zalihe hrane u svojim žitnicama.

Omjer između zasijanih površina i uroda svakako je nepovoljan, pa čak i za najrodnijih godina. Npr. 1835. urod je pšenice osmerostruk, pa ipak jedno jutro od 1600 kvadr. hvati dalo je tek nešto više od 400 kg pšenice. Iste je godine urod raži peterostruk, ali na jednom jutru dobiveno je oko 245 kg. Ječma je na jednom jutru urodilo oko 370 kg, zobi oko 300 kg, prosa oko 290 kg, kukuruza oko 1000 kg. Razlog je takvu stanju svakako opća zaostalost, ali i činjenica da je bilo dosta zemlje i radne ljudske snage i zaprežne stoke, pa se sve to nije mnogo cijeno. Iz istoga razloga postoji nepovoljan omjer između upotrebljenih težaka i uroda. Iako težaci nisu bili ničim zainteresirani da marljivo obrađuju gospoštijску zemlju, ipak ne možemo sigurno znati da li je postojao kakav svijesni ili nesvijesni bojkot. Naprotiv je sigurno da je u isto vrijeme seljak podložnik i predijalac sa svojih velikih zasijanih površina dobivao maleni urod, jednako malen kao i gospoštija.

Svake se godine obrađivala odn. zasijavala površina od 150 do 200 jutara (po 1200 kvadr. hvati ima 1 jutro). Zemlja je barem svake treće

godine ostajala na ugaru, tj. nije se obrađivala, da bi tako postala prikladna za što obilniji prirod u idućoj godini.

Pokretanje velike radne snage i izvršivanje mnogobrojnih poslova u toku godine za gospoštiju moralo se odvijati po dobro smišljenom planu i na što efikasniji način. Provizor je svakoga tjedna sazivao u svojoj kancelariji u sisačkoj tvrđi posebnu konferenciju (*consultatio oeconomica*).²⁷ O njoj govorimo na drugom mjestu. Na toj su konferenciji razni pomoćni službenici dobivali zadatke koje je trebalo izvršiti narednoga tjedna. Ti službenici jesu: kastelan ili upravitelj tvrđe, 2 satrapa ili pandura, vojvoda, vilicus ili upravitelj, špan u Selima, suci (*iudices*) u Galdovu, Boku, Odri, Drenčini i Gredi. Oni su imali pozvati težake na određeni posao i nadzirati ih, da bi posao bio uspješno izvršen. Za čuvanje polja i vinograda postojao je poseban čuvar ili poljar, a za čuvanje šume određena su tri lugara koja je nadzirao vojvoda.

Na marofu u Selima uz upravitelja (»dvorni«) službovali su: gospodarica (*alodiatrix*), kućna pomoćnica, jedan ili dva pastira i oko šest volara. Od njih je svaki imao brigu za četiri vola (hranio ih je i na njima radio). Poseban se kočijaš brinuo za dva konja. Službenici na marofu primali su ondje stan i hranu.

GOSPOŠTIJSKI PRIHODI

Prihodi Sisačke gospoštije (*proventus domini*) bili su različiti: urbarijske daće, činž od regalnih prava, činž od iznajmljenih kuća i zemljišta, desetina i dr. Opisat ćemo pojedine prihode u prvoj polovici XIX stoljeća.²⁸

Urbarijske daće

Urbarijske daće ili podavanja (*daciae urbarialiae*) jesu ove: *census domalis*, *capones*, *pulli*, *longae vecturae*, *ligna*, *laboratores*. Na vidimo koliko su iznosile pojedine daće!

Census domalis (Daća od kuće)

Ta se daća plaća gospoštiji zapravo za zemljište koje podložnici uživaju na temelju urbarija. Za cijelu sesiju ili selište (*sessio*) plaća se 22 x — krajcara ili novčića. Tko ima više ili manje od jedne sesije zemljišta, plaća razmjerno više ili manje. Npr. za polovicu sesije plaća se 11 x, a za

²⁷ *Consultatio oeconomica Dom. Szisak. 1817, Protokoli n. 776. Zapisnici o drugim ekonomskim vijećanjima nalaze se vremenski poredani u Acta Dom. Sisak-Sela.*

²⁸ Za prikaz gospoštijских prihoda služili smo se u svemu inventarima, vidi gore br. 191. Prema dokumentima Sisačke gospoštije, uvijek i svagdje, smatra se urbarijskim daćama šest daća, kako ih mi nabrajamo. Desetina nije ovdje urbarijska daća nego crkvena daća, kao i na crkvenim posjedima u Slavoniji, u Kutjevu i Kaptolu kod Požege s kojim posjedima zagrebački Kaptol nema veze. Crkveni feudalni gospodari koji nisu biskup-Ordinarij ne daju biskupu-Ordinariju za urbarije crkvene desetine arendu, dao što to čine feudanci »svjetovnici« (Stoisavljević, Gornjaci XII).

podrug sesije 33 x. Malo je bilo kuća koje su plaćale 5-8 x, ali je bilo dosta takvih koje su plaćale 30-40 x, a najviše njih plaćalo je 10-30 x.

Ukupan je broj obrađenih sesija u pojedinim godinama varirao, jer se broj čeljadi u nekim kućama smanjivao ili povećavao, a neke su kuće i izumrle i tek poslije nekoliko godina mjesto njih naseljene druge. Zbog toga sve urbarijske daće u pojedinim godinama variraju. Census domalis iznosi godišnje 98-110 forinti. God. 1840—1841, 1843, 1845—1846. bilo je 268 obrađenih sesija, pa je ta daća iznosila 98 for., a 1836 za 274 obrađene sesije plaća se 110 for.

Capones et pulli (Pijetli i pilići)

Za uživanje jedne sesije zemljišta daje se gospoštiji godišnje po jedan pijetao (capo, kopun) i dva pileta (pulli). Broj je obrađenih sesija varirao od 268-274, pa je gospoštija godišnje primala oko 279 pijetlova i 540 pilića. Kako je malo koja kuća uživala tačno jednu ili dvije sesije, bilo je praktički nemoguće davati tu daću u naravi ili samo u naravi. Zato se mjesto pijetla davalo u gotovom novcu 8 x, a mjesto pileta 4 x. Pa ipak se ta daća predavala gospoštiji tek u trećem tromjesečju. Ta daća, pretvorena u novac, iznosi godišnje oko 72 for., dakle nešto manje od prije opisane daće.

Oko 30 montanista ili gornjaka daje po 1 pijetla ili 15 x.

Longae vecturae (Daleki podvozi)

To je daleki podvoz (a ne duga, teretna kola). Put od Siska do Zagreba računao se tek kao polovica toga podvoza, a sama kola imala su biti natovarena s 25 mjerova žitka. Takav podvoz davalo je 5 sesija, a sve sesije zajedno davale su godišnje 47-53 podvoza. Da bi se podvozi mogli praktički ostvariti, svake se godine sastavljala »Conscriptio longarum vecturarum«. Iz toga se popisa vidi da je 3-5 podložnika, koji su zajedno uživali tačno 5 sesija, davalo jedan podvoz. Npr. u selu Drenčini kuće Grabić, Kosić i Krznar prema urbariju imaju tačno 5 sesija pa zato daju godišnje jedan podvoz. Međutim, i podvoz se mogao otkupiti s 8 for. i 10 x. Prema tome, svi podvozi zajedno predstavljali su godišnje vrijednost od 387-425 for.

11 podložnika, koji vrše kod gospoštije različite službe (sudac, lugar, poljar itd.), daju godišnje 2 podvoza (1 na 8 sesija). Predijalisti i inkvilini (bezemljaši) ne daju podvoza.

Drva

Competentia urbarialis određuje da se drva (ligna) daju ovako: sela Drenčina, Galdovo i Vurot, koja imaju svega 48 i $\frac{5}{8}$ sesija, daju po jednoj sesiji $\frac{48}{64}$ hvata drva, a sva ostala sela, koja uživaju 220 i $\frac{4}{8}$ sesija, daju od sesije $\frac{56}{64}$ hvata drva. Kako broj obrađenih sesija u pojedinoj godini varira, nužno varira i količina drva: 1841. sječeno je 229 hvati,

a 1847. 230 hvati. Međutim, gospoštija je od toga primila samo polovicu drva. Drugu su polovicu zadržali sebi podložnici koji su sjekli i vozili drva. To im je bila plaća za rad prema odredbi bana Nikole Šubića Zrinskoga, a zvala se »Contractum Zrinianum«. Prema tome, gospoštija je zapravo od podložnika primala godišnje oko 115 hvati drva, a to nije moglo pokriti njezine potrebe. Zato je ona upotrebljavala i svoje težake za sječu drva (medio rabottae). Težaci su 1841. sjekli i dovezli iz šume 112 hvati drva. To znači da je gospoštija otprilike polovicu drva dobivala kao urbarijsku daću, a drugu je polovicu sjekla u »vlastitoj režiji«.

Težaci

Različne poslove u korist gospoštije vrše težaci (laboratores). Vršenje tih poslova zove se u latinskim dokumentima rabotta, a u hrvatskim tlaka.

Dužnost tlake vrše podložnici i predijalci neplemići. Podložnici daju za svaku sesiju 92 težaka godišnje, a predijalci neplemići 60 težaka. Ako podložnici i predijalci neplemići vrše kakvu službu kod gospoštije, onda im se dužnost tlake smanjuje za trećinu ili polovicu, o čemu odlučuje u pojedinom slučaju gospodar feuda ili gospoštije. (To su suci, vojvoda, špan, itd.).

I ukupni godišnji broj težaka ovisi o broju obrađenih sesija. Tako podložnici g. 1841. na 269 sesija daju 25,031 težaka, g. 1845. na 268 sesija daju 24,999 težaka, g. 1847. na 270 sesija daju 25,126 težaka. Predijalci neplemići g. 1841. na 47 sesija daju 2868 težaka, g. 1847. na 48 sesija daju 2906 težaka. Podložnici i predijalci neplemići davali su zajedno godišnje oko 27,000 do 28,000 težaka.

Zbog različnih razloga, pojedine kuće nisu u toku godine dale predviđeni (kompletan) broj težaka ili su dale prekoredan broj. U oba je slučaja vršeno poravnanje u idućoj godini bilo u naravi bilo u gotovom novcu. Koja kuća nije dala dosta težaka, mogla ih je otkupiti gotovim novcem; a koja je kuća dala prekoredan broj težaka, primala je od gospoštije odštetu u novcu. Jedan se težak plaćao po 10 x na dan, a koji put i po 16, do 20 x. 1841. gospoštija je platila za prekoredne težake 21 for., a primila za neodrađene dane 28 for.

Gospoštija je običavala svoje težake iznajmljivati drugima ako ih sama ne bi trebala, npr. sisačkom župniku, kapetanu, tamošnjim trgovcima i drugima. Za takve težake primala je gospoštija po 20, 30 i 40 x na dan, dakle dvostruko više prema svojem plaćanju ili otkupljivanju, a u jednoj godini preko 400 for. Tu se vjerojatno radilo o nužnim, ljetnim, težim poslovima, pa je zato i razumljivo što su nadnice bile veće nego inače.

Da bi se različni poslovi mogli uspješno odvijati u korist gospoštije, svakoga je tjedna u sisačkom gradu ili tvrđi vršena tzv. consultatio economica. To je sastanak gotovo svih gospoštijaskih službenika. Na njem

se raspravljalo o tome što se sve ima raditi u idućem tjednu, koliko je potrebno težaka za koji posao i koje težake treba upotrijebiti za koji posao. O toj je konsultaciji sastavljan zapisnik iz kojega se tačno vidi gospodarski nacrt ili plan. Nakon izvršenoga pojedinoga posla sastavljen je za svaki dan Diarum laboris ili Prothocolum robothale iz kojega se vidi što se je koji dan radilo i koliko je težaka upotrebljeno za koji posao.

»Fiksne zakupnine«

Zovu se census fixi i proventus fixi. Plaćale su se u gotovom novcu. Ima ih više, kao što ćemo odmah vidjeti.

Zakupnine za zgrade i podrume

Ta se zakupnina (census aedificiorum et diversoriorum) ticala drvene kuće kod Rimskog podruma i Sisačkog magacina, zatim Rimskog podruma te velikog i malog zidanog podruma. Iznosila je godišnje 1204-1297 for. Vredniji su objekti bili Veliki podrum i Sisački magacin, jer je najmnina za svaki od njih iznosila godišnje 400-600 for.

Zakupnina za velika regalna prava

Ta se zakupnina ili činž (census Iurium Regalium maiorum, činž velikih kraljevskih prava) plaća od ovih objekata: od skele (traiectus) u Sisku, Galdovu i Capragu; od mosta i krčme (podruma) u Odri; od krčme (educillum) u Strelečkom, Tišini, Boku, Drenčini, Vurotu, Selima, Stupnom, Gredi i Petrovcu, Jazveniku, Glogovom; od mesnice (macellum) u Sisku i Capragu; od 11 mlinova na Savi, 6 mlinova na Kupi i 1 mlina na Odri; od pijacovine (forizatio) u Sisku i Selima. Cijena je uplata iznosila godišnje 2670-3480 for.

Najviše je gospoštiji donosila skela u Sisku — 700 do 1000 for., zatim most u Odri — 500 do 800 for., skela u Capragu 280 do 500 for., mesnica u Sisku 300 do 500 for. Krčme su pojedine davale 10 do 70 for., mlinovi 30 x do 6 for., a ukupno: krčme oko 450 for., a mlinovi oko 40 for. Mlinarina za mlinove na Savi dijelila se između Sisačke gospoštije i Moslavačke gospoštije (Erdödy). Svaka je gospoštija dobivala polovicu prihoda.

Zakupnina za mala regalna prava

Ta su prava obuhvaćala: ribarenje (piscatio), hvatanje pijavica (ius sanguisugas capiendi), stovarište za lađe (Shuperplatz) u Vrbinama. (Neki ovamo računaju i pijacovinu.). Najviše je gospoštiji donosilo ribarenje — 50 do 150 for. godišnje. Cijela je uplata za mala regalna prava iznosila godišnje 160 do 290 for.

Ribarenjem se bavilo u Sisku 8 kuća, u Drenčini 15, u Gredi 11, u Žabnu 10, u Selima i Pračnom 4, a u ostalim selima tek po jedna ili dvije kuće. Pojedina kuća plaćala je godišnje gospoštiji 1 do 3 for., prema tome s koliko je mreža lovila. (Isp. s naprijed rečenim o ribarima!)

Stovarište za svoje lađe u Sisku imali su trgovci: Stjepan Miletić, Joakim Velnreiter, Ivan Kotur i Luka Brkić.

Zakupnina za livade u Berušinama

Šest kuća u Stupnome na temelju isprave Kaptola kao feudalnoga gospodara od g. 1779. stupilo je u trajni posjed livada u Berušinama i plaćalo je godišnje gospoštiji census fixus po 8 for. i 20 x. To zajedno iznosi godišnje 50 for.

Zakupnina za različna zemljišta

Na sličan način 12 kuća iz Boka i drugih sela preuzelo je na temelju kaptolske isprave različna zemljišta te za njih plaćalo census Tenutorum diversorum koji je iznosio godišnje 79 do 95 for.

Zakupnina za prodana kućna mjesta u Sisku

To je census fixus a fundis Regulationibus oppidi Sisek koji je godišnje 800-1000 for. Ukupna se najamnina za livade i pašnjake smanjivala o gradilištima i potkućnicama dobivenim pri regulaciji trgovišta Siska.

Takvih je gradilišta — potkućnica 1841. bilo 85, kasnije sve više, 1845. čak 103. Za pojedino gradilište plaćalo se godišnje po 2 for. 40 x, po 3, 5, 7, 10, 11, 12 for.

1847. mogla su se gradilišta u Sisku kupiti u trajno i potpuno vlasništvo. Tada je ondje 6 gradilišta prodano za 3467 for. 30 x. Te je godine gospoštija primila za otplatu duga na gradilišta 463 for., a za kamate 332 for.

Kućarina seoskih željara

Zove se census Inquilinaris colonialis seu urbarialis. Plaćaju ga bezemljaši koji se u hrvatskim spisima zovu željari, a u latinskom inquilini. Oni posjeduju kuću, ali ne i zemlju. Plaćaju godišnje po 4 for., a samo jedan od njih 16 for., jer uživa i jednu veću potkućnicu. Svi seoski željari plaćaju zajedno 58 do 62 for. godišnje.

Željara ima 11-12 kuća. U Odri su 4, u Drenčini 3, u Selima, Pračnom, Jazveniku i Galdovu po 1 kuća.

1840/1. spominje se i jedan subinquilinus ili stanar koji nema ni kuće ni zemlje. To je Jakob Brušković koji stanuje u Galdovu kod Lovasa.

Kućarina sisačkih željara

Njih ima 18 do 40. Koji posjeduju samo kuću i potkućnicu, plaćaju 4 for. godišnje, rjeđe 5, 7, 8 for. Dva obrtnika i jedan trgovac plaćaju 15 for., apotekar 10 for. Ukupna se svota godinama postepeno smanjuje: 1840. g. 206 for., 1845. g. 121 for., 1847. g. 63 for., jer se i broj željara u trgovištu Sisku godinama smanjuje.

Ostale zakupnine

Zakupnina se plaća gospoštiji od oranica i livada koje su se svake godine putem javne licitacije ili jeftimbe davale u najam.

Unutrašnje oranice

Zovu se *Tenuta regulationalia necdum vendita intravillana* jer su ležale na području trgovišta Siska, obuhvaćene su njegovom regulacijom, ali još nisu nikome prodane pa su se tako davale u zakup. Takvih je oranica bilo oko 90. Pojedina se oranica zakupljivala za 5-8 for. godišnje. Ukupna je zakupnina za sve oranice iznosila godišnje 345 do 454 for.

Vanjske oranice

Zovu se *Tenuta regulationalia necdum vendita extravillana exarendata* jer su ležale izvan užeg područja Siska. Davale su se u zakup kao i prije spomenute oranice. Bilo ih je oko 40. Ukupna je godišnja zakupnina iznosila g. 1839. 435 for., kasnije sve manje, a 1848. samo 69 for.

Pustoseline

Zovu se *Tenuta deserticea colonialis excensurata* jer ih podložnici nisu mogli obrađivati pa su ih napustili. Napuštenih oranica bilo je oko 150, a nalazile su se u svim selima sisačke gospoštije. Ona ih je svake godine davala u zakup i u ime zakupnine primala za njih 334 do 385 for. godišnje. Zakupnina je za pojedinu oranicu iznosila 2-20 for.

Livade i pašnjaci

Iznajmljene su se livade nalazile u Sisku, na području koje je obuhvaćeno regulacijom, zatim u već spomenutoj Berušini, Rakovu i drugdje, a pašnjaci u Rakovu i Dolnjem polju. U Sisku su livade bile podijeljene na 50 čestica ili parcela koje su uglavnom iznajmila dvojica: Sopić i Praunspenger za 48-76 for. godišnje. Livade u Rakovu donosile su godišnje 800-1000 for. Ukupna se najamnina za livade i pašnjake smanjivala godinama, tako da je 1839. iznosila 1511 for., a 1848. samo 799 for.

Desetina

Gospoštija je dobivala desetinu od žitarica, vina, lana, svinja, pčela, rakijskih kotlova i sijena.

Žitarice

Žitarice su se mjerile po snopovima (*manipulus*, zapravo rukovet),²⁹ križevima ili krstacima (*cruces*) i mjerovima (*metreta*). Kako je gospoštija

²⁹ Gospoštijska je kancelarija, kao što smo to već rekli na drugom mjestu, svake godine prema urodu pojedine godine preračunavala snopove u vagane. Gdje su ta preračunavanja sačuvana u arhivu, mi smo prihod izrazili u vaganima što je dalje lako preračunati u litre odn. kilograme. Međutim, ako u arhivu nismo našli na podatke u vaganima, morali smo se zadovoljiti s podacima u snopovima. Da čitatelju na ovome mjestu olakšamo koliko toliko snalaženje u snopovima, napominjemo da smo u preglednoj tabeli dali podatke za žitarice u vaganima. Na pr. 1840. bilo je desetinske pšenice 2374 snopa ili 60 vagona. To znači da su te godine gospoštijski službenici uzimali da 39,5 (zaokruženo 40) snopova čini jedan vagan. To dakako ne vrijedi za druge godine, pa nam zato podaci u snopovima ne mogu dati jasnu sliku o urodu pojedine godine. No ako su razlike u snopovima pojedinih godina velike, možemo barem približno ustanoviti da je jedna godina bilo plodnija od druge, odn. više ili manje plodna.

desetinu žitarica dobivala u ljetu za žetve, mogla ju je dobiti samo u snopovima. 21 snop činio je jedan križ, a koliko je snopova išlo u jedan mjerov, to se nije dalo ni približno odrediti jer je to ovisilo o većoj ili manjoj plodnosti pojedine godine.

Pšenice (*triticum*) desetinske bilo je 1839. g. 1131 snop, 1840. g. 2374 snopa, 1843. g. 1272 snopa, 1846. g. 2449 snopova.

Raži (*siligo*) desetinske bilo je 1839. g. 241 snop, 1840. 389 snopova, 1843. 427 snopova, 1845. 256 snopova, 1846. 684 snopa.

Ječma (*hordeum*) desetinskog bilo je 1836. 1538 snopova, 1839. 941 snop, 1840. 1862 snopa, 1843. 480 snopova, 1845. 315 snopova, 1846. 1851 snop.

Zobi (*avena*) desetinske bilo je 1836. 848 snopova, 1839. 491 snop, 1840. 940 snopa, 1843. 941 snop, 1845. 81 snop, 1847. 721 snop.

Prosa (*miliun*) desetinskog bilo je 1836. 10364 snopa, 1840. 6712 snopova, 1834. 4598 snopova, 1845. 8263 snopa, 1846. 6212 snopa.

Hajdine (*panicum*) desetinske bilo je 1836—1846. poprečno godišnje 100 do 360 snopova.

Sirka ili metlaša (*sorgium*) desetinskog u razdoblju 1836—1846, bilo je poprečno godišnje 1000 do 4000 snopova.

Kukuruz (far) desetinskoga bilo je godišnje u istom razdoblju 900 do 2000 mjerova.

Vino

Vinsku su desetinu davala gospoštiji naselja: Petrovec, Jazvenik, Vurot, Strmi Potok i Brestovski Vrh, dakle naselja koja su se bavila vinogradarstvom. Na pojedinu je kuću otpadalo 1-6 pinti. Međutim, u Brestovskom Vrh, gdje su velike površine bile zasađene vinovom lozom, preko polovica kuća davala je u ime vinske desetine 1 do 3 vedra. Osim vina u ime desetine davala je svaka kuća bez izuzetka 1 pintu u ime podvoza. Ukupan prihod desetinskog vina bio je u pojedinoj godini dosta različan, 1550 do 250 vedri godišnje; toj se količini dodavalo svake godine u ime podvoza tačno 12 vedri ili urni.

Lan

Desetinu od lana davalo je samo oko 15 kuća. Gospoštija je tima kućama svake godine iznajmljivala prikladno zemljište za sisanje lana i u ime zakupnine primala 120 do 300 for. godišnje. Desetina se izračunavala prema najamnini: iznosila je tačno deseti dio najamnine. Prema tome se desetina kretala od 12 do 30 for. godišnje.

Gospoštijski težaci i najmljeni tkalac proizveli su za gospoštiju godišnje od lana: 40 libri kudjelje, oko 50 libri prediva, oko 100 libri konca, oko 200 ulna raznoga platna.

Svinje

Neki su podložnici davali gospoštiji uškobljene prasce — maiales pa su se zato zvali majalisti. U Galdovu su bila samo 3 majalista, u Odri

8, u Žabnu 7, u Pračnom 3, a u ostalim selima skoro sve kuće. Čini se da su se majalisti posebno bavili uzgajanjem svinja i da su ih žirom hranili u gospoštijским šumama. Njihove su obveze dosta velike: pojedina je kuća davala gospoštiji godišnje 10-20 prasaca, a neke čak po 28 i 37 komada. Mjesto u naravi mogli su majalisti svoje obaveze dati u gotovom novcu, čini se vrlo povoljno, jer se jedno prase otkupljivalo s podrug krajcare:

Svi majalisti zajedno davali su gospoštiji godišnje oko 800 većih prasaca (maiales maiores), oko 700 manjih (maiales minores), oko 200 komada onih koji su još bili u svinjcu (in haris) valjada neodbijeni od sise. To je ukupno iznosilo godišnje: 1839/40. 1860 komada, 1846. 2180 kom. Od toga je u naravi doista dano gospoštiji tek 110 do 170 kom., a ostalo je otkupljeno s 14 do 23 for. godišnje. Prema tome, ta velika obveza u stvari i nije bila tako velika.

Pčele

Pčelara je bilo malo: u Galdovu 2, Boku 3, Strelečkom 1, Tišini 5, Odri 1, Žabnu 5, Stupnom 7, Drenčini 10, Jazveniku 6 itd. Pojedini pčelar imao je 1 do 6 košnica ili panjeva za pčele; trojica su imala 14, jedan 15, a jedan — Saraga Pavlinac u Gredi — 27 pčelaca, Blaž Pavleković u istom selu 30 pčelaca. Ako je pčelar imao preko 10 košnica ili pčelaca, davao je godišnje u ime desetine odgovarajući broj košnica, a ako ih je imao manje od deset, davao je za svaku košnicu po 6 x. Gospoštija je u ime desetine meda primala poprečno godišnje 10 pčelaca u naravi (1843. g. 24 pčelaca, 1846. g. 46 pčelaca) i 20 do 39 for. u novcu.

Broj se pčelaca na području gospoštije godinama povećavao: 1836. bilo ih je 373, 1839. 412, 1843. 663.

Kotlarina

Kotlarinu (kotlovina, census ahoenalis) plaćaju i podložnici i predijalci, bilo neplemići bilo plemići, i to 2 for. godišnje od svakog rakijskog kotla. Ima ga gotovo svaka kuća. To znači da se rakije dosta peklo i — popilo.

Gospoštija je u ime kotlarine primila 1821. samo 40 for. godišnje, 1823. 93 for., 1841. 216 for., 1846. 220 for.

Sijeno

U ime desetine od sijena primila je gospoštija godišnje: 1836. g. 3541 libru, 1843. g. 5184 lib., 1846. g. 4990 lib. sijena.

Alodijski prihodi

To su prihodi s alodijskog zemljišta: oranica, livada i vinograda, od stoke i živadi uzgajane na gospoštijском marofu. Te su prihode prikrbili svojim rukama brojni težaci i stalni namještenici, a pod nadzorom gospoštijских službenika.

Žitarice

Pšenice je priskrbљeno 1828. g. 161 mjerov, 1830. 64, 1839. 325, 1840. 682, 1841. 324, 1845. 182 mjerova.

Raži je urodilo 1828. 27 mjerova, 1830. 37, 1840. 71, 1841. 101, 1845. 55 mjerova.

I urod ječma bio je različan: 1828. 57 mjerova, 1830. 39, 1839. 120, 1840. 203, 1841. 78 mjerova.

Urod se zobi kretao godišnje od 60 do 135 mjerova.

Prosa je godišnje priskrbљeno od 100 do 250 mjerova.

Hajdine je godišnje urodilo 20 do 130 mjerova.

Kukuruza bilo je godišnje oko 800 mjerova.

Ako ispedimo prihod žitarica s alodijskog zemljišta s prihodom žitarica od desetine, vidi se da je gospoštija primila dva puta više sa zemljišta kojeg je sama obrađivala. Izuzetak čini jedino proso koje je gospoštija primala u velikoj količini od podložnika pa ga je zato manje trebala i manje sijala.

Žitarice su dijelom potrošene kod kuće, a dijelom prodane za oko 2000 for. godišnje.

Vino

Alodijalnog vina iz vinograda u Vurotu koji je velik 16, 972 hvati, a koji je obrađivalo oko 1700 težaka, bilo je 1839. i 1843. 180 vedara, 1845. 65 v., 1846. 162 v.

Rakija

Rakija (crematum) je bila trovrsna: šljivovica, prepečenica i komovača od vinskog koma. Svake je godine ispečeno rakije 24 do 40 vedara, rijetko kada do 60 vedri.

Stoka

Godišnji prihod od stoke iznosio je oko 10 teladi, 1 govede kože, 800 libri sušenoga sira i 400 libri masla. Za prodanu stoku, sir i maslo primano je oko 900 for.

Pčele

Na marofu u Selima, u tamošnjem pčelinjaku, uhvaćeno je godišnje oko 10 rojeva pčela, izvrcano 80 libri meda i 2 libre voska. Od prodanog meda i voska primljeno je oko 10 for. godišnje.

Sijeno

S gospoštijских livada skupљeno je godišnje oko 1000 centenarija sijena (100 libri čini 1 centinarij). Prodano ga je godišnje samo za oko 30 for.

Vrt i voćnjak

Godišnji prihod iz vrta za kupus i sl. iznosio je oko 10 for.

Ostali prihodi

Predmeti u tvrđavskom skladištu (castellanalia)

S toga je skladišta svake godine prodano nešto malo soli i iščešljavnoga lana, zatim meda i smole, a u većoj količini hrastovoga i mekog (ogrevnog) drveta — oko 40 hvati. Za sve to dobiveno je godišnje oko 50-100 for.

Građevni materijal

U većoj se količini prodavala jedino cigla koja je paljena i iz zemlje iskopavana (stara rimska) radi prodaje. Ostali materijal, kao što su hrastovi trupci, letve i šindra, prodavan je kao ostatak nakon dovršene gradnje gospoštijških zgrada. Za sav građevni materijal primala je gospoštija godišnje 100-600 for.

Podrumarstvo

Gospoštija je prodavala svoje alodijsko i desetinsko vino i vino kupljeno od raznih proizvađača, zatim alodijsku i kupljenu rakiju. Sva ta opojna pića prodavala su se u krčmama (popina, osteria, lat. diversorium) u Sisku (Rimska pivnica, zidana krčma, stara drvena krčma, nova drvena krčma) pa u Capragu, Odri, Selima i Jazveniku. Godišnje je u krčmama popijeno oko 1500 urni vina i 100 urni rakije. Gospoštija je od točenja opojnih pića dobila 1804. g. 4622 for., a kasnije godišnje 7000-10000 for. Zarada gostioničara je po jednoj urni 6 x.

Nuzgredni proizvodi šume

Osim drva, koje smo spomenuli kao urbarijski prihod, postojali su katkad i nuzgredni prihodi šume, kao hrastova šiška i sl. Takvi su prihodi iznosili godišnje oko 30 for.

Fiskalni prihodi

Od imovine (novac, kuća) osoba koje su umrle bez nasljednika gospoštija je u ime fiska primala godišnje 30-100 for.

Kazne i globe

Kazne i globe zbog počinjene štete u polju i šumi i poradi izostanka sa težačkih poslova donosile su gospoštiji godišnje 15-150 for.

Prisilna cenzura gospoštijških računa

U vezi s prisilnom cenzurom godišnjih gospoštijških računa, a na temelju cenzorskog suda, dobivala je gospoštija godišnje 15-100 for.

Deponirane jamčevine

Od jamčevina, koje su pri iznajmljivanju krčmi deponirane kod gospoštije, primala je ona godišnje 10% tj. 100-450 for.

Prodani inventar

To su stari plugovi, dereglije, svjećnjaci it.d. Za te stare prodane stvari dobivala je gospoštija godišnje 20-50 for.

Gospoštija je imala i izvanrednih prihoda. A koji put je preuzimala za neko vrijeme i novac drugih gospoštija koji im je kasnije vraćala.³⁰

GOSPOŠTIJSKI IZDACI

Gospoštijski su izdaci (troškovi, rashodi, erogationes domini) stalni, ali je visina pojedinih stalnih izdataka nesigurna. Gospoštija svake godine plaća prekoredne težake, za vino i rakiju, za novonabavljenu stoku i sol, za građevni materijal i putne troškove, ali u pojedinoj godini izdaci mogu biti manji ili veći. To ovisi o tome da li je godina dobra ili slaba, da li je građena koja nova zgrada ili je temeljito popravljeno više starih zgrada ili u tome pogledu nije bilo nikakvih troškova itd. Jedino su plaće službenika bile donekle stalne.

Na temelju »Liber rationum Cassae domini Sisek«, koji se izrađivao svake godine, inventara i drugih dokumenata ukratko ćemo opisati izdatke Sisačke gospoštije u prvoj polovici XIX st.

Urbarijski troškovi (urbarialia) tiču se u prvome redu prekorednih težaka što ih je pojedina kuća u pojedinoj godini dala, a gospoštija bila dužna posebno platiti; zatim onih podložnika koji su na gospoštijskom marofu imali stalno zaposlenje. Takvi i ostali urbarijski troškovi iznosili su godišnje oko 30 for.

Vina se kupovalo 500 do 1000 vedara za gospoštijske krčme u Sisku i okolici, i to od kaptolskih gospoštija u Sesevskom Kraljevcu, Varaždinskim Toplicama i Petrovini, zatim od zagrebačkih kanonika i privatnih vinograda. Izdaci za vino iznosili su godišnje 800 do 2000 for. *Za rakiju* je plaćeno godišnje 400 do 500 for. raznim prodavačima. Samo se po sebi razumije da su krčmari te troškove gospoštiji nadoknadili. Kupljenog se vina u manjim količinama čuvalo u gospoštijskim podrumima po 3-4 godine.

Ovamo treba uračunati i troškove za različne potrebe podrumarstva, kao što su nabava novih bačava, čišćenje i popravak starih it.d.

»*Poljoprivreda*« (cultura agrorum). Njezini se izdaci za sjeme za novu sjetvu, ako ga nema u domaćim skladištima, zatim za kopanje jama u vinogradu, čuvanje vinograda it.d. Ti su izdaci 1847. iznosili 172 for.

³⁰ Kad govorimo o gospoštijskim prihodima, onda imamo pred očima razdoblje od 50 godina, tj. cijelu prvu polovicu XIX st. Ukoliko su napoleonski ratovi smanjili vrijednost novca, uzimamo razdoblje od 1820-1850. Posve je jasno da su prihodi na pojedinim pozicijama svake godine drugi, i da ih mi nismo mogli izraziti drugačije nego stavljanjem poprečnog prihoda odn. najmanjeg i najvišeg prihoda. Međutim, u tabeli na kraju stavili smo za nekoliko godina ukupni prihod prema pojedinim pozicijama. A kome ni to nije dosta, neka lista po arhivskoj građi gdje će svakako naći još mnogo toga što mi ovdje nismo mogli iznijeti zbog ograničenoga prostora. — Što smo rekli o prihodima, sve to vrijedi mutatis mutandis i o gospoštijskim izdacima.

Stoka (animalia) se kupovala za gospoštiju na sajmu, ako je nije bilo dosta u domaćim stajama na marofu. Tako su 1820. kupljena 2 vola za 112 for., a 1847. dva konja s uzdama za 172 for. Lijekovi za stoku nabavljali su se kod trgovca u Sisku.

Grad ili tvrđa u Sisku (castellanalia) imao je skladište drva koje je trebalo piliti, kućina za pravljenje užeta pa soli za ljude i stoku it.d. Za piljenje drva, pravljenje užeta, sol i dr. u tome skladištu plaćala je gospoštija preko 200 for.

Gradevni materijal (materialia) na velikom skladištu u tvrđi i dr. sastojao se od kupljene hrastove šindre, čavala i drugoga željeza, cigle it. d. Gospoštija je za sve to plaćala oko 500 for. godišnje.

Obrtničke usluge kovaču, kolaru, staklaru, kazandžiji i dr. naplaćivane su godišnje s oko 350 for.

Prijevoz žitarica iz Modoša u Banatu stajao je godišnje preko 300 for.

Za popravak zgradâ (reparatio aedificiorum) zidaru i dr. plaćalo se oko 25 for. godišnje ako se radilo o malom popravku, a mnogo više ako je trebalo izvršiti veliki popravak.

Patronatski troškovi (patronalia) za popravak župskih crkava, župničkih stanova i škola iznosili su godišnje oko 200 for., ako popravci nisu bili veliki.

Dnevnice javnih službenika (diurna magistratualium) koji su u korist gospoštije izvršivali razne poslove iznosili su godišnje oko 200 for. To su bili plemićki sudac Farkaš, jurat Kōnig i dr.

Putni troškovi (expensae itinerales) za razna putovanja gospoštijjskih službenika, zatim kanonika, advokata, geometara i dr. iznosili su godišnje oko 300 for.

Dnevnice provizora gospoštijjskog iznosile su oko 250 for. godišnje.

Kancelarijski troškovi iznosili su godišnje oko 10 for.

Izvanredni troškovi iznosili su godišnje od 100 do 400 for.

Plaće gospoštijjskih službenika

Gospoštijjski službenici primali su plaću u gotovom novcu i u naravi.

Plaća u gotovom novcu iznosila je 1817.425 for., 1818.543 for., godinama se povećavala, tako da je 1841. iznosila 1160 for., a 1846. 1440 for.

U naravi su različni službenici primali: 32-65 vedara, pšenice 30-60 mjerova, raži 25-77 mjerova, ječma 14-127 mjerova, kukuruza 15-91 mjerov, prosa 15-68 mjerova, hajdine 11-43 mjerova, zobi 30-106 mjerova, graha 4-7 mjerova, soli 400-600 funti, govodine, 1135-2300 funti, teletine 100-350 funti, oko 6 konja, 8-12 krava, 14-16 prašćića, oko 45 pijetlova, oko 75 pilića, maslaca 30-60 funti, suhog sira 80-90 funti, drva 46-68 hvati, sijena 150-380 centi, slame 126 centi.

Plaće su pojedinih službenika bile ovakve 1841. (a tako je bilo u cijelom 4. i 5. desetljeću XIX st., prije su bile nešto manje):

Provizor 300 for., 20 vedara vina, 16 mjerova pšenice, 16 mjerova raži, 3 krave, 60 centi sijena i 30 centi slame (za neko vrijeme i 2 konja, 4 praseta):

blagajnik (rationista) 160 for., 12 vedara vina, 40 mjerova raznih žitarica, 3 krave, 40 centi sijena i 20 centi slame;

pisar (cancellista) 120 for., 6 vedara vina;

kastelan 65 for., 10 vedara vina, 23 mjerova raznih žitarica;

kirurg 200 glavica kupusa, 8 mjerova pšenice, 20 centi sijena;

učitelj u Sisku 31 for., kao pripomoć;

učitelj u Selima 30 for., kao pripomoć;

2 satrapa, svaki po 10 mjerova žitarica;

vlastelinski kočijaš 10 mjerova žitarica;

vojvoda 35 for., 4 vedra vina, 16 mjerova žitarica, 21 funtu soli, 70 funti govodine, 1 kravu, 20 centi sijena i 10 c. slame;

villicus 35 for., 4 vedra vina, it.d. sve kao vojvoda;

špan u Selima 2 vedra vina, a žitka i ostalo kao vojvoda;

gospodarica (allodiatrix) 24 for., 3 vedra vina i dr. kao vojvoda;

6 volara ima po 10 mj. žitarica, 10 funti suhog sira i hranu;

kućna pomoćnica i 2 kravara primaju isto;

arendator mosta u Odri dobiva 10 hvati drva;

krčmar u Galdovu 4, u Sisku 8, mesar u Sisku 6, arendator Velikog podruma 12, Malog podruma 6, Rimskog podruma 6 hvati drva;

sudac u Galdovu 20 for.;

dimnjačar (specicaminarius) 40 for.

Od urbarijskih podavanja oslobođeni su posve ili djelomično ovi službenici: satrap, kočijaš, vojvoda, villicus, špan, kućna pomoćnica, volari i kravari, suci u Galdovu, Boku, Odri, Drenćini, Gredi, poljar i pudar, lugari u Boku, Odri i Gredi. ³¹

³¹ Projectum Tabellae conventionalisticae, vidi gore br. 25!

Pregled³² prihoda Sisačke gospoštije u gotovom novcu

Vrsta prihoda (u for.)	1827	1830	1835	1840	1847
Ostatak iz prošle godine u gotovom	910	128	43	439	1481
Ostatak iz prošle godine u dužnika	8114	5231	5628	6107	14214
<i>Novi prihodi :</i>					
Urbarske daće	1742	1621	1826	1739	1027
Od montanista	—	—	—	22	1
Stalne uplate (ex censibus fixis)	—	149	705	787	1047
Zakupnine: od zgrada	1091	1506	873	1290	1236
od oranica i livada	1631	2171	2266	2195	2009
od velikih regalnih prava	1056	1825	2583	2905	3578
od malih regalnih prava	573	140	157	293	203
Od podrumarstva (ex proventu cellarii)	8351	10117	7245	7438	7912
Od ratarstva (ex agrorum cultura)	739	1775	1485	1945	4044
Od stoke, masla i sira (ex animalibus)	355	490	361	994	1149
Od peradi (ex allatibus)	71	114	99	111	78
Od vrta i voćnjaka (ex cultura hortorum)	16	16	8	1	5
Od sjenokoša (ex foenilium cultura)	328	276	49	—	48
Od šuma (ex cultura sylvarum)	16	16	—	—	35
Stvari sa skladišta u tvrđi (castellanalia)	—	99	150	279	48
Građevni materijal (ex materialibus)	189	599	483	257	89
Globe i kazne (ex poenalitatibus)	5	60	13	66	87
Od fiskalne imovine (ex fiscalitatibus)	—	—	—	87	227
Od prodanog inventara (ex requisitis)	50	—	2	—	—
Od drugih gospoštija (ex allis dominiis)	2553	516	295	—	—
Od deponiranih jamčevina 10% (ex depositis)	—	—	261	116	479
Od prisilnog pregleda računa (ex convictivis censuralibus)	—	—	—	24	36
Depozit crkve pod patronatom gospoštije	80	—	—	—	—
Izvanredni prihodi (ex extraordinariis)	—	18	320	—	4012
Od utjeranih starih i novih dugova	—	—	9018	8914	8998
SVEGA	27886	26875	34040	36018	53165

³² Ovaj pregled odgovara godišnjim inventarima, odn. iz njih je preuzet uz neznatne formalne preinake da bi tekst bio pregledniji i kraći.

Pregled³³ prihoda Sisačke gospoštije u prirodninama 1827—1847.

Vrsta prihoda	1827	1830	1835	1840	1841
Pšenica alodijska, <i>vagana</i>	26	64	321	682	397
Pšenica desetinska	29	18	88	60	23
Raž alodijska	8	37	145	71	121
Raž desetinska	15	35	40	9	14
Ječam alodijski	23	39	207	203	99
Ječam desetinski	33	75	157	75	18
Zob alodijska	—	101	213	118	105
Zob desetinska	14	327	92	43	29
Proso alodijsko	76	126	184	113	114
Proso desetinsko	312	377	225	84	70
Hajdina alodijska	93	19	10	95	49
Hajdina desetinska i dr.	8	16	8	5	8
Kukuruz alodijski	225	1259	1799	4105	841
Kukuruz desetinski i dr.	322	813	2309	2327	722
Grah alodijski	2	9	40	65	13
Repa obična alodijska	50	50	400	465	210
Repa svinjska alodijska	25	15	115	100	32
Sirak desetinski i dr.	54	261	247	150	95
Vino alodijsko, <i>vedar</i>	127	55	342	294	270
Vino desetinsko	154	75	333	266	334
Rakija šljivovica	81	28	58	—	39
Rakija ostala	9	9	25	5	12
Kupljeno vino	1225	1570	1373	333	955
Kupljena rakija	27	66	—	96	64
Kom za rakiju od šljive i dr.	480	243	577	72	442
Sijeno, <i>centenarija</i>	553	2318	1154	1939	2380
Otava	152	—	464	192	304
Djetelina	—	—	30	—	—
Volovi kupljeni i uzgojeni, <i>broj</i>	10	10	—	—	10
Krave uzgojene na marofu	9	28	1	—	10
Telad	5	14	14	10	15
Prasad desetinska	175	99	164	112	132
Sir svježi, <i>libra</i> (funta)	—	—	80	—	—
Sir suhi	375	1061	966	815	1070
Maslo	175	506	370	427	498
Pijetlovi urbarijski, <i>broj</i>	283	280	274	268	270
Pilići urbarijski	566	561	548	536	540
Košnice sa pčelama	21	33	33	23	58
Košnice prazne	45	45	70	70	—
Med, <i>libra</i> (funta)	13	213	180	81	243
Drva, <i>hvat</i>	146	221	116	143	221
Težaci urbarijski (competentia) <i>broj</i>	26288	25840	25219	24667	25126
Težaci censuralisti	99	91	184	190	38
Daleki podvoz	56	56	54	53	54
Težaci upotrebljeni na poslovima	26705	32349	26596	28286	28687

³³ Vidi kao gore br. 321

ZAKLJUČNI RAČUNI

Iz zaključnih se računa najbolje vidi da li je koja ekonomska ustanova (ili poduzeće) tokom pojedine godine napredovala ili nazadovala i koliko je stvarne koristi donijela svome vlasniku. Zato smo smatrali za korisno i važno da pri kraju ove radnje objavimo zaključne račune ili bilance Sisačke gospoštije za svaku pojedinu godinu. Učinili smo to prema podacima iz godišnjih računa (Rationes I. D. Sisek, Liber rationum cassae dominii Sisek). Gospoštijski blagajnici nisu se držali uvijek jednoga sistema, pa zato donosimo napose podatke za prva dva desetljeća, a napose za kasnija desetljeća. Dodajemo i nekoliko godišnjih računa iz druge polovice XIX st., dakle iz vremena nakon ukinuća kmetstva, da pokažemo kako je novčani promet i dalje bio dosta velik, ali stvarna korist malena.⁴³

Uz ukupne primitke i izdatke objavljujemo primitke i izdatke u gotovom novcu pa u zaostacima ili na dugu, i to za razdoblje od 1821—1850. Iz tih se podataka vidi da su zaostaci uvijek bili dosta znatni ne samo kod primitaka nego i kod izdataka. Najznačajnija je brojka — čisti prihod. Ona ukazuje koliko je gospoštija stvarno davala Prvostolnom kaptolu u gotovom novcu svake pojedine godine. Za sisačku gospoštijску blagajnu »čisti prihod« znači izdatak iz blagajne, pa je zato svota »čistoga prihoda« uvijek sadržana u rubrici »Izdatak«. Gotovina u blagajni na koncu godine bila je uvijek neznatna. Međutim, svota koja je na koncu godine kao neutjerana ostajala kod dužnika bila je uvijek dosta velika.

Godina	Primitak	Izdatak	Gotovina na koncu godine	Čisti prthod za Dek. blagajnu	Zaostaci ili dugovi
1801	17231	14081	3150		
1802	19356	16401	2955	11000	
1803	17102	14137	2965	8700	
1804	14216	14103	113	8011	
1805	17868	15805	903	9551	
1806	25438				
1807	30024	28627	1397	20012	
1808					
1809	39684	32834	6850	20641	
1816	24702	11502	13020	5597	
1817	25016	3621	55	2028	13134
1818	27548				13909
1819	33207	13406	698	14842	
1820	33804	16027	1240	17694	16534

⁴³ Acta Domini Sisak-Sela, blagajnički su izvještaji uza spise vremenski poredani.

Godina	PRIMITAK tokom godne			IZDATAK tokom godinn			Čist prihod za Dekansku blagajnu	Gotovina u bla- gajni na koncu godine	Ostaje neizmjerano kod dužnika
	U gotovom	Zaostaci	U gotovom	U gotovom	Zaostaci	Ukupno			
1821	19345	17211	36556			19345	10382	2580	14630
1822	17485	22560	40046	17240	8940	26181	9780	244	13619
1823	16969	20357	37327	15732	8969	24701	8975	1237	11388
1824	15231	17231	32733	14572	7396	21969	8658	658	10105
1825	12535	16292	28827	12234	6803	19037	5708	301	9488
1826	18727	15372	34100	17817	7257	25074	8000	910	8114
1827	20421	16443	36865	18704	9024	27729	7450	1717	16443
1828	17796	13991	31787	17490	7065	24556	8180	305	6925
1829	21462	14775	36237	22721	8161	30882	10340	123	5231
1830	22857	10647	33504	21970	7314	29284	11536	—	4219
1831	27434	6281	33715			28134	10077	—	5572
1832	27368	5928	33295	22045	5928	27963	7164	720	4611
1833	27933	8449	36382			31426	8416	—	4955
1834	26669	7840	34510			28840	12240	41	5669
1835	25046	9018	34064			29000	13790	27	5037
1836	27996	8621	36617			31716	16384	383	4518
1837	29297	9241	38538			32684	15817	—	5853
1838	31015	9721	40736			32498		1218	7021
1839	30472	10101	40573			34029	15000	436	6170
1840	33924	8914	42838			36643	13500	860	5335
1841	31188	8390	39578			32884	16841	1107	5587
1842	37415	11071	48487			39604	18149	914	7968
1843	35224	9283	44509			36004	14000	923	7582
1844	39014	9386	48400			39141	20107	1929	7329
1845	41812	9509	51321			42553	16002	476	8292
1846	40191	10534	50725			35030	14609	1481	14214
1847	43699	9466	53165			34912	16900	1634	16618
1848	39421	6881	46302			27022	11000	113	19167
1849	27923	19167	47090			25733	8992	760	20597
1850	21194	26733	47927	19947	9558	29505	6516	1247	17175
1853	13051	31173	44225	12968	10909	23878	3260	83	20264
1870	17461	2928	20390						
1876	27579	4688	32268	27569	1135	28704	4006	10	3553
1894			19128			18615	18380	511	

Mjere i vage³⁵

Dodatak I.

- 1 metreta — 1 požunski vagan — 74 media (holbe) — 62,65 litre
- 1 urna — 1 ugarsko vedro — 64 media (holbe) — 54,3 litre
- 1 orgia — 1 hvat — 1,896 m
- 1 orgia² — bečki hvat² — 3,5966 četv. m
- 1 ulna — bečki lakat — 0,7792 m
- 1 libra — 1 funta — 0,56 kg (1¹/₄ funte — 1 polić)
- 1 sessio — 1 sesija ili selište — 24 jutra ili rali
- 1 juger — 1 jutro, u I pol. XIX st. = 1200 hv², u II pol. XIX st. = 1600 hv².

Moneta

- 1 florenus — 1 forint ili škuda rajnska srebra — 3 cvancigerice — 60 crucifera ili krajcara ili novčića.

Dodatak II.

Indeks cijena³⁶

- 1 vagan pšenice — 1800. 1 for. 30 x; 1827. 2 for.
- 1 vagan ječma — 1800. 1 for. 30 ili 36 x; 1827. 1 for. 10 x.
- 1 vagan kukuruza — 1800. 1 for. 30 ili 51 x, 1827. 1 for. 36 x.
- 1 vagan graha — 1827. 2 for.
- 1 konj — 1827. 13 for.
- 1 kobila sa ždrebetom — 14 for., a samo ždrijebe 2 for.
- 1 vol — 1827. 17—25 for.
- 1 krava — 10—40 for.
- 1 tele od 2 god. — 11 for. 30 x.
- 1 manje tele — 5 for., a sasvim malo 2—3 for.
- 1 svinjče — 1827. 10 for.
- 1 prase — 2 for.
- 1 cigla — 1800. 12—13 x.
- 1 crijep — 1800. 5 x.
- 1 vedro vina — 1830. i 1825. 2 do 3 for.
- 1 vedro rakije — 1830. 7—8 for., 1845. 5—7 for.
- 1 funta svijeća — 1827. 12 x.
- 1 funta soli — 4 x.
- 1 hvat drva — 1800. 3 for.
- 1 okivanje kola — 1 for. 1827.
- 1 uže za zdenac — 15 x. 1827.
- 1 podvoz Sisak—Petrinja — 1 for. 1847.
- 1 podvoz Sisak—Glina — 3 for. 40 x.
- 1 podvoz Sisak—Karlovac — 12 for. 30 x.
- 1 podvoz Sisak—Rijeka — 50 for.
- 1 rabljeni stol od meka drva — 1830. 6 for.
- 1 rabljeni stol za kancelariju — 2 for.
- 1 rabljeni ormar neobojen — 8 for., a politiran 12 for.
- 1 rabljeni drveni krevet — 4—13 for.
- 1 rabljena drvena veća okovana škrinja — 6 for.
- 1 rabljena politirana stolica od meka drva — 2 for.

³⁵ Iz rukopisa dra Herkova o mjerama i vagama u Hrvatskoj koji je rukopis pripremljen za tiskanje.

³⁶ Podaci su uzeti iz Acta Domini Sisak-Sela 1800-1850. Oni će čitatelju poslužiti za prvu orijentaciju pri čitanju dokumenata. U potanje i svestranije izučavanje indeksa cijena nismo se htjeli upuštati.

- 1 madrac ispunjen konjskom dlakom, rabljen — 6 for.
 1 rabljeni ručnik — 30 x.
 1 mlin na Savi s 1 kolom i 2 kamena — 94 for.
 1 seljačka drvena kuća u dobrom stanju — 300—500 for.
 1 laka kola rabljena — 19 for., teška kola 60 for.

Svi ovi brojevi znače *približne cijene* koje se od 1800—1850. mnogo ne mijenjaju, ovisе uglavnom o dobroj ili lošoj žetvi i berbi.

Dodatak III.

Latinsko-hrvatski ekonomski rječnik³⁷

Ratarstvo-

- triticum — pšenica
 silligo — raž
 hordeum — ječam
 avena — zob
 millium — proso
 pannicum — heljda
 sorgum — sirak
 far — kukuruz
 phaseolus — grah
 cyclamen — repa
 rappa — repa
 palea — pljeva
 fagopyrum — kukuruz
 pisum — grašak
 linum — lan
 pabulum — krma
 foenum — sijeno
 cordum — otava
 stramen — slama
 trifolium djetelina
 merges — snop
 crux — križ, krstak
 manipulus — rukovet
 caulis — kupus

Stočarstvo

- equi curiferi — konji za spregu
 caballa — kobila
 boves iugales — volovi za jaram
 boves in sagina — volovi za tov
 taurus — bik
 vaccae mulgibiles — krave muzare
 iuventus — junac
 iuventa — junica
 vituli mares — muška telad
 vitula foemella — žensko tele
 setigeri, maiales — svinje
 pellis — koža

³⁷ I ovaj je rječnik sastavljen da bude prvo pomagalo početnicima koji u arhivu studiraju dokumente brojnih naših gospoštija. Pojedine smo riječi skupili oko glavnoga predmeta da se čitatelj lakše orijentira. Samo se po sebi razumije da je za pravi i ozbiljni studij u arhivu potrebno imati pri ruci velike rječnike Jambrešića, Belostenca, Bartala, Mažuranića, Herkova i dr.

caseus recens — svježi sir
caseus siccus contusus — suhi sir

Peradarstvo

capones — pijetlovi
pulli — pilići
ovum — jaje

Podrumarstvo

sherbetum — medica
vinum empticum — kupljeno vino
vinum decimale — desetinsko vino
vinum alodiale — alodijsko vino
crematum ex prunis — šljivovica
crematum ex faecibus — rakija od grožđa
crematum ex racemis — komovača
prunus in crudo — šljiva za pečenje rakije
faecum — probrano grožđe za rakiju
racemum — kom za pečenje rakije
cella — klijet
cellarium — podrum, pivnica
cellarius — konobar, pivničar
diversorium — krčma, gostionica
popina — gostionica, osterija
vas vineum — bačva za vino
vasa cum ferreis circulis — bačve sa željeznim obručem
vasa cum ligneis circulis — bačve s drvenim obručem
epistomium — čep
terebra — svrdlič
malleus — kladivo
infundibulum — čabar

Pokucstvo i dr. sobni inventar

mensa e ligno nucuo — stol od meka drveta
tegumentum e panno viridi — stolnjak od zelena sukna
mensa lusoria — igraći stol
mensa formae antiquae — starinski stol
armarium incoloratum — ormar neobojen
horologium pendens in receptaculo ligneo — sat u drvenom ormariću
sponda e ligno cerasino — krevet od trešnjeva drveta
triclinium cum sellis — stol sa stolicama u blagovaonici
phiala caffeea ex porcellana — porculanska šalica za kavu
pocula mensalia — stolne čaše
candelabrum — svijećnjak
campana aenea — mjedeno zvono
fornax ferrea — željezna peć
statera — vaga
scamnum — klupa
lebes — kotao
pulvinar — jastuk
tegumentum — pokrivač
sabanum — platno
manutergium — ručnik
mappa mensalis — stolnjak od platna
strophia mensalia — ubrusi
linteamen — plahta

cooperta pro lecticis — pokrivač za krevet
saccus pro stramine — strožak

Gospodarski inventar na marofu

funis pro dimittendo vino — uže za prijevoz vina
statera pro fortitudine vini exploranda cum vitro — mjera za vino
setaceum vineaceum pro purgandis vinis — kefa za čišćenje bačava
stigma ferreum pro signandis vasis — naprava za signiranje bačava
metreta obferrata integra — mjera od jednoga vagana
asserulum obferratum vulgo Raz — daščica, letvica
pala lignea pro mensurando frumento — drvena lopata za mjerenje žita
mola eventillatoria — vjetrenjak za čišćenje žita od pljeve
criba rariora vulgo Retkoseje — rijetko sito
sera pensilis — viseća ključanica ili lokot
helcium pro equis — ham za konje
currus equilis obferratus — okovana kola za konje
strigile et seraceum pro purgandis equis — češagija i kefa za čišćenje konja
funes pro ligandis animalibus — užad za vezanje životinja
catenae pro ligandis animalibus — lanci za vezanje životinja
capistrum pro equis — oglavina za konje
thara pro conservando butyro — čabar za čuvanje maslaca
scafia pro mulgendis vaccis — posude za mužnju krava
vasa pro conficiendo butyro — stepice
currus boaristici — kola za volove
suffultra ferrea — vupore
clavi iugales ferrei — željezni klinovi za jarmove
traha boaristica — saonice za volove
arata cum vomeribus — plugovi s lemešima
arata minora pro cultura millii — manji plugovi za sjetvu prosa
occa — brana
corbes pro devehendo fare — koš za vožnju kukuruza
ligones vulgo — budaki
falces pro falcanda herba — kose za košnju trave
unci ferrei pro extrahendo foeno — kuke za spremanje sijena
scalae magnae contra incendium — velike ljestve protiv požara
modellae pro lateribus — kalupi za ciglu
modellae pro imbricibus — kalupi za crijep
hydria pro haurienda aqua — škaf za grabljenje vode
scafia vulgo — hergi
cultri pro area purganda vulgo — pucaši

Brodarstvo

naulum naviculis insistens — brod na čamcima za prijevoz putnika s jedne obale
na drugu
navicula — ladica, čamac
deregla in traiectu vulgo kompa — skela, brod za prijevoz preko rijeke
anchora — sidro
funis in naulo — uže za vršenje prijevoza preko rijeke
remi vulgo — vesla za čamac i kompu
perticae vulgo štice, propulsoria vulgo štice
palae lignee pro evertenda aqua vulgo ispulci
cymba vulgo čamac
navis — lađa
naulum — brodarina ili taksa za prijevoz skelom
tallonium — mostarina ili taksa za prijelaz preko mosta
Nema latinskih termina za riječi: kanča, kazuci, rozovi, šturle, pizke, tamci, kesir.

Ostalo

radii rotarum vulgo — špice
circumferentiae rotarum — oplatnice
axis rotarum — os kotača
iuga pro bobus — jarmovi
temo curruum — rudo na kolima
lateres — cigle
scandula — šindra
trabes — grede
asserres — letve
imbrex — krovni crijep
tignum — roženice
calx — vapno
pix — smola
galla — šiška

Zaglavak

Sisačka gospoštija Prvostolnoga kaptola u Zagrebu osnovana je oko g. 1200. kraljevskom darovnicom, a brzo poslije toga povećana je darovnicom zagrebačkog biskupa Stjepana I. Gospoštija obuhvaća 15 sela: Sisak (1838. postao trgovište), Galdovo Kaptolsko, Bok, Tišina Kaptolska, Strelečko, Odra, Pračno, Žabno, Stupno, Sela kod Siska, Jazvenik, Greda, Petrovci, Drenčina, Vurot. Područje gospoštije leži između Kupe od sela Vurota pa do utoka Kupe u Savu, između Save od ušća Kupe do Kaptolske Tišine, zatim između Mrtve Odre i Odre do utoka potoka Lekenika u Odru, odatle se zapadna granica suhim međašima spušta prema jugu na Vurot između Grede i Dužice, Petrovca i Zažine, Drenčine i Male Gorice. Sjedište se gospoštije kroz više stoljeća nalazilo u glasovitoj sisačkoj tvrđi koja je sagrađena 1544-1550. da brani Zagreb i sjeverozapadnu Hrvatsku od Turaka. Istom je u XIX st. preneseno sjedište gospoštije, i to postepeno, u Sisačka Sela jer je tu njezino prirodno središte. Gospoštija je često stradavala od poplava rijeka Kupe, Save i Odre pa je poduzimala i neke mjere za obranu. No od plovnih rijeka Save i Kupe imala je gospoštija i stanovitu korist, jer je u Sisku postojala važna riječna luka sa skladištima za robu, stjecište trgovaca i drugih putnika koji su odsjedali u gospoštijским krcmama.

U prvoj polovici XIX st., od 1809-1813. gospoštija se nalazi u rukama francuske uprave, a od 1813-1815. u rukama austrijske uprave. 1816. gospoštija je vraćena Kaptolu.

Sad je najveća briga gospoštije da uredi u Sisku trgovište (oppidum). To je bila opća želja sisačkih obrtnika i trgovaca, a i nacionalna potreba, jer je preko Siska riječnim putem prolazila trgovina od Bačke, Banata i Zemuna prema Karlovcu, Zagrebu, Ljubljani i Rijeci. 1822. je napravljen regulacioni plan po kojem su se imale graditi ubuduće ulice i kuće u Sisku. 1828. počeo se plan ostvarivati, oko polovica seljačkih kuća preseljena je iz Siska u okolna sela, seljaci vlasnici zemljišta u sisačkom

hataru zamjenjuju svoju zemlju za vlastelinsku zemlju u susjednim selima, a obrtnici i trgovci, domaći i strani, kupuju od gospoštije u Sisku gradilišta, oranice i livade. Predviđeno je bilo oko 250 gradilišta između rijeke Odre i Kupe i starog rimskog zida. 31. prosinca 1838. proglašen je Sisak poveljnim trgovištem. Njegov magistrat započinje djelovanje na Novu godinu 1839. Trgovište u pogledu uprave, sudstva i trgovine ima stanovitu autonomiju, neovisno je o gospoštijским službenicima u Sisku, ali nije slobodno nego je ovisno o Kaptolu kao zemaljskom gospodaru. Građani s trgovišnim statutom nisu bili zadovoljni.

Po carskom nalogu od kraja XVIII st. postojalo je na području Sisačke gospoštije pet sučija (iudicatus), i to u Sisku, Gredi, Drenčini, Boku i Odri. Svaka je sučija obuhvaćala oko tri sela. Na čelu sučije bili su: sudac, bilježnik i 2-3 prisežnika. Oni su ovisni o gospoštiji i u korist njenu vršili stanovitu upravnu i sudsku vlast.

Na području Sisačke gospoštije živi na početku XIX st. oko 3300 stanovnika, a u sredini oko 4000 st. Stanovništvo u selima uglavnom stagnira tj. ne povećava se. U Sisku se, kad je ovdje uređeno trgovište, stanovništvo dvostruko povećalo zbog doseljavanja novoga stanovništva.

Podložnici ili kmetovi žive u oko 260 kuća, predijalci neplemići u oko 38 kuća, predijalci plemići u 15 kuća, sisački građani maloposjednici u sredini XIX st. u oko 100 kuća, a građani željari ili bezemljaši i stranci u oko 40 kuća.

Podložnici su u svojim rukama imali oko 273 sesije urbarijskog zemljišta, predijalci neplemići 47 sesija, a to je zajedno sa zemljom predijalaca plemića i građana iznosilo oko 8000 jutara (1 jutro ima tada 1200 četv. hvati). Prema tome, na jednu osobu otpadaju 2 jutra zemlje.

No kako su poplave činile štetu u sisačkoj okolici i oranicama i livadama, i to vrlo često, stanovništvo često oskudijeva na hrani te kupuje od gospoštije banatsku pšenicu i druge žitarice, dopremljene lađama iz kaptolske gospoštije Modoš u Banatu. Kukuruz i proso jest glavna domaća hrana, a pšenice, raži, ječma i zobi ima razmjerno malo. Livade su bile koji put zamuljene od poplava, ali su uglavnom, kao i prostrani pašnjaci, davale dosta krme za dobro razvijeno stočarstvo koje čini glavni i stalni imetak stanovništva. Kako je na području gospoštije malo brežuljaka, nešto u Vurotu, Jazveniku i Petrovcima, vinogradarstvom se bavilo razmjerno malo kuća, i to uglavnom za domaću potrebu. Mnogo je više kuća uzgajalo šljivu i peklo rakiju.

Oko 70 suvlasnika imalo je 18 mlinova na Savi, Kupi i Odri. Oko 80 kuća bavilo se ribolovom, a samo neke i hvatanjem rakova. 50 kuća je uzgajalo pčele. 15 kuća se intezivnije bavilo lanom.

Obveze prema gospoštiji: jedne vrijede za podložnike, druge za predijalce neplemiće, treće za željare odn. građane u Sisku. Podložnici daju urbarijske daće i desetinu, a zakupninu samo onda ako su što uzeli u zakup. Predijalci neplemići daju samo težake za stražare i poštare, i to na jednu sesiju 60. Željari su davali samo census, i to godišnje oko 4 for.,

dok su građani maloposjednici razmjerno veličini posjeda plaćali census terragialis. Obveza je podložnika u gotovom novcu neznatna, desetina se daje prema stvarnom urodu, pa su zato podložnici kao velik teret osjećali davanje težaka za obradu alodijskog zemljišta i sječu drva te davanje dalekog ili dugog podvoza. Dugovi nastaju najviše zbog naplaćivanja zakupnine, i to u prvome redu kod građana, a manje kod seljaka. Oko polovica kuća ima dosta radne snage, čak do desetero čeljadi u jednoj kući, pa zato one nemaju teškoće davanja tlake. Tu teškoću imaju u prvome redu obitelji s malo članova, samci i samice. Zato se oni često uz intervenciju gospoštije priključuju kućama s većim brojem zdrave i mlade čeljadi.

Glavni prihod Sisačke gospoštije jesu zakupnine odn. regalna prava. Prihod golemoga broja težaka, pretvoren u gotovi novac, iznosio je tek oko 500 for. Zato ukinuće feudalnog sustava odn. kmetstva nije gospoštija isprva mnogo osjećala, jer su joj se prihodi tek neznatno smanjili. Istom kasnije, kad su i zakupnine i regalije smanjene ili nestale i kad se trebalo osloniti jedino na marof i alodijalno zemljište u vlastitoj obradi prihodi su se gospoštije osjetljivo umanjili.

Alodijskog zemljišta bilo je: oko 700 jutara oranice (uzimamo 1 jutro po 1600 četv. hvati), oko 800 jut. livade, oko 20 jut. vinograda, voćnjaka i vrtova, oko 2100 jut. pašnjaka i 3400 jut. šume.

Za žitarice omjer između posijanog i požnjevenog sjemena povoljan je samo za rodni godina, a često je nepovoljan, dok je omjer između zasijane površine i dobivenog sjemena uvijek nepovoljan. Povoljan je omjer ako se na jedan vagan dobije deset ili skoro deset vagana žitarice, međutim, često se puta na jedan vagan dobiju tek dva-tri. Na jednom jutru oranice urodi u najboljem slučaju 400 kg žitarice, a vrlo često manje od toga, što općenito znači nepovoljan omjer. Razlog su takvim prilikama česte poplave, ali i opća zaostalost poljoprivrede.

Gospoštija je imala 50-70 grla stoke, uglavnom goveda, i to zbog sprege, mlijeka, mliječnih proizvoda i gnoja. Iako su seljaci stoku kao sigurnu imovinu rado uzgajali, gospoštija je malo pažnje posvećivali stoci tako da je bila prisiljena često puta stoku za spregu kupovati, a što je imala za prodaju to je samo mesar kupovao.

Gospoštija je posjedovala oko 70 bačava s kapacitetom od oko 1600 vedara. U bačvama se čuvalo vino i rakija, a u manjoj količini medica i sirće. Vina je bilo alodijskog, desetinskog i kupljenog, a najviše se cijeno alodijsko. Na zalihama je gospoštija uvijek imala oko 400-500 vedri vina i 50-60 vadara rakije. Opojno se piće točilo u gospoštijским kćmama. Čista je zarada samo od kupljenoga vina iznosila oko 3000 for. godišnje. Čisti je prihod u korist vlasnika gospoštije — Prvostolnog kaptola — iznosio godišnje 10000-15000 for. On je ovisio ne samo o brutto-prihodu odn. većoj i manjoj plodnosti i godine nego prvenstveno o izvanrednim izdacima za gradnje i popravke zgrada, i neutjeranim dugovima. S pravnog stajališta, čisti je prihod u centralnoj kaptolskoj kancelariji i

blagajni imao ostajati kao rezerva za izvanredne gospoštijske potrebe i troškove, a stvarno je išao za opće kaptolske potrebe koje je pokrivala tzv. Dekanska blagajna pri Centralnoj kancelariji Prvostolnoga kaptola. Uz čisti prihod u gotovom novcu postojao je i čisti prihod u naravi koji se je dijelio svake godine kanonicima kao članovima kaptola i suvlasnicima gospoštije. To je bila pšenica, kukuruz, proso, riba, sir, maslo itd. Divizija tih prihoda bila je vrlo neodređena jer je ovisila ne samo o urodu u Sisačkoj gospoštiji nego i o urodu u drugim kaptolskim gospoštijama, a u prvome redu o gospoštiji u Sesevskom Kraljevcu i o predijima u bližoj zagrebačkoj okolini. Ako bi pojedini kanonici za svoje kućanstvo smogli dosta hrane s posjeda bliže Zagreba, onda nije bilo potrebe dovoziti hranu čak iz Siska jer se ona ondje mogla lako unovčiti.

Résumé

LA SEIGNEURIE DE SISAK PENDANT LA 1-ère MOITIÉ DU XIX SIÈCLE

La seigneurie a été fondée vers 1200. Son premier propriétaire fut le Chapitre cathédral de Zagreb. Le centre de la seigneurie fut tout d'abord le fort de Sisak, construit de 1544—1550 pour servir de défense contre les Turcs; plus tard ce rôle fut tenu par la citadelle de Selo près de Sisak. Le territoire de la seigneurie comprenait 15 villages: Sisak (qui devint une bourgade de commerce en 1838), Galdovo, Kaptolsko, Bok, Tišina Kaptolska, Strelečko, Odra, Pračno, Zabno, Stupno, Selo près de Sisak, Jazvenik, Greda, Petrovci, Drencina, Vurot. Pendant la 1ère moitié du XIXe siècle ce territoire comptait une population de 3300 personnes qui s'éleva plus tard à 4000 habitants. Les dépendants cultivaient les 273 terroirs des terrains urbains tandis que les roturiers affranchis cultivaient 47 terroirs, ce qui faisait un total avec les nobles et les bourgeois d'environ 8000 arpents (l'arpent ayant alors 1200 stères). Le sol était souvent endommagé par les inondations des rivières Sava, Kupa et Odra. Les dépendants devaient donner à la seigneurie la taille dite «urbaine» le cens de maison (census domalis) 1 con et deux poulets par terroir, le cinquième de la taille sur les lointains transports (longae vecturae) par terroir, 92 journaliers par terroir pour la corvée (rabotta) et il assumaient la coupe des forêts de la seigneurie (environ une stère par terroir), la dime due à l'Eglise en blé, seigle, orge, avoine, millet, sarrasin, sorgho (sorgium) et maïs, en vin, lin, cochon, miel, lambic d'eau de vie et foin. Les roturiers régionaux donnaient par terroir 60 fois une sentinelle ou un facteur. Les bourgeois de Sisak payaient un cens de 4 forints par an, ils payaient également le census terragialis s'ils étaient possesseurs de terre.

En dehors des tailles mentionnés la seigneurie percevait la 1ère moitié du XIXe siècle diverses redevances: les grands impôts royaux (sur 3 bacs, 1 pont, 2 boucheries, 15 auberges et 18 moulins sur les rivières Sava, Kupa et Odra; et le taux du marché à Sisak et Selo); les petits impôts royaux (sur 50 pêcheurs — la pêche aux écrevisses et aux sangues) les impôts sur les guérets, sur les pairies et les chantiers.

La seigneurie possédait des terres alodiales: environ 700 arpents de labour, 800 pairies, 20 arpents de vignobles, vergers et potagers, 2100 arpents de pâturages et 3400 arpents de forêts. Il y avait dans ses caves près de 70 tonneaux avec une capacité de 1600 seaux. On élevait dans ses étables de 50 à 70 têtes de bétail en général de race bovine pour le lait et l'attelage.

La seigneurie avait dans la première moitié du XIX siècle en moyenne un revenu annuel en nature de 2500 journaliers, 400 buisseaux de froment, 80 buisseaux de seigle, 200 buisseaux d'orge, 200 buisseaux d'avoine, 300 buisseaux de millet, 80 buisseaux de sarrasin, 4000 buisseaux de maïs, 500 seaux de vin, 50 seaux d'eau de vie, 100 cochons et 200 livres de miel.

Les revenus nets en argent rapportaient de 10000 à 15000 forints par an. Cet argent était envoyé à la caisse centrale du Chapitre de Zagreb, et devait servir en premier lieu pour l'amélioration de la seigneurie de Sisak.

La seigneurie possédait également deux bateaux pour ses besoins commerciaux. Ils effectuaient le transfert de diverses céréales de la seigneurie capitulaire de Dodoch (Banat) jusqu'à Sisak par les rivières Tisa, Dunav, Sava et Kupa. Des marchands de Zagreb, Ljubljana et d'Italie même achetaient ces céréales à Sisak. Chapitre comme propriétaire de la seigneurie (Dominus terrestris) déclara Sisak bourgade de commerce (oppidum) en 1838, il reçut ainsi une autonomie limitée, continuant à dépendre d'un seigneur féodal. Sisak ne devint ville libre qu'en 1874.

O GOSPODARSKOM POLOŽAJU CRKVENIH POSJEDA U HRVATSKOJ POTKRAJ 18. STOLJEĆA

Igor Karaman

U nizu jozefinističkih reformi, što su na području habsburške države provodene već u zadnjim godinama vladanja Marije-Terezije, a zatim vanrednim intenzitetom u doba Josipa II, austrijska historiografija posebno ističe zahvat na području crkveno-gospodarskom, to jest ukinjanje niza samostanskih muških i ženskih redova i podržavljenje njihovih posjeda. Tako Eduard Winter u svom poznatom djelu »Jozefinizam i njegova historija« kaže: »Najveću pažnju među crkvenim reformama Josipa II pobudila je bez sumnje njegova reforma samostana.«¹ Kako Winter dalje navodi, u periodu od maja 1782. pa do početka oktobra, 1784, dakle kroz nekih tridesetak mjeseci, ukinuto je na području Češke pet muških i dvanaest ženskih samostana, u Moravskoj 34 muška i četiri ženska samostana, u Gornjoj Austriji dvadeset muških i tri ženska samostana itd. Prodajom samostana i njihova inventara u Austriji sakupljena je svota već 1783. dosegla iznos od oko 15 miliona guldena.²

Neposredan poticaj za taj zamašni zahvat dala je Josipu II istraga o ekonomskim prilikama u kartuzijanskom samostanu Mauerbach kod Beča koju je provela češko-austrijska kancelarija zbog financijskih poteškoća samostana. Josip nije htio da se ograniči na razmatranje stanja tog samostana kao neki »casus specificus«, već je odlučio taj slučaj iskoristiti za uređenje položaja samostanskih redova u Austriji uopće. U tom smislu izdat je privremeni nalog već 10. XI 1781.³

Međutim, ako pristupanje konkretnim zahvatima na tom području moramo staviti na početak vladavine Josipa II, teoretska baza za takav postupak starija je za desetak godina. U tom pogledu veoma su interesantna dva elaborata, koja je u razmaku od desetak godina izradio Franz

¹ Winter Eduard, *Der Josefismus und seine Geschichte*, Brünn-München-Wien 1943, str. 146.

² Isto, str. 153—154.

³ Maass Ferdinand, *Der Josephinismus*, Band III. *Das Werk des Hofrats Heinke*, Wien-München 1956, str. 71—74.